

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra církevních dějin a literární historie

Bc. Alena Kráčmarová

Digitální edice barokních životů svatých vdov

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Michaela Falátková, Ph.D.

Konzultant: Mgr. Michael Lužný

Praha 2024

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 26. 4. 2024

Alena Kráčmarová

Bibliografická citace

Digitální edice barokních životů svatých vdov [rukopis] : diplomová práce / Alena Kráčmarová ; vedoucí práce: Michaela Falátková. -- Praha, 2024. -- 86 s.

Anotace

Diplomová práce se zabývá tvorbou digitálních edic, jedním z nejprogresivnějších odvětví digitálních humanitních věd. Skládá se ze dvou částí, a to (a) teoretické části, tj. úvodní studie a (b) praktické části, tj. webově publikované digitální edice kapitoly obsahující životy dvanácti svatých vdov z díla Jiřího Fera Plachého *Dvanáctero řádu rytířův Božích obojího pohlaví v rozličných stavích jmenovitě: apoštolským, mučednickým, biskupským, kazatelským, královským, knížecím, řeholním, poustevnickým, kajícím, světským, manželským, vdovským [...]*. Digitální edice je k diplomové práci přiložena formou persistentního URL odkazu a XML v. 1 souboru s kódem edice. Teoretická část představuje digitální edice a digitální vědecké edice, jejich definici, přínosy i problémy, dále představuje rozmanité ediční přístupy a technologie i nástroje, jež se pro tvorbu digitálních edic využívají. Je zde také představen hagiografický soubor *Dvanáctero řádu rytířův Božích [...]* a jeho editor/kompilátor, Jiří Ferus Plachý.

Klíčová slova

Digitální humanitní vědy, digitální vědecké edice, Text Encoding Initiative, legendy, životy svatých, Manuscriptorium, barokní literatura, hagiografie.

Abstract

This diploma thesis deals with the making of digital editions, one of the most prolific branches of the digital humanities. It consists of two parts, namely (a) a theoretical part, i.e., an introductory study, and (b) a practical output, i.e. a web-published digital edition of a chapter containing the lives of twelve holy widows from the work of Jiří Ferus Plachý, *Dvanáctero řádu rytířův Božích obojího pohlaví v rozličných stavích jmenovitě: apoštolským, mučednickým, biskupským, kazatelským, královským, knížecím, řeholním, poustevnickým, kajícím, světským, manželským, vdovským [...]*. The digital edition is attached to the thesis in the form of a persistent URL link and an XML v. 1 file with

the code of the edition. The theoretical part introduces digital editions and digital scholarly editions, their definition, benefits and problems, and presents the diverse editorial approaches and technologies as well as the tools used to create digital editions. It also introduces the hagiographic collection *Dvanáctero řádu rytířův Božích [...]* and its editor/compiler, Jiří Ferus Plachý.

Keywords

Digital Humanities, digital scholarly editions, Text Encoding Initiative, legends, lives of saints, Manuscriptorium, baroque literature, hagiography.

Počet znaků (včetně mezer): 130246

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé práce, Mgr. Michaela Falátkové Ph.D., a konzultantovi, Mgr. Michaelu Lužnému, za odborné vedení, vstřícnost, věnovaný čas a cenné rady. Rovněž děkuji za podporu své rodině a svým blízkým, zejména Bc. Josefu Yassinu Salehovi a Bc. Kateřině Kolaříkové.

Obsah

Úvod.....	7
1. Digitální edice	9
1.1. Digitální vědecké edice	9
1.2. Přínosy digitálních vědeckých edic	11
1.3. Problémy digitálních vědeckých edic.....	14
1.4. Ediční přístupy	16
1.5. Text Encoding Initiative	22
1.6. Nástroje	28
1.7. Optické rozpoznání znaků a rozpoznání rukopisu	32
1.8. Publikace digitálních vědeckých edic	37
2. Jiří Ferus Plachý.....	43
2.1. Život	43
2.2. Dílo.....	47
3. Dvanáctero řádu rytířův Božích [...]	52
4. Manuscriptorium.....	55
4.1. Agregace digitálních dokumentů.....	55
4.2. Uživatelské rozhraní a osobní obsah	58
4.3. Full-textové edice	60
4.4. Memoriae Mundi Series Bohemica – VISK 6.....	61
4.5. Projekt ARMA – The Art of Reading in the Middle Ages	62
4.6. Cíle Manuscriptoria.....	63
5. Digitální edice životů dvanácti vdov	65
Závěr	68
Seznam použitých zkratk	70
Seznam literatury	71
Přílohy.....	86

Úvod

Digitální vědecké edice vznikají již od devadesátých let minulého století a jejich tvorba představuje jednu z nejplodnějších oblastí digitálních humanitních věd. Od nejstarších průkopnických digitálních edic jako *Electronic Beowulf* a *The Wife of Bath's Prologue* došlo k mnoha posunům a postupy, koncepty a teorie vyvinuté pro tvorbu digitálních vědeckých edic hluboce ovlivnily vývoj digitálních humanitních věd jako celku. Ačkoliv digitální vědecké edice vznikají i u nás, česká odborná literatura na toto téma není hojná a neodpovídá zájmu, který je digitálním edicím věnován v zahraničí.

Téma diplomové práce bylo zvoleno v návaznosti na předchozí pracovní zkušenosti právě v oboru digitálních humanitních věd, konkrétně roční stáže a následného pracovního úvazku v Národní knihovně České republiky, v referátu pro Manuscriptorium. Navazuji tak na získané zkušenosti s tvorbou digitálních edic.

Práce je rozdělena na praktickou a teoretickou část. Praktická část je zastoupena vypracovanou digitální edicí kapitoly *Dvanácte vdov* z díla *Dvanáctero řádu rytířův Božích*, jež je publikována v rámci digitální knihovny Manuscriptorium a slouží jako experimentální příklad demonstrující možnosti full-textových edic. Teoretická část je pak zastoupena předloženou písemnou částí.

První kapitola písemné části *Digitální vědecké edice* je rozdělena na několik podkapitol, ve kterých definuji pojmy a představuji přínosy i problémy digitálních vědeckých edic, v podkapitole *Ediční přístupy* pak na konkrétních příkladech demonstruji šíři a rozmanitost edičních přístupů, jež lze aplikovat. Podkapitola *Text Encoding Initiative* představuje organizaci, jež formovala a formuje současnou praxi v tvorbě digitálních edic, a to tvorbou a údržbou TEI Guidelines, ale i svou publikační a edukační činností. Následně pojednávám o nástrojích pro tvorbu digitálních edic a optickém rozpoznávání znaků a rozpoznání rukopisů, tj. technologiích, jež usnadňují přípravu digitální edice a rozšiřují její možnosti. Na závěr se věnuji publikaci digitálních vědeckých edic.

Následující kapitoly představují úvodní studii k digitální edici, jež jsem vypracovala pro tuto diplomovou práci. V kapitole Jiří Ferus Plachý představuji editora a kompilátora hagiografického souboru, jehož kapitolu zpracovávám v digitální edici. V následující kapitole potom pojednávám o samotném díle, tj. hagiografickém souboru *Dvanáctero řádu rytířův Božích* [...]. Kapitola *Manuscriptorium* představuje čtenářům mezinárodní

digitální knihovnu, pro niž byla edice od počátku tvořena, a která nám poskytuje prostor pro publikaci digitální edice, technickou podporu i vedení. Poslední kapitola, *Digitální edice životů dvanácti vdov*, se věnuje samotné edici, jejímu vypracování, transkripčním zásadám a publikaci.

1. Digitální edice

1.1. Digitální vědecké edice

Digitální vědecká edice (digital scholarly edition) může být definována jako „interpretativní reprezentace historických dokumentů, která sestává z kombinace zástupců primárních zdrojů, editovaných textů a nástrojů k jejich využití.“¹ Edici nelze označit za digitální pouze na základě metod jejího vypracování – pokud tedy editor při práci využíval online katalogů, textových editorů apod., neznamená to, že produkt jeho práce můžeme definovat jako digitální edici.

V odborné literatuře se klade důraz na rozlišení digitální a digitalizované edice. Digitalizovaná edice (na rozdíl od edice digitální) nevyužívá interaktivního potenciálu digitálního media, naopak je omezována hranicemi, které stanovilo tradiční medium vědeckých edic – tištěná kniha. Patrick Sahle popisuje rozdíl mezi digitalizovanou a digitální edicí následovně: digitální edici nelze vytisknout, aniž by došlo k rozsáhlé ztrátě obsahu a funkčnosti.² Je možné vytisknout některé části digitální edice (například čtenářskou verzi), ale tištěná verze nebude schopna zachovat interaktivitu a funkčnost, kterou nabízí její původní digitální verze.³ Jednou z hlavních charakteristik digitální edice je, že může obsahovat teoreticky neomezené množství zobrazení kombinujících různé transkripce, digitální obrazy, různočtení apod.⁴

Digitální edice sestává ze tří hlavních částí – (1) metadat, (2) samotných dat, povětšinou zakódovaných v XML dle standardu TEI, a v neposlední řadě (3) vizualizace, většinou ve formě HTML stránek.⁵ Oddělení těchto částí má rozsáhlé důsledky na tvorbu i zveřejňování edic a také na jejich dlouhodobé uchovávání, v rámci kterého se s každou z těchto složek musí zacházet jinak.

Digitální edice jsou ze své podstaty modulární a fluidní a umožňují tak odklonit se od stanovení jednoho autoritativního textu (ať už textu poslední ruky či kanonického textu). Digitální edice jsou fluidní i co se týče jejich ukončenosti, jelikož mohou být

¹ Elena PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, Abingdon and New York 2015, s. 200.

² Patrick SAHLE, *What is a Scholarly Digital Edition*, in: Matthew James DRISCOLL — Elena PIERAZZO (eds.), *Digital Scholarly Editing. Theories and Practices*, Cambridge 2016, s. 27.

³ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 33.

⁴ P. SAHLE, *What is a Scholarly Digital Edition*, s. 27.

⁵ Gioele BARABUCCI — Elena SPADINI, *Data vs. presentation*, in: Peter BOOT — Anna CAPPELLOTTO — Wout DILLEN — Franz FISCHER — Aodhán KELLY — Andreas MERTGENS — Anna-Maria SICHANI — Elena SPADINI — Dirk VAN HULLE, *Advances in Digital Scholarly Editing*, Leiden 2017, s. 37.

na rozdíl od edice tištěné rychle a snadno upravovány a aktualizovány.⁶ Pro zveřejnění je žádoucí alespoň základní míra dokončenosti ve smyslu spolehlivé plnotextové transkripce, avšak i u té mohou být vykonány po zveřejnění úpravy – například může být opravována na základě zpětné vazby. Stejně tak je možné a žádoucí doplňovat a rozvíjet poznámkový aparát, zahrnovat do edice další dokumenty apod. Edice tak nabízejí možnost mapovat rozvíjející se odborný diskurz.

Se vznikem digitálních vědeckých edic došlo také k posunu na straně čtenářské – edice již není textem ke čtení, ale objektem k užívání – čtenář se mění v uživatele, který kromě čtení může s edicí pracovat, využívat rozmanité nástroje a generovat různá zobrazení.⁷ Digitální edice je nelineární – uživatel se v ní může pohybovat volně, volit si zobrazený obsah dle svého zájmu.

Za skutečně „revoluční“ vlastnost digitálních edic označil Patrick Sahle *transmedializaci* – při tvorbě digitálních edic totiž nepřevádíme edici z jednoho media (jedné formy) do druhého, ale zároveň text kódujeme, značíme jednotlivé sémantické i lingvistické struktury a text vnímáme a pracujeme s ním nezávisle na jeho medialitě. Překračujeme hranice stanovené tištěným mediem, přehodnocujeme heuristiku a zaměřujeme naši pozornost na data. Edice se tak stává „*modelled information resource that can be presented in media but is about the abstract representation of knowledge in the first place.*“⁸

Výjimečnost digitální vědecké edice spočívá také v možnosti pracovat s textem a informacemi, které obsahuje, pomocí výpočetních metod. Tištěná edice, aniž by byla naskenována, manuálně či automaticky přepsána a propojena s full-textem, neumožňuje aplikování výpočetních metod. Digitální vědecké edice textu by měly směřovat k tomu, aby poskytovaly adekvátní data a funkce pro další formy počítačového zpracování, například pro počítačovou lingvistiku.⁹

Široká dostupnost digitálních faksimilií jednotlivých dokumentů se ukázala jako zvláště užitečná pro produkci a publikaci edic zaměřených na materialitu a konkrétní fyzické zastoupení textu v jednotlivých dokumentech. Jedná se o přístupy zaměřující

⁶ P. SAHLE, *What is a Scholarly Digital Edition*, s. 29.

⁷ Boris LEHEČKA, *Digitální edice*, in: Michal KOSÁK — Jiří FLAIŠMAN a kol., *Editologie (Od náčrtu ke knize)*, Praha 2018, s. 123–124.

⁸ P. SAHLE, *What is a Scholarly Digital Edition*, s. 32.

⁹ Raffaella AFFERNI — Alice BORGNA — Maurizio LANA — Paolo MONELLA — Timothy TAMBASSI, '... but what should I put in a digital apparatus?' *A not-so-obvious choice*, in: Peter BOOT — Anna CAPPELLOTTO — Wout DILLEN — Franz FISCHER — Aodhán KELLY — Andreas MERTGENS — Anna-Maria SICHANI — Elena SPADINI — Dirk VAN HULLE, *Advances in Digital Scholarly Editing*, Leiden 2017, s. 141.

se na a beroucí v potaz tzv. *bibliografické kódy* (bibliographical codes), jež stojí mimo kontrolu autora díla a které poukazují na sociální a kolaborativní povahu děl – tj. sazba, typografická úprava, pravopis a vazba atd. Velký rozvoj tak v rámci digitálních vědeckých edic zaznamenala teorie sociálního textu a genetická kritika.¹⁰

Digitální vědecké edice vznikají již od počátku devadesátých let a jejich produkce neutuchá. Jejich tvorba představuje jedno z nejstarších odvětví digitálních humanitních věd. World Wide Web umožňuje velmi snadno zveřejňovat texty, včetně dokumentů kulturního dědictví, ke kterým má přístup velké množství lidí – o to důležitější je role editorů a digitálních vědeckých edic.¹¹ Teorie, koncepty a postupy, které byly navrženy pro digitální edice hluboce ovlivnily vývoj digitálních humanitních věd jako oboru.¹²

1.2. Přínosy digitálních vědeckých edic

Digitální vědecké edice publikované na síti World Wide Web, což je v současnosti nejrozšířenější forma publikace, jsou přístupné výrazně širšímu čtenářstvu než edice tištěné. Pokud má daná edice otevřený přístup (open access), lze ji zobrazit kdekoliv na světě, kde je přístup k počítači a dostatečně silnému internetovému připojení. Čtenářům odpadá nutnost si edici kupovat či jít do knihovny, zakládat si čtenářské konto apod. Samostatnou kategorií jsou edice vypracované dle zásad tzv. *minimal computing*, které jsou záměrně vyvíjeny tak, aby k nim měli přístup i lidé bez stabilního internetového připojení a s omezeným datovým přenosem. Digitální edice jsou oproti tiskovým přístupnější například i lidem se zrakovým postižením, jelikož umožňují automatické předčítání, a digitální edice vypracovaná podle FAIR zásad¹³ nabízí ještě širší možnosti a přístup pro lidi s postižením.

Do jaké míry je digitální vědecká edice přístupná, záleží na rozhodnutích jejích tvůrců. To samé platí o opakované použitelnosti (reusability) digitálních edic. Do jaké míry je daná edice opakovaně použitelná záleží na licencích, pod kterými jsou data distribuována, na kvalitě dat i metadat nebo na způsobech, jakými je zajištěno jejich

¹⁰ Elena PIERAZZO, *Textual Scholarship and Text Encoding*, in: Susan SCHREIBMAN — Ray SIEMENS — John UNSWORTH, *A New Companion to Digital Humanities*, 2016, s. 307.

¹¹ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 2.

¹² Peter BOOT — Franz FISCHER — Dirk VAN HULLE, *Introduction*, in: Peter BOOT — Anna CAPPELLOTTO — Wout DILLEN — Franz FISCHER — Aodhán KELLY — Andreas MERTGENS — Anna-Maria SICHANI — Elena SPADINI — Dirk VAN HULLE, *Advances in Digital Scholarly Editing*, Leiden 2017, s. 15.

¹³ FAIR je zkratka pro findability (dohledatelnost), accessibility (přístupnost), interoperability (interoperabilita), reusability (opakovaná použitelnost). Tessa GENGNAGEL — Frederika NEUBER — Daniela SCHULZ, *Criteria for reviewing the application of FAIR principles in digital scholarly editions. Version 1.1*, RIDE – A review journal for digital editions and resources, 4/2022, <https://ride.i-d-e.de/fair-criteria-editions/> (15. 2. 2024).

sklizení – ideálně přes API.¹⁴ Opakovaná použitelnost otevírá možnosti dalšímu výzkumu. Jedná se například o textovou literární či lingvistickou analýzu, tvorbu dalších digitálních vědeckých edic (například souborné edice díla jednoho autora), stylometrickou atribuci textu, dále mohou na základě dat z digitálních edic vznikat gazetteery, mohou být využity v prosopografii apod.

Digitální vědecké edice umožňují vyhledávání v textu. Efektivita vyhledávání závisí na kvalitě, resp. propracovanosti dané edice – u všech fulltextových edic lze vyhledávat, avšak jen některé aplikace umožňují vyhledávat kombinované dotazy. Kromě vyhledávání se nabízí také možnost uzpůsobovat si zobrazení edice – v závislosti na dané edici může mít uživatel možnost si zobrazit například jen citáty, odkazy, přímou řeč, nebo pojmenované entity (osobní jména, názvy lokací apod.). Názvy lokací mohou být hyperlinkem napojeny na mapu, v níž si dané místo zobrazí. Při kliknutí na jméno osoby se uživateli může zobrazit medailonek, fotografie apod. Pokud je v edici zahrnutý kritický aparát, mohou být odkazy na další dokumenty s různě obohaceny hyperlinkem a umožnit tak uživateli přehledně jednoduchým kliknutím otevřít další dokument. Záleží na volbách a potřebách daného editora, do jaké míry bude v edici čerpat možnosti hypertextu a následně na volbách a potřebách uživatele, do jaké hloubky je v edici bude využívat. Pokud je edice zahrnuta v digitální knihovně, mohou uživatelé vyhledávat zadaná slova ve všech edicích najednou, jako je tomu například v *The Proceedings of the Old Bailey*¹⁵ nebo *Die „Spectators“ im internationalen Kontext*.¹⁶

Digitální edice, na rozdíl od těch tištěných, nejsou limitovány fyzickými rozměry media. Při tvorbě digitální vědecké edice se editor nemusí omezovat počtem stran stanovených vydavatelem a může připojit rozsáhlý kulturně-historický kontext v poznámkovém aparátu, který tak edici otevírá širšímu spektru čtenářů. Stejně tak lze na jeden dokument napojit několik druhů edic, tj. zároveň čtenářskou s vysokou mírou normalizace, ale i edici vědeckou, která může být naopak bez normalizací, bez emendací a kupříkladu s rozsáhlým kritickým aparátem. Pokud to aplikační prostředí dovolí, nemusí být napojené edice odděleny pevnými hranicemi a uživatel si může sám volit, jakou míru normalizace chce zobrazit, jaký typ poznámkového aparátu apod. Jak bylo již výše zmíněno, digitální medium umožňuje odklonění od jednoho autoritativního textu

¹⁴ Peter M. W. ROBINSON, *Project-based digital humanities and social, digital, and scholarly editions*, *Digital Scholarship in the Humanities* 31, 2016, č. 4, s. 885.

¹⁵ *The Proceedings of the Old Bailey*, <https://www.oldbaileyonline.org/> (20. 3. 2024).

¹⁶ *Die „Spectators“ im internationalen Kontext*, <https://gams.uni-graz.at/archive/objects/context:mws/methods/sdef:Context/get?locale=de> (20. 3. 2024).

a otevírá možnost propojení veškerého variantního materiálu. Na samotný full-text může být napojeno mnoho digitálních faksimilií, grafů a vizualizací, stejně tak může obsahovat i audio/video soubory.¹⁷

„Each editorial theory requires the editor to follow one route only. But digital editions allow you the luxury of not choosing, allow to have your cake and eat it, as there is potentially and theoretically no limits to the amount of information it is possible to include: it will be then left to the user/reader to choose which editorial principle to follow, instantiating the preferred edition.“¹⁸

To však neznamená, že rozsah edice je bez omezení. Editor musí brát v potaz časové a finanční možnosti,¹⁹ možnosti platformy, na které plánuje edici publikovat a také brát ohled na dlouhodobou udržitelnost projektu a dlouhodobé zachování edice, které je opět spojeno s finančními náklady. Při přípravě edice je třeba alokovat dostatečné zdroje právě na dlouhodobé uchování, údržbu a také na případné nutné opravy samotné edice, které se již u digitálních vědeckých edic očekávají.²⁰ Pokud je edice obsáhlá a dává uživateli široké možnosti, je nutno k ní také vytvořit návody, aby uživatelé věděli, jak těchto možností využít.

Velké rozšíření funkcionalit nabízí nástroje, kterých bylo za posledních třicet let vyvinuto mnoho a jež provádějí například automatické srovnávání textu (kolaci), geocoding,²¹ různé vizualizace, generování stemma codicum na základě fylogenetické metody apod.²² Věnuji se jim v samostatné podkapitole *Nástroje*.

¹⁷ Zdeněk UHLÍŘ, *Digitální kodikologie a bibliologie: Hromadná digitalizace, virtuální prostředí a knihovna bez katalogu*, Knihovna: Knihovnická revue 24, 2013, č. 1, s. 53.

¹⁸ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 29.

¹⁹ B. LEHEČKA, *Digitální edice*, s. 125–126.

²⁰ Laura ESTILL, *Legacy Technologies and Digital Humanities*, in: Constance CROMPTON — Richard J. LANE — Ray SIEMENS (eds.), *Doing More Digital Humanities. Open Approaches to Creation, Growth, and Development*, Abingdon and New York 2020, s. 19–22.

²¹ Geocoding je proces určování a napojování adres a jiných místních jmen v textu na konkrétní souřadnice a jejich umístění na mapu. Příkladem projektu, který propojuje místní názvy v literárních dílech s konkrétními souřadnicemi na mapách je Topos Text. *The project*, Toposext, <https://topostext.org/> (21. 4. 2024).

²² Heslo *Computer-assisted stemmatology*, in: Parvum Lexicon Stemmatologicum, https://www.sglp.uzh.ch/static/MLS/stemmatology/Computer-assisted-stemmatology_229150001.html (10. 3. 2024).

1.3. Problémy digitálních vědeckých edic

Digitální vědecké edice s sebou přinášejí nové možnosti, ale i nové výzvy a problémy.

Zásadní problém představují autorská práva a atribuce. Zátěž tvoří na jedné straně autorská práva k obrazům a dílům, která ne vždy bývají transparentní a zákony je ochraňující se mezinárodně liší. Na straně druhé se ukázala jako problematická správná atribuce digitálních edic. Digitální edice bývají šířeny bez patřičných citací, případně místo nich uživatelé/čtenáři užívají tištěnou edici, pokud je dostupná. Má to několik příčin.

Digitální edice mnohdy nezapadají do citačních úzů jednotlivých institucí nebo na svých stránkách neuvádějí přesné údaje nutné k citování.²³ Těžkosti s citováním plynou také z nestálé povahy digitálních edic. Jak jsem již uváděla v minulé kapitole, digitální edice nejsou neměnné. Je běžnou praxí digitální edice doplňovat a opravovat po textové stránce, navíc je nezbytně nutné udržovat a updatovat uživatelské rozhraní a další software, na kterém digitální edice stojí. Pokud si tedy uživatel zobrazí danou digitální vědeckou edici s časovým odstupem, není zaručeno, že bude pokaždé stejná. Některé citační normy vyžadují uvedení data přístupu, což ale problém neřeší, jelikož digitální edice se může změnit uprostřed dne. Jako řešení se nabízí důsledné verzování edice (versioning) a archivování starých verzí tak, aby k nim uživatel měl i po změně přístup, což však není v současnosti rozšířenou praxí. Žádoucí je také číslovat samostatně verze dat a verze softwaru, přičemž číslování verzí by mělo vypovídat o rozsahu úprav v dané verzi.²⁴

Problémem nejen digitálních edic je také nestabilita odkazů URL (Uniform Resource Locator). URL bývají součástí citační normy a je běžné, že články citující digitální edice obsahují mnoho nefunkčních URL odkazů. Řešením jsou trvalé odkazy (permalink) a PID (persistent identifier), které však musí být dlouhodobě udržovány i po zveřejnění edice. Některé edice sice používají trvalé odkazy, ale výslovně to neuvádějí, nebo pokud ano, je obtížné tuto informaci na stránkách najít.²⁵ Digitální vědecké edice by také měly nabízet možnosti pro citování částí edice (granular citation) – v tištěné literatuře citujeme jednotlivé stránky, u digitálních edic to mohou být očíslované odstavce apod.²⁶ Tvůrci

²³ Roman BLEIER, *How to cite this digital edition?*, DHQ: Digital Humanities Quarterly 15, 2021, č. 3, odstavec 40, <https://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/15/3/000561/000561.html> (2. 3. 2024).

²⁴ Paul A. BROYLES, *Digital Editions and Version Numbering*, DHQ: Digital Humanities Quarterly 14, 2020, č. 2, <https://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/14/2/000455/000455.html> (2. 3. 2024).

²⁵ Roman BLEIER, *How to cite this digital edition?*, odstavec 32, <https://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/15/3/000561/000561.html> (2. 3. 2024).

²⁶ Tamtéž, odstavec 40.

digitálních vědeckých edic by měli uživatelé jasně informovat o postupech, jakými čísují verze, jak zajišťují stálost odkazů atd., aby uživatel mohl informovaně rozhodnout o tom, jak danou edici citovat a zda je vůbec možné ji citovat, aniž by hrozilo, že bude daný odkaz neplatný.²⁷

Velmi aktuální problém, kterému se v současnosti věnuje mnoho odborných publikací, je dlouhodobé udržování projektů digitálních humanitních věd, včetně digitálních vědeckých edic.²⁸ Jako problematické se jeví nejen udržování přístupu k funkčním projektům, ale i případné archivování již nepodporovaných/ukončených projektů. S tím souvisí otázka financování projektů digitálních humanitních věd. Zpočátku byly digitální edice distribuovány na CD-rom a prodávány, nyní jsou distribuovány primárně přes web. Kromě dobrovolných příspěvků existuje možnost uzavírání digitálních vědeckých edic za paywall ve formě jednorázové platby nebo placeného členství.²⁹ Tištěné publikace nevyžadují, na rozdíl od edic digitálních, finance na jejich údržbu. Otázka dlouhodobého udržování projektů není uzavřená a mnoho dílčích problémů nemá doposud uspokojivé řešení. Průzkum z roku 2020, opírající se o tři bibliografie digitálních projektů z let 2001 a 2002, ukázal, že v průměru více než polovina uvedených projektů již není online dostupná.³⁰

Tvorba digitálních edic vyžaduje dovednosti nad ty, které vyžaduje příprava edic tištěných. Nabízí se sice celá škála nástrojů, které usnadňují editorům práci, nepokrývají však všechny aspekty tvorby digitální edice, často fungují v navzájem nekompatibilních formátech a samotná instalace daných nástrojů již vyžaduje jistou míru technické zdatnosti. Editor tak musí technické dovednosti sám získat nebo spolupracovat s dalšími experty jako jsou programátoři, web designéři apod.³¹

²⁷ Tamtéž, odstavec 43.

²⁸ Například číslo online časopisu DHQ: Digital Humanities Quarterly z roku 2023, nazvané *Project Resiliency*: <https://digitalhumanities.org/dhq/vol/17/1/000671/000671.html> (21. 3. 2024). V reakci na něj se dále rozvíjí odborná diskuze, např.: Mark HEDGES — Heike NEUROTH — Kathleen M. SMITH — Tobias BLANKE — Laurent ROMARY — Marc KÜSTER — Malcolm ILLINGWORTH, *TextGrid, TEXTvire, and DARIAH: Sustainability of Infrastructures for Textual Scholarship*, Journal of the Text Encoding Initiative 5, 2013, <http://journals.openedition.org/jtei/774> (17. 3. 2024). Lisa GODDARD, *What's Left When It's Over: Libraries and Digital Humanities Project Preservation*, IDEAH 3, 2021, č. 5, <https://ideah.pubpub.org/pub/mfid9ero/release/1> (18. 3. 2024). Stewart ARNEIL, *Planning for Sustainability: A Reality Check from the Development Team*, IDEAH 3, 2021, č. 5, <https://ideah.pubpub.org/pub/4jr4csbv/release/1?readingCollection=8e33d64c> (18. 3. 2024).

²⁹ K tématu Thomas AIGNER, *Archives in the Digital Stone Age – Challenges and Perspectives*, in: Renata MODRÁKOVÁ — Tomáš KLIMEK, *Cesta k rozmanitosti*, Praha 2016, s. 53.

³⁰ L. ESTILL, *Legacy Technologies and Digital Humanities*, s. 8–9.

³¹ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 123.

Také se proměnil vztah editora a vydavatele, který není při publikaci digitální vědecké edice nezbytný. Právě absence tradiční role vydavatele však má své vlastní problémy – digitální vědecké edice si budují alternativní postupy ověření kvality edice, které u tištěných edic vydavatel do jisté míry zaručoval ať už vlastní kontrolou a korekturou, tak zajištěním peer-review recenzního řízení.

Překážku pro snadnou produkci digitálních vědeckých edic také staví možnosti publikování či jejich absence. Editoři musí důkladně zvažovat technické, finanční, časové a personální zdroje, které mají (a po dokončení edice budou mít) k dispozici. O možnostech publikace digitálních vědeckých edic pojednám v samostatné kapitole, zde však zmíníme, že jednoduchá řešení, přístupná i editorům bez rozsáhlých technických znalostí, si často vybírají svou daň v nákladech na dlouhodobou údržbu.³²

Tištěné edice co do počtu stále převažují nad digitálními.³³ Je otázkou, které z problémů, ať už zde uvedených či jiných, odrazují editory od volby digitálního media, a jak jim čelit. V zahraničí je tato otázka již kladena a vyvstávají na ni i dílčí odpovědi. Na podobnou reflexi v českém prostředí si musíme ještě počkat.

1.4. Ediční přístupy

Digitální vědecké edice se neomezují jen na jeden druh dokumentu, na jedno časové období či na jeden ediční přístup. Digitální humanisté se zasloužili o rozvoj zaběhlých edičních přístupů a dali vzniknout novým, převedli ediční typologii a praxi do digitální sféry a rozšířili ji. Od devadesátých let minulého století vznikají digitální vědecké edice kritické, dokumentární, genetické, diplomatické apod., které navazují na své tištěné předchůdce. Tradiční vymezení a terminologie se však ukázala jako nedostačující, a v odborné literatuře a jednotlivých digitálních edicích se setkáme s novými pojmy jako jsou edice geografická, hybridní a edice paradigmatická. Poslední uvedený typ problematizuje tradiční členění edic na kritické a dokumentární, jež se v digitálním prostoru ukazuje jako překonané.³⁴

Členění, které v této kapitole předkládáme, není pevné a má funkci ilustrovat šíři možností, které digitální medium nabízí. Digitální edice lze také členit dle dalších kritérií, například dle typu zpracovaného materiálu, stáří textů, typu nosiče apod.

³² Peter BOOT — Joris VAN ZUNDERT, *The Digital Edition 2.0 and The Digital Library: Services, not Resources*, in: Christiane FRITZE — Franz FISCHER — Patrick SAHLE — Malte REHBEIN (eds.), *Digitale Edition und Forschungsbibliothek. Beiträge der Fachtagung im Philosophicum der Universität Mainz am 13. und 14. Januar 2011*, Wiesbaden 2011, s. 145.

³³ Elena PIERAZZO, *What future for digital scholarly editions? From Haute Couture to Prêt-à-Porter*, *International Journal of Digital Humanities*, 2019, č. 1, s. 210.

³⁴ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 14.

1.4.1. Kritické a dokumentární edice

Kritické edice vychází z kolace jednotlivých textových svědků a předkládají jeden kanonický text s normalizacemi. Dokumentární edice jsou založené na jednom dokumentu, tj. jednom textovém svědku, kterého vykreslují s vysokou přesností.

Mezi tištěnými edicemi dominovaly tradičně kritické edice, zvláště u děl s mnoha existujícími textovými svědky, u nichž by bylo prakticky nemožné vytvořit dokumentární edice pro každého z nich. Bylo tudíž žádoucí vytvořit jeden autoritativní text s rozsáhlým poznámkovým aparátem, který byl navíc v porovnání s nenormalizovanými dokumentárními edicemi snadněji čitelný.³⁵ U digitálních edic došlo k obratu. Nejvlivnější z digitálních vědeckých edic jsou edice dokumentární, jako jsou například *The Walt Whitman Archive* a *The William Blake Archive*. Úspěch dokumentárních edic je zapříčiněn mimo jiné snadnou dostupností vysoce kvalitních digitálních faksimilí a v porovnání s tištěným médiem výrazně jednodušší publikací rozsáhlých mnoha-svědkových archivů na webu.³⁶ Dokumentární edice, a zvláště diplomatické edice, sdružené v rámci rozsáhlých korpusů/archivů, jsou vhodné pro textovou analýzu s pomocí výpočetní techniky.³⁷

Kritické edice mají také své vlivné zástupce, například *The Canterbury Tales Project*. Nové born-digital kritické edice jsou ovšem vzácnější než edice dokumentární, zvláště pak kritické edice klasických děl s mnoha dochovanými textovými svědky.³⁸

„Scholarly editors of ancient and medieval texts are reluctant to publish their editions online, because so far there is no convincing replacement for the role that publishing houses used to play: giving credit, visibility, recognition to the published work and some confidence that it may last and be found in libraries. [...] In addition, the current model of digital scholarly editing, at least the one that is attracting most attention, seems mostly suitable for documentary editions, which is only one type of edition fitting one type of textual tradition.“³⁹

³⁵ Tamtéž, s. 76.

³⁶ Tamtéž, s. 80.

³⁷ Charles LI, *Critical diplomatic editing. Applying text-critical principles as algorithms*, in: Peter BOOT — Anna CAPPELLOTTO — Wout DILLEN — Franz FISCHER — Aodhán KELLY — Andreas MERTGENS — Anna-Maria SICHANI — Elena SPADINI — Dirk VAN HULLE, *Advances in Digital Scholarly Editing*, Leiden 2017, s. 305.

³⁸ R. AFFERNI — A. BORGNA — M. LANA — P. MONELLA — T. TAMBASSI, '... but what should I put in a digital apparatus?' *A not-so-obvious choice*, s. 143.

³⁹ Carolina MACÉ, *Critical editions and the digital medium*, in: Peter BOOT — Anna CAPPELLOTTO — Wout DILLEN — Franz FISCHER — Aodhán KELLY — Andreas MERTGENS — Anna-Maria

Tento stav však část odborníků považuje za nevyhovující. Ne všechny texty vzniklé napříč historií vyžadují stejný přístup a kritická edice s kritickým aparátem je v některých případech nenahraditelná.⁴⁰ A to i přesto, že již existují kvalitní nástroje pro automatickou kolaci textu, jejichž použitím na dokumentárních edicích lze vytvořit vizualizace různocnění. Jako nejlepší možnost bylo navrženo nabídnout uživateli archiv transkripce jednotlivých dokumentů, a na něm postavenou a s ním hypertextově propojenou, kritickou edice.⁴¹ Příkladem takového projektu je eZISS – *Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva*,⁴² jež na webových stránkách publikuje digitální vědecké edice sestávající z digitálních faksimilií, diplomatických transkripce, kritického aparátu, fonetických transkripce, překladů, úvodních studií a dalších materiálů.

Příkladem kritické edice z českého prostředí je Kritická hybridní edice, ediční řada vznikající v Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Kritické hybridní edice jsou publikovány ve dvou verzích: jako čtenářská tištěná edice a digitální vědecká edice, což z nich činí tzv. hybridní edice. Ediční řada má zatím čtyři svazky, z nichž poslední, Máchův *Máj*, vyšel v roce 2018. Knižní vydání je určeno primárně pro širokou veřejnost a představuje jedinou (autoritativní) podobu textu doplněnou edičním komentářem. Digitální vědecká edice cílí především na badatele, a z toho důvodu obsahuje textový materiál „ve všech svých verzích, v diplomatické podobě, ale i edičně kriticky zpracovaný.“⁴³ Umožňuje tak uživateli/badateli sledovat genezi prezentovaného díla na jednotlivých variantách textu, které jsou nahlíženy jako rovnohodnotné.⁴⁴ Digitální vědecká edice *Slezských písní* je obohacena také o vizualizaci „diferencí mezi časově sousedícími verzemi, které se počítají na úrovni znaku.“⁴⁵ Digitální vědecké edice jsou šířeny na datových nosičích DVD, přičemž za poslední dva roky byly dvě z nich zpřístupněny i volně online, konkrétně *Slezské písně* Petra Bezruče⁴⁶ a Máchův *Máj*.⁴⁷ Kritická hybridní edice uplatňuje dokumentární i kritické ediční přístupy, což „vede nutně

SICHANI — Elena SPADINI — Dirk VAN HULLE, *Advances in Digital Scholarly Editing*, Leiden 2017, s. 145–147.

⁴⁰ Tamtéž, s. 145–147.

⁴¹ Ch. LI, *Critical diplomatic editing. Applying text-critical principles as algorithms*, s. 305–306.

⁴² Matija OGRIN — Tomaž ERJAVEC (eds.), *Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva*, <https://nl.ijs.si/e-zrc/index-sl.html> (23. 3. 2024).

⁴³ B. LEHEČKA, *Digitální edice*, s. 137.

⁴⁴ Michal KOSÁK — Jiří FLAIŠMAN, *Možnosti elektronické edice*, in: Lenka POŘÍZKOVÁ — Martina NAVRÁTILOVÁ (eds.), *Literární a knižní kultura v digitálním věku*, Olomouc 2016, s. 139.

⁴⁵ Zdeněk SMOLKA, *Nová edice využívá možnosti počítačů*, *Česká literatura* 64, 2016, č. 5, s. 752.

⁴⁶ Jiří FLAIŠMAN — Michal KOSÁK (eds.), *Slezské písně*, Kritická hybridní edice, <https://khe.ucl.cas.cz/bezruc/> (22. 3. 2024).

⁴⁷ Jiří FLAIŠMAN — Michal KOSÁK (eds.), *Máj*, Kritická hybridní edice, <https://khe.ucl.cas.cz/macha/> (22. 3. 2024).

*i k zeslabení polarity obou etablovaných edičních přístupů, k jejich přiblížení, resp. akcentu na logické vazby mezi těmito přístupy.*⁴⁸

1.4.2. Diplomatické edice

V rámci digitálních humanitních věd vznikají edice, které obsahují diplomatickou transkripci, ale neodpovídají tradičním kritériím kladeným na tištěné diplomatické edice. George Thomas Tanselle o diplomatických edicích napsal roku 1978 následující:

*„[...] [T]he editor's goal is to reproduce in print as many of the characteristics of the document as he can. The goal is not, in other words, to produce a critical text, except to the extent that judgment is involved in determining precisely what is in the manuscript.*⁴⁹

Pokud je cílem editora diplomatické edice „reprodukovat v tisku co nejvíce vlastností dokumentu lze“, tak v digitálním mediu, na rozdíl od tisku, ono „lze“ představuje problém. V digitálním mediu totiž neexistují hranice ve smyslu maximálního množství informací, které může editor zahrnout. S nekonečnými možnostmi vyvstává potřeba stanovit si nové hranice pro tvorbu digitálních edic, jež užívají diplomatickou transkripci.

Elena Pierazzo ve článku *A rationale of digital documentary editions* definovala nový typ edice, jež má v digitálním prostředí zastat roli diplomatických edic, a to dokumentární digitální edici (documentary digital edition).

*„[...] [W]e could define this new type of editorial object, the documentary digital edition, as the recording of as many features of the original document as are considered meaningful by the editors, displayed in all the ways the editors consider useful for the readers, including all the tools necessary to achieve such a purpose.*⁵⁰

V minulosti diplomatické edice plnily funkci zástupců faksimilií, jelikož vydávání faksimilovaných edic bylo velmi nákladné. S přílivem velkého množství kvalitních digitálních faksimilií vyvstaly otázky po smyslu dokumentárních digitálních edic, které se, stejně jako diplomatické edice, zaměřují na zachycení vlastností konkrétního dokumentu.

⁴⁸ B. LEHEČKA, *Digitální edice*, s. 138–139.

⁴⁹ G. Thomas TANSELLE, *The Editing of Historical Documents*, *Studies in Bibliography* 31, 1978, s. 51.

⁵⁰ Elena PIERAZZO, *A rationale of digital documentary editions*, *Literary and Linguistic Computing* 26, 2011, č. 4, s. 475.

„[...] [T]he availability and the improved publishing opportunities offered by the different digital formats (CD-ROMs, DVDs and the Web) and the subsequent publication online of millions of digital facsimiles, has by no means made diplomatic and documentary editions redundant: quite the contrary. Far from being subsumed by image-based editions, digital documentary editions have de facto incorporated them, with the most common format for the digital documentary editions being represented by the side-by-side layout, with the diplomatic (or ultra-diplomatic) edition juxtaposed with its digital facsimile.“⁵¹

Příkladem dokumentární digitálních edic založených na diplomatických transkripcích jsou edice literárních děl v *The William Blake Archive*, volně přístupném digitálním archivu, který obsahuje i digitální kopie výtvarných děl Williama Blakea.⁵²

1.4.3. Genetické edice

Genetické edice vychází z edičního přístupu francouzské školy *critique génétique*. Zaměřují se na proces geneze díla, jsou pořádány dle genetického procesu a mají poukazovat na provázanost jednotlivých dokumentů. Tyto dokumenty, tedy přípravný materiál, náčrty, ale i neautorské materiály, které měly na genezi textu vývoj, dohromady tvoří *dossier génétique*.⁵³

Dirk Van Hulle ve své eseji *Modelling a Digital Scholarly Edition for Genetic Criticism: A Rapprochement* předkládá model genetické digitální edice, který slouží k mapování pěti kategorií genetické kritiky: exogeneze, endogeneze, epigeneze, mikrogeneze a makrogeneze. Vychází přitom ze svých zkušenosti jako jednoho z vedoucích editorů projektu *Beckett Digital Manuscript Project*.⁵⁴

Mapování endogeneze je postaveno na transkripcích všech náčrtů a verzí, zakódovaných v TEI, a jejich kolaci. Pro mapování exogeneze (propojení s vnějšími zdroji textu) mohou být v digitální genetické edici zahrnuty například poznámky v knihách z osobních knihoven autorů. V případě knihovny Samuela Becketta se v knihách nacházejí jím psané marginálie, které jsou propojeny s jeho autorskou tvorbou. Genetická edice by, dle Van Hulleho, měla tyto vazby a vztahy autora

⁵¹ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 80.

⁵² *Editorial Principles*, The William Blake Archive, <https://www.blakearchive.org/staticpage/archivetaglance?p=editorialprinciples> (23. 3. 2024).

⁵³ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 15.

⁵⁴ Dirk VAN HULLE, *Modelling a Digital Scholarly Edition for Genetic Criticism: A Rapprochement*, *Variants. The Journal of the European Society for Textual Scholarship* 12–13, 2016, s. 35–36.

ke kulturnímu a materiálnímu prostředí vizualizovat.⁵⁵ Epigeneze, tedy vývoj textu po jeho publikování,⁵⁶ je pak konstituována například poznámkami režiséra ve scénáři u divadelních her a měla by, dle Van Hulleho, být v genetické digitální edici také zahrnuta a vizualizována.⁵⁷

Digitální prostředí nabízí jedinečné možnosti pro poukázání na provázanost jednotlivých dokumentů. Genetické digitální edice těží z nástrojů provádějících automatickou kolaci textu. Právě kolace je velmi důležitou součástí genetických edic, avšak vizualizace jejích výsledků, variant, v tištěných edicích může být nepřehledná a nepřístupná pro čtenáře.⁵⁸ Digitální medium, na rozdíl od tištěné knihy, umožňuje vizualizovat makrogenetické varianty (kompoziční změny) a vizualizaci mikrogenetických variant činí v hypertextu přehlednějšími.⁵⁹

Beckett Digital Manuscript Project publikuje tzv. hybridní výzkumné moduly. Hybridní výzkumný modul sestává z digitální genetické edice a tištěného svazku obsahujícího analýzu geneze daného díla. Doposud jich vyšlo deset, dohromady jich má být na konci projektu vypracováno 26.⁶⁰ Genetické digitální edice obsahují digitální faksimilie, topografické transkripce (reprodukující rozložení prvků na stranách) a lineární transkripce zakódované v TEI s integrovaným nástrojem CollateX, pomocí kterého si čtenáři mohou automaticky srovnat verze jednotlivých vět.⁶¹ Dalším výstupem projektu je digitální rekonstrukce Beckettovy osobní knihovny *Beckett Digital Library*.⁶²

Roku 2011 byla do TEI Guidelines na základě návrhu pracovní skupiny pro genetické edice (Workgroup on Genetic Editions) začleněna řada elementů sloužících pro kódování genetických edic a byla revidována stávající kapitola *Physical Transcription*. TEI Guidelines tak podporují kódování genetických edic.⁶³

⁵⁵ Tamtéž, s. 38.

⁵⁶ Resp. po schválení k tisku (bon à tirer).

⁵⁷ D. VAN HULLE, *Modelling a Digital Scholarly Edition for Genetic Criticism: A Rapprochement*, s. 47.

⁵⁸ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 78.

⁵⁹ D. VAN HULLE, *Modelling a Digital Scholarly Edition for Genetic Criticism: A Rapprochement*, s. 53.

⁶⁰ Anna-Maria SICHANI, *Literary drafts, genetic criticism and computational technology. The Beckett Digital Manuscript Project*, RIDE. A review journal for digital editions and resources 5, 2017, odstavec 45, <https://ride.i-d-e.de/issues/issue-5/beckettarchive/> (1. 3. 2024).

⁶¹ D. VAN HULLE, *Modelling a Digital Scholarly Edition for Genetic Criticism: A Rapprochement*, s. 48.

⁶² *Beckett Digital Library*, Samuel Beckett Digital Manuscript Project, <https://www.beckettarchive.org/library/home/welcome> (24. 3. 2024).

⁶³ *P5 version 2.0 release notes*, Text Encoding Initiative, <https://www.tei-c.org/Vault/P5/current/doc/tei-p5-doc/readme-2.0.html> (24. 3. 2024).

1.4.4. Paradigmatické edice

Paradigmatická edice, jak jsem již výše uvedla, problematizuje tradiční členění edic na kritické a dokumentární, které se v digitálním prostoru ukazuje jako překonané. Kódování textu, a zejména praxe mnohonásobného kódování stejných textových prvků vícero způsoby, umožňuje vytvářet edice, které mohou být čtenářům prezentovány různými způsoby pomocí užití různého softwaru či různých stylů (stylesheets).⁶⁴

Termín paradigmatická edice (paradigmatic edition) byl definován Elenou Pierazzo a vychází ze skutečnosti, že se daná edice pohybuje na ‚paradigmatické ose‘, na níž je pohyb umožněn díky redundanci kódu. Transkripce zakódovaná v TEI umožňuje obsáhnout zkratky, ale i jejich rozepsané formy, umožňuje zakódovat chyby, ale i editorovu emendaci, a umožňuje značkovat i prvky, které si nepřejeme v edici zobrazit, ale mohou být využité pro generování statistik či rejstříků.⁶⁵ V jedné edici může být zahrnuto několik vrstev kódování vycházejících z několika edičních přístupů. Paradigmatická edice staví na skutečnosti, že se digitální edice skládá z několika složek – samotných dat obsahujících informace v TEI formátu, sady skriptů, povětšinou XSLT nebo XQuery, jednoho či několika výstupů, povětšinou v HTML, a stylů, které definují zobrazení těchto výstupů.⁶⁶

Výstupy tudíž mohou představovat kritickou, diplomatickou či ultra-diplomatickou edici, daná edice ale může dát uživateli nástroje k vytvoření kombinace uvedených typů v konkrétním zobrazení. Je tedy na uživateli, zda chce zobrazit edici s emendacemi, normalizací, paginací apod. Jedna edice také může sestávat ze zakódovaných transkripcí několika textových svědků, mezi kterými uživatel může volit a které může například porovnávat pomocí kolačních nástrojů.⁶⁷

Vzhledem k tomu, že paradigmatická edice může obsahovat nekonečné množství informací, je možné zachovat co nejpřesnější a nejuvěrnější zástupce daného dokumentu, ale zároveň vyjít vstříc uživateli upravenou čtenářskou verzí.⁶⁸

1.5. Text Encoding Initiative

Text Encoding Initiative (TEI) je nezisková členská organizace, která vyvíjí TEI Guidelines,⁶⁹ mezinárodně uznávaný soubor doporučení pro kódování textu. TEI

⁶⁴ E. PIERAZZO, *Textual Scholarship and Text Encoding*, s. 309.

⁶⁵ E. PIERAZZO, *Textual Scholarship and Text Encoding*, s. 310.

⁶⁶ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 26.

⁶⁷ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 27–29.

⁶⁸ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 81.

⁶⁹ *P5 Guidelines*, Text Encoding Initiative, <https://tei-c.org/guidelines/P5> (3. 5. 2024).

započalo svou činnost roku 1986, několik let před vznikem World Wide Webu, kdy odborníci z oblasti humanitních věd upozornili na stoupající potřebu po společných standardech pro přenos metadat a popisu událostí, osob a dat.⁷⁰ TEI je financováno členskými příspěvky členů konsorcia (TEI Consortium) a menšími dotacemi od organizací a komunit.⁷¹

TEI Guidelines byly zprvu vyjádřeny ve značkovacím jazyce SGML, od TEI verze P4 pak v XML (extensible markup language), značkovacím jazyce, jež roku 1998 publikovalo World Wide Web Consortium. Guidelines. XML poskytuje jednoduchý způsob reprezentace strukturovaných dat jako lineárního proudu znaků a značení jednotlivých částí tohoto proudu tagy.⁷² Guidelines jsou rozděleny do dvaceti tří kapitol a definují okolo šesti set konceptů, spolu s elementy, které dané koncepty vyjadřují. Krom sady tagů pro kódování tím poskytují obsáhlou slovní zásobu pro popisování textuálních prvků napříč obory.⁷³ TEI se zaměřuje na vlastnosti, které jsou společné pro všechny dokumenty a staví se k dokumentům stejně bez ohledu na jejich medium.⁷⁴

TEI XML dokumenty jsou nezávislé na konkrétním softwaru, a tudíž je možno psát TEI validní dokumenty bez dalších nástrojů, databází apod. XML umožňuje značkovat a organizovat text pro strojové zpracování. TEI staví obsah před formát, na rozdíl od souborů vytvořených v textovém procesoru, které zachycují vizuální stránku pomocí fontů, velikosti písma, odstavcových stylů apod. místo významu textu, který mu editor připisuje.⁷⁵

„Kódování typické pro značkovací jazyky, zejména pro ty vnitřně strukturující, jako je XML, je v zásadě číře abstraktní a virtuální, je to (pokud o) zpodobnění pojmového pomyslu – a myšlenky jak známo nevyjadřují nijak, protože nemají tělo.“⁷⁶

⁷⁰ Matthew James DRISCOLL — Elena PIERAZZO, *Introduction: Old Wine in New Bottles?*, in: Matthew James DRISCOLL — Elena PIERAZZO (eds.), *Digital Scholarly Editing. Theories and Practices*, Cambridge 2016, s. 8.

⁷¹ Lou BURNARD, *What is the Text Encoding Initiative? How to add intelligent markup to digital resources*, OpenEdition Books, 11. 4. 2014, <https://books.openedition.org/oep/426> (4. 3. 2024).

⁷² L. BURNARD, *What is the Text Encoding Initiative? How to add intelligent markup to digital resources*, <https://books.openedition.org/oep/426> (4. 3. 2024).

⁷³ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 118.

⁷⁴ L. BURNARD, *What is the Text Encoding Initiative? How to add intelligent markup to digital resources*, <https://books.openedition.org/oep/426> (4. 3. 2024).

⁷⁵ L. BURNARD, *What is the Text Encoding Initiative? How to add intelligent markup to digital resources*, <https://books.openedition.org/oep/426> (4. 3. 2024).

⁷⁶ Z. UHLÍŘ, *Digitální kodikologie a bibliologie: Hromadná digitalizace, virtuální prostředí a knihovna bez katalogu*, s. 59.

TEI Guidelines jsou široce využívány pro tvorbu digitálních edic a jejich vývoj je řízen potřebami jednotlivých komunit digitálních humanitních věd, jež navrhují úpravy, které jsou posuzovány a implementovány TEI Technickou radou (TEI Technical Council). Roku 2007 byla zveřejněna verze P5, která je od té doby aktualizována dvakrát ročně,⁷⁷ přičemž každá nová aktualizace TEI P5 je výsledkem kontinuální revize, jež reaguje na potřeby rozvíjejících se digitálních humanitních věd. Krom modulů využitelných hlavně pro přípravu digitálních edic obsahují Guidelines také moduly pro kódování slovníků, lingvistických korpusů, grafů apod.⁷⁸ Krom digitálních humanitních věd mají TEI Guidelines uplatnění především v sociálních a lingvistických vědách.⁷⁹

Text Encoding Initiative krom správy TEI Guidelines také poskytuje XSLT transformační styly pro transformaci TEI XML dokumentů do různých formátů, jako je HTML, JSON, PDF, ePub apod.⁸⁰ Tyto jsou dále využity, například v aplikaci TEIGarage, která umožňuje snadnou online transformaci souborů.⁸¹ Dále publikuje výukové materiály, pořádá workshopy a trénovací programy, informuje o projektech v digitálních humanitních vědách apod. V neposlední řadě poskytuje nástroje jako TAPAS, o kterém píš níže v kapitole o publikování digitálních vědeckých edic.

Roku 2011 vznikl *Journal of the Text Encoding Initiative*, což je volně přístupný (open access) online časopis, který pořádá každoroční odbornou konferenci na témata související s TEI. Vybrané příspěvky z daných konferencí publikuje. Zároveň nepravidelně vydává speciální tematická čísla, z nichž poslední vyšlo roku 2023 pod názvem *Thirty years of TEI in Spanish: uses and community*.⁸²

1.5.1. Přizpůsobení TEI XML

XML umožňuje vygenerovat schéma, které specifikuje názvy elementů a atributů, a syntaktická pravidla. XML dokument je validní, pokud respektuje syntaktická pravidla

⁷⁷ Lou BURNARD, *The Evolution of the Text Encoding Initiative: From Research Project to Research Infrastructure*, odstavec 32, <http://journals.openedition.org/jtei/811> (4. 3. 2024).

⁷⁸ James CUMMINGS, *A world of difference: Myths and misconceptions about the TEI*, Digital Scholarship in the Humanities, 2019, č. 34, s. i73–i74, https://academic.oup.com/dsh/article/34/Supplement_1/i58/5248221 (4. 3. 2024).

⁷⁹ Renáta MODRÁKOVÁ, *TEI 2019: What is text, really? TEI and beyond*, Knihovna plus, 1. 9. 2020, <https://knihovnavue.nkp.cz/kplus-web/archiv/2020-1/informace-a-konference/tei-2019-what-is-text-really-tei-and-beyond> (4. 3. 2024).

⁸⁰ L. BURNARD, *The Evolution of the Text Encoding Initiative: From Research Project to Research Infrastructure*, odstavec 31, <http://journals.openedition.org/jtei/811> (4. 3. 2024).

⁸¹ TEIGarage, Text Encoding Initiative, <https://teigarage.tei-c.org/#> (26. 3. 2024).

⁸² *Editorial Policies*, Journal of the Text Encoding Initiative, <https://journals.openedition.org/jtei/274> (4. 3. 2024).

zvoleného XML schématu a obsahuje definované tagy.⁸³ TEI schema sestává z řady modulů a každá kapitola v TEI Guidelines má svůj vlastní modul. Skrze výběr modulů, ale i další úpravy jako je přidání či úprava elementů, má být schéma přizpůsobeno potřebám daného jednotlivce, komunity, projektu apod.⁸⁴

Vlastní přizpůsobené schéma ve formátu TEI ODD lze vygenerovat v nástroji Roma nebo sestavit od základů, což ale vyžaduje hlubší technické znalosti. Užívání přizpůsobeného schématu, jež obsahuje jen vybrané elementy a atributy, podporuje konsistentní kódování.⁸⁵

Jednotlivé komunity zaměřující se na určitou oblast humanitních věd si tvoří vlastní schémata, jež jsou zpravidla volně přístupná a lze jich využít. Jedním z nich je například TEI simplePrint, které je vhodné pro kódování raně novověkých tisků západoevropské provenience.⁸⁶ TEI simplePrint užívá TEI Processing Model, jež poskytuje doporučení pro zobrazení každého textového prvku, což výrazně snižuje náročnost vývoje spolehlivých aplikací.

1.5.2. Problémy a alternativy

TEI je etablováno jako standard v kódování textu pro potřeby humanitních věd, ale není bez svých problémů a limitů. Nejčastěji zmiňované problémy se týkají velkého rozsahu TEI Guidelines, který tak tvoří bariéru pro případné zájemce o jejich nastudování. TEI je také velmi flexibilní, pro většinu prvků tak existuje několik způsobů, jak je zakódovat. To umožňuje co největší přesnost a možnost zaznamenat i nuance textu, ale také výrazně ztěžuje vývoj nástrojů, které by mohly případně usnadnit nováčkům začít pracovat s TEI. Ačkoliv TEI poskytuje studijní materiály, většina z nich není zamýšlena pro samouky.⁸⁷ TEI bylo vyvinuto jako modulární a má být přizpůsobováno pro potřeby jednotlivých projektů a komunit.⁸⁸ Tato přizpůsobení sice limitují rozsah TEI, aby si však uživatel mohl zvolit vhodné schéma, nebo si schéma vyhovující jeho projektu vytvořit, musí mít přehled o TEI jako celku.

⁸³ L. BURNARD, *What is the Text Encoding Initiative? How to add intelligent markup to digital resources*, <https://books.openedition.org/oepe/426> (4. 3. 2024).

⁸⁴ L. BURNARD, *The Evolution of the Text Encoding Initiative: From Research Project to Research Infrastructure*, <http://journals.openedition.org/jtei/811> (4. 3. 2024).

⁸⁵ J. CUMMINGS, *A world of difference: Myths and misconceptions about the TEI*, s. i60, https://academic.oup.com/dsh/article/34/Supplement_1/i58/5248221 (4. 3. 2024).

⁸⁶ Lou BURNARD — Martin MUELLER — Sebastian RAHTZ — James CUMMINGS — Magdalena TURSKA, *An Introduction to TEI simplePrint*, January 2017, https://tei-c.org/release/doc/tei-p5-exemplars/html/tei_simplePrint.doc.html (12. 2. 2024).

⁸⁷ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 119.

⁸⁸ Lou BURNARD, *The Evolution of the Text Encoding Initiative: From Research Project to Research Infrastructure*, odstavec 30, <http://journals.openedition.org/jtei/811> (4. 3. 2024).

Další výhrada se týká XML, na němž je v současnosti TEI založeno a v němž jsou napsány TEI Guidelines. XML je založen na tzv. OHCO (Ordered Hierarchy of Content Objects) modelu, který neumožňuje kódování tzv. překrývajících se hierarchií (overlapping hierarchies). Každá struktura, označená párovými tagy, musí být usazena ve vyšší struktuře. To například znamená, že verše se nemohou rozprostírat napříč strofami, ale musí být zcela obsaženy v rámci jedné z nich. Problém může nastat, kódujeme-li zároveň několik hierarchií – například syntaktické rysy i verše, jelikož věty se často rozprostírají v několika verších.⁸⁹ Tento model byl již od svého vzniku roku 1994 zpochybňován a odmítán jako příliš zjednodušený, jelikož hierarchie se v textu překrývají.⁹⁰

TEI však obsahuje řešení, která v konkrétních případech tento konflikt hierarchií, například fyzické a logické nebo lingvistické a sémantické, řeší. Jedná se o prázdné elementy, jež fungují jako nepárové tagy, nebo odkazování pomocí URI.⁹¹ TEI Guidelines obsahují celou kapitolu o ne-hierarchických strukturách (Non-hierarchical Structures).

Nutno také poznamenat, že samotné Text Encoding Initiative není závislé na XML. Stejně tak jako v minulosti přestoupilo ze SGML na XML, tak i v budoucnu může zvolit jiný jazyk, pokud to bude vnímáno jako užitečné pro účely jeho komunity.⁹² Doposud však TEI zůstává nejpoužívanějším standardem pro kódování textu a další návrhy, které by měly TEI nahradit a vyřešit problémy s překrývajícími se hierarchiemi, například Resource Description Network (RDF)⁹³ nebo Text as Graph (TAGML), zatím nedosáhly široké popularity.⁹⁴ Pro většinu projektů výhody, které TEI nabízí, převažují nad uvedenými problémy.⁹⁵

⁸⁹ Tamtéž, s. 62.

⁹⁰ Tamtéž, s. 62.

⁹¹ J. CUMMINGS, *A world of difference: Myths and misconceptions about the TEI*, s. i71, https://academic.oup.com/dsh/article/34/Supplement_1/i58/5248221 (4. 3. 2024).

⁹² J. CUMMINGS, *A world of difference: Myths and misconceptions about the TEI*, s. i58, https://academic.oup.com/dsh/article/34/Supplement_1/i58/5248221 (4. 3. 2024).

⁹³ Georg VOGELER, *The 'assertive edition'*, *International Journal of Digital Humanities* 1, 2019, s. 309–322.

⁹⁴ Thomas STÄCKER, *A digital edition is not visible. Some thoughts on the nature and persistence of digital editions*, *Zeitschrift für digitale Geisteswissenschaften* 5, 2020, https://zfdg.de/2020_005 (23. 2. 2024).

⁹⁵ J. CUMMINGS, *A world of difference: Myths and misconceptions about the TEI*, s. i58, https://academic.oup.com/dsh/article/34/Supplement_1/i58/5248221 (4. 3. 2024).

1.5.3. XML editory

Tvorba digitálních vědeckých edic kódovaných dle TEI Guidelines probíhá ve většině případů v XML editoru. XML editorů existuje mnoho, některé z nich lze užívat zdarma, jiné jsou placené. Část XML editorů je přizpůsobena pro tvorbu TEI XML souborů.

Oxygen je placený XML editor, vyznačující se svou přístupností i pro začátečníky, kteří se teprve učí kódovat. Nabízí podporu kódování v TEI, jelikož obsahuje TEI DTD schémata, nástroje pro snadnou transformaci TEI XML souborů do PDF či HTML, obsahuje vzorové dokumenty atd. Ověřuje validitu souborů a obsahuje našeptávač, který navrhuje uživatelům tagy. Vývojáři Oxygen editoru spolupracují s TEI konsorciem a zavazují se udržovat editor kompatibilní s nejaktuálnější verzí TEI.⁹⁶ Velkou výhodou je také podpora spolupráce, tj. možnost sledovat úpravy daného dokumentu z rukou několika autorů, každou v jiné barvě, možnost připojit komentáře apod. Oxygen tak udržuje dokumentaci změn.⁹⁷ Nevýhodou Oxygenu je vysoká cena, v době psaní této práce stojí nelevnější tarif pro jednotlivce 38 eur za měsíc.⁹⁸

JEdit je bezplatný, volně přístupný textový editor. Nabízí méně funkcionalit v porovnání s placeným Oxygenem, ale lze si ho výrazně přizpůsobit pomocí mnoha desítek dostupných pluginů, včetně TEI XML pluginu. Plugin umožňuje kontrolovat validitu, obsahuje dokumentové šablony a XSLT transformační styly, které aktualizuje přímo z webových stránek TEI konsorcia. XML plugin umožňuje zobrazit stromovou strukturu, doplňování párových tagů, zvýrazňování chyb apod.⁹⁹

Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR publikující digitální edice na platformě *Vokabulář webový*,¹⁰⁰ užívá pro tvorbu digitálních edic textového procesoru Microsoft Word. Pomocí wordové šablony obsahující znakové styly editoři značí jazykové a jiné jevy. Vytvořené soubory jsou ve formátu DOCX a „z *technického hlediska se jedná o zazipované soubory XML, které využívají Open Packaging*

⁹⁶ *TEI Editing*, oXygen, https://www.oxygenxml.com/xml_editor/tei_editor_structured_editing.html (10. 3. 2024).

⁹⁷ *Content Review and Change Tracking*, oXygen, https://www.oxygenxml.com/xml_editor/tei_review_change_tracking.html (10. 3. 2024).

⁹⁸ *New Licenses*, oXygen, https://www.oxygenxml.com/xml_editor/buy_oxygen_xml_editor.html (28. 3. 2024).

⁹⁹ *JEdit*, TEI wiki, <https://wiki.tei-c.org/index.php?title=JEdit> (10. 3. 2024).

¹⁰⁰ *Vokabulář webový*, <https://vokabular.ujc.cas.cz/> (28. 3. 2024).

Conventions“¹⁰¹. Volba Microsoft Word a formátu DOCX vychází z dlouhodobé praxe OVJ, a změna by znamenala zásah do práce editorů.¹⁰²

1.6. Nástroje

John Bradley v článku *Digital tools in the humanities: Some fundamental provocations?*¹⁰³ rozdělil nástroje v digitálních humanitních vědách do tří kategorií: nástroje pro vytváření (tools for making), nástroje pro zkoumání (tools for exploring) a nástroje pro myšlení (tools for thinking/cognitive tools).

Mezi nástroje pro vytváření dle Bradleyho definice patří například Omeka,¹⁰⁴ webová platforma pro vytváření webových prezentací, archivů a výstav. Nástroje pro zkoumání, které Bradley na fyzické rovině přirovnává k teleskopu, jsou zastoupeny například programy pro analýzu textu. Nástroje pro myšlení (kognitivní nástroje) pak přinášejí nové myšlenky a mohou pozvednout intelektuální práci. Mezi kognitivní nástroje analogové zařazuje psaní a přepisování, jež pomáhají zkoumat a upřesňovat myšlenky. Mezi kognitivní nástroje v digitálním prostředí pak řadí například anotační nástroje umožňující sepisování poznámek u konkrétních digitálních artefaktů. Bradley však dodává, že anotační nástroj může být stejně tak vnímán jako nástroj k vytváření – hranice mezi těmito kategoriemi tak nejsou pevné a často závisí na úmyslu, se kterým k nim člověk přistupuje.¹⁰⁵

Vzhledem k rozmanitosti edičních přístupů a nejednotnému procesu tvorby digitálních edic není možné vytvořit jedno prostředí, ve kterém by sada nástrojů pokrývala celý proces tvorby digitální edice vyhovující editorům napříč oborem. Existující nástroje tak většinou pokrývají jen jednu fázi tvorby či jeden konkrétní krok. Rozmanitost přístupů a potřeb vede také k rozmanitosti nástrojů, které často pracují s odlišnými formáty a převody mezi nimi mohou být ztrátové. Jednotícím prvkem digitálních vědeckých edic je TEI, které však svou flexibilitou a přizpůsobitelností tvoří výzvu pro vývojáře nástrojů.¹⁰⁶ Existují však výjimky, například FuD, *Die Virtuelle Forschungsumgebung*

¹⁰¹ B. LEHEČKA, *Digitální edice*, s. 136.

¹⁰² Boris LEHEČKA, *Proces poloautomatického generování elektronických knih (na příkladu ediční řady Starší česká literatura)*, in: Lenka POŘÍZKOVÁ — Martina NAVRÁTILOVÁ (eds.), *Literární a knižní kultura v digitálním věku*, Olomouc 2016, s. 129–130.

¹⁰³ John BRADLEY, *Digital tools in the humanities: Some fundamental provocations?*, *Digital Scholarship in the Humanities* 34, 2019, č. 1, s. 13–20, <https://academic.oup.com/dsh/article-abstract/34/1/13/5063425?redirectedFrom=fulltext> (9. 3. 2024).

¹⁰⁴ Omeka, <https://omeka.org/> (11. 4. 2024).

¹⁰⁵ J. BRADLEY, *Digital tools in the humanities: Some fundamental provocations?*, <https://academic.oup.com/dsh/article-abstract/34/1/13/5063425?redirectedFrom=fulltext> (9. 3. 2024).

¹⁰⁶ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 112.

für die Geistes- und Sozialwissenschaften, což je pracovní prostředí s otevřeným přístupem (open access) i otevřeným softwarem (open source) vzniklé v rámci projektu *Arthur Schnitzler: Digitale historisch-kritische Edition*.¹⁰⁷ Dobře financované projekty si tvoří své vlastní nástroje sloužící přímo potřebám daného projektu. Tyto nástroje jsou však těžko použitelné pro jiné TEI dokumenty a část z nich není ani zveřejněná s otevřeným softwarem (open source).¹⁰⁸

Problémem nástrojů, stejně jako digitálních vědeckých edic, je jejich dlouhodobá údržba. Ukončení podpory nástroje, zvláště pokud je využíván pro automatickou generaci obsahu samotné edice, může vyřadit z provozu celé části edic. Příkladem může být digitální edice Šaldových *Loutek i dělníků božích*, která obsahovala automaticky generovanou kolaci pomocí nástroje Juxta Commons zabudovaného do softwarového systému, který však ukončil podporu a edice je od té doby nefunkční a „[z] hlediska dlouhodobé udržitelnosti se tak jeví paradoxně vhodnější konzervativnější postupy, kdy jsou přehledy změn vytvářeny pouze s pomocí softwaru a nejsou přímo automaticky generovány.“¹⁰⁹

Přímo pro TEI byla vyvinuta sada nástrojů TEI Critical Apparatus Toolbox, která nabízí funkce kontroly kódování, zobrazení edice, převod edice z XML do PDF nebo LateX, popsání obrázků (annotation), a v neposlední řadě možnost získat statistiky tagů použitých v edici.¹¹⁰

1.6.1. Nástroje pro srovnávání textu

Automatická kolace (srovnávání textu) je dnes standardní praxí v digitálních humanitních vědách a pro její účely bylo vyvinuto několik široce užívaných nástrojů. Při manuální kolaci bývá zvolen jeden výchozí dokument, většinou ten nejúplnější, a je porovnáván s dalšími textovými svědky. Z časových důvodů nebývá možné porovnat mezi sebou všechny svědky, zvláště pokud se jich dochovalo mnoho. Automatická kolace

¹⁰⁷ Stefan BÜDENBENDER, *Inventoring, transcribing, collating. Basic components of a virtual platform for scholarly editing, developer for the Historical-Critical Schnitzler Edition*, in: Peter BOOT — Anna CAPPELLOTTO — Wout DILLEN — Franz FISCHER — Aodhán KELLY — Andreas MERTGENS — Anna-Maria SICHANI — Elena SPADINI — Dirk VAN HULLE, *Advances in Digital Scholarly Editing*, Leiden 2017, s. 255–259.

¹⁰⁸ J. CUMMINGS, *A world of difference: Myths and misconceptions about the TEI*, s. i71, https://academic.oup.com/dsh/article/34/Supplement_1/i58/5248221 (4. 3. 2024).

¹⁰⁹ Michal KOSÁK — Jiří FLAIŠMAN, *Textová genetika a Kritická hybridní edice*, Česká literatura 68, 2020, č. 6, s. 702.

¹¹⁰ Marjorie BURGHART et al., *TEI Critical Apparatus Toolbox*, <http://teicat.huma-num.fr/index.php> (30. 3. 2024).

umožňuje porovnávání všech textových svědků najednou, umožňuje lepší pochopení vztahů svědků, obojí ve výrazně kratším čase než kolace manuální.¹¹¹

Beckett Digital Manuscript Project, o kterém jsem již psala výše, využívá kolačního nástroje CollateX. CollateX je postaven na tzv. Gothenburském modelu (Gothenburg model), který vznikl na workshopu v Gothenburgu roku 2009. Tento model popisuje pracovní postup (workflow) kolace textu a rozděluje ho do pěti fází: tokenizace, normalizace/regularizace, zarovnání (alignment), analýza, vizualizace.¹¹² Během tokenizace je text rozdělen na tokeny, což jsou textové jednotky, jejichž rozsah si uživatel může zvolit – slabiky, slova, řádky, fráze, verše, odstavce apod. Při normalizaci mohou být všechna písmena převedena do minuskule, může být odstraněna interpunkce ad., to vše dle volby uživatele. Text rozdělený na tokeny je zarovnán, aby v každém jednom sloupci byly odpovídající textové jednotky. Při analýze může dát uživatel nástroji zpětnou vazbu, načež nástroj text znovu zarovná, tentokrát s výsledky lépe odpovídajícími očekávání uživatele. Výstupy CollateX produkuje ve formátu zarovnané tabulky (alignment table), grafu variant (variant graph), TEI XML souboru s paralelní segmentací ad.¹¹³ Pro další možnosti vizualizace může uživatel využít jiné nástroje pracující s výstupy CollateX, například PyCoviz.¹¹⁴

CollateX provádí „many-to-many comparison“, tj. porovnává několik verzí mezi sebou, aniž by jedna z nich byla zvolena jako primární. Na Gothenburském modelu je postaven také TuSTEP, který však porovnává všechny verze s jednou primární zvolenou verzí.¹¹⁵

CollateX je zabudován do softwarového systému *Beckett Digital Manuscript Project*, jež nabízí možnost porovnat různé přípravné materiály – od nejranějších pracovních verzí až po korektury. Uživatel může porovnat určitý úsek v jedné verzi se stejným úsekem v jiné verzi nebo ve všech ostatních verzích. Velikost porovnávaného segmentu určuje

¹¹¹ Elena SPADINI, *The role of the base manuscript in the collation of medieval texts*, in: Peter BOOT — Anna CAPPELLOTTO — Wout DILLEN — Franz FISCHER — Aodhán KELLY — Andreas MERTGENS — Anna-Maria SICHANI — Elena SPADINI — Dirk VAN HULLE, *Advances in Digital Scholarly Editing*, Leiden 2017, s. 345–346.

¹¹² *Documentation*, CollateX — Software for Collating Textual Sources, <https://collatex.net/doc/> (10. 3. 2024).

¹¹³ Ronald Haentjens DEKKER, *Collate X*, prezentace pronesená 19. 9. 2014 na DiXiT Camp 2, https://dixit.uni-koeln.de/wp-content/uploads/2015/04/Camp2-Ronald_H._Dekker_-_CollateX.pdf (11. 2. 2024).

¹¹⁴ *PyCoviz: Visualizing Collation Results*, <https://github.com/enury/collation-viz> (29. 3. 2024).

¹¹⁵ Tara L. ANDREWS, *What we talk about when we talk about collation*, in: Peter BOOT — Anna CAPPELLOTTO — Wout DILLEN — Franz FISCHER — Aodhán KELLY — Andreas MERTGENS — Anna-Maria SICHANI — Elena SPADINI — Dirk VAN HULLE, *Advances in Digital Scholarly Editing*, Leiden 2017, s. 233.

uživatel, přičemž nejmenší jednotkou je věta. Uživateli je nabídnut synoptický přehled všech dochovaných verzí jím zvoleného segmentu, přičemž každá verze je zobrazena se zvýrazněnými variantami. Vzhledem k rozsahu projektu není možné zpracovat kritický aparát k veškerému materiálu, automatická kolace je tedy částečným nahrazením tohoto nedostatku.¹¹⁶

Unikátní přístup k digitální kolaci představuje Traherne Digital Collator. Jedná se o open source nástroj pro kolaci textu raně novověkých tištěných dokumentů původně vyvinutý pro *The Oxford Traherne* projekt.¹¹⁷ Tento kolační nástroj pracuje s obrazovými vstupy, tj. s fotografiemi daného dokumentu, které porovnává s paralelním setem obrazů. Je zvláště vhodný pro porovnávání tisků z toho samého vydání, kde docházelo k úpravě sazby.¹¹⁸

Nástroje pro srovnání textu poskytují materiál, na jehož základě může editor provést analýzu geneze textu a vytvořit kritický aparát.¹¹⁹

1.6.2. Stemmologie

Výpočetní technologie svou rychlostí, výkonem a možností užít mnoho různých metod na té samé sadě dat, přinesly nové možnosti na poli stemmatologie, oboru textové kritiky zaměřené na mapování genealogie textových tradic a tvorby *stemma codicum*.

Metodologie a nástroje původně vzniklé pro potřeby fylogenetiky¹²⁰ pak daly vzniknout novému souboru metod, a to digitální stemmatologii, která nachází své uplatnění i v editologii. Fylogenetický přístup k textu vychází z principu, že textová variace přítomná v rukopisech se řídí podobnými zákonitostmi jako genetické mutace v molekulách DNA. Za použití fylogenetických algoritmů a metodologie rekonstruuje proces vývoje textu a generuje fylogenetické stromy.¹²¹

Stemmaweb Project je sada nástrojů publikovaná s otevřeným softwarem (open source) sloužící k tvorbě, úpravě a automatické generaci *stemma codicum*. Po registraci a přihlášení do webové aplikace dostane uživatel přístup k nástroji Uploader, kam nahraje automaticky kolacionované texty. Aplikace přijímá několik formátů, ve kterých

¹¹⁶ Ronald Haentjens DEKKER — Dirk VAN HULLE — Gregor MIDDELL — Vincent NEYT — Joris VAN ZUNDERT, *Computer-supported collation of modern manuscripts: CollateX and the Beckett Digital Manuscript Project*, *Digital Scholarship in the Humanities* 30, 2015, č. 3, s. 465.

¹¹⁷ Abhishek DUTTA — Jonn Son CHUNG — Andrew ZISSERMAN, *Traherne Digital Collator*, Visual Geometry Group, <https://www.robots.ox.ac.uk/~vgg/software/traherne/> (3. 3. 2024).

¹¹⁸ Harriet PHILLIPS, *New tech for old books: collating Thomas Browne*, Royal College of Physicians, 20. 9. 2019, <https://history.rcplondon.ac.uk/blog/new-tech-old-books-collating-thomas-browne> (3. 3. 2024).

¹¹⁹ Tara L. ANDREWS, *What we talk about when we talk about collation*, s. 233.

¹²⁰ Věda zkoumající fylogenezi, tj. vývoj druhů organismů.

¹²¹ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 17.

je automatická kolace generována, včetně CollateXem podporovaného formátu GraphML. Následně má uživatel možnost navrhnout jedno nebo více stemmat v Stemma editoru. Dalším možným krokem je automatická generace stemma pomocí jednoho z několika algoritmů v integrovaném nástroji Stemweb.¹²² Výsledky si pomocí kliknutí na „View collation and relationships“ může zobrazit ve formátu variantního grafu (variant graph).¹²³

Dalšími programy pro konstrukci fylogenetických stromů jsou např. SplitsTree¹²⁴ či PAUP, užívaný projektem *Canterbury Tales Project*.¹²⁵

Digitální medium nabízí také nové metody a nové možnosti pro atribuci textu, kterých využívá digitální stylometrie, jedno z nejstarších odvětví digitálních humanitních věd.¹²⁶ Pro její potřebu byla vyvinuta řada nástrojů, kterým se však v této práci, kvůli omezenému rozsahu a nepřímým vazbám na digitální vědecké edice, nevěnuji.

1.7. Optické rozpoznání znaků a rozpoznání rukopisu

Digitální obrazy rukopisů a tisků nejsou pro počítač čitelné, jelikož výpočetní technika umí pracovat se sekvencí definovaných znaků, do které musí být daný obraz převeden, a to buď manuálně, poloautomaticky či automaticky. K poloautomatickému a automatickému rozpoznávání textu slouží technologie OCR (Optical Character Recognition) a HTR (Handwritten Text Recognition).¹²⁷ Právě tyto technologie převádějící obrazy na plné texty mohou sloužit jako základ pro tvorbu digitální vědecké edice, případně nabídnout alespoň základní funkce, jako je vyhledávání, pro dokumenty, ke kterým digitální vědecká edice není vypracovaná. OCR, česky optické rozpoznání znaků, je vhodné pro rozpoznávání typografických písem. HTR, česky rozpoznávání

¹²² *Stemweb*, GitHub, <https://github.com/Stemweb/Stemweb> (21. 4. 2024).

¹²³ *About*, Stemmaweb – a collection of tools for stemmatic analysis of texts, <https://stemmaweb.net/stemmaweb/about> (31. 3. 2024).

¹²⁴ *SplitsTree*, Eberhard Karls Universität Tübingen, <https://uni-tuebingen.de/fakultaeten/mathematisch-naturwissenschaftliche-fakultaet/fachbereiche/informatik/lehrstuehle/algorithms-in-bioinformatics/software/splitstree/> (31. 3. 2024).

¹²⁵ Barbara BORDALEJO, *Well-Behaved Variants Seldom Make the Apparatus: Stemmata and Apparatus in Digital Research*, *Digital Medievalist* 14, 2021, č. 7, s. 10.

¹²⁶ Petr PLECHÁČ, *Atribuce textu z pohledu současné stylometrie*, in: Michal KOSÁK — Jiří FLAIŠMAN a kol., *Editologie (Od náčrtu ke knize)*, Praha 2018, s. 147–178.

¹²⁷ C. Annemieke ROMEIN — Max KEMMAN — Julie M. BIRKHOLZ — James BAKER — Michel DE GRUIJTER — Albert MEROÑO-PEÑUELA — Thorsten RIES — Ruben ROS — Stefania SCAGLIOLA, *State of the Field: Digital History*, *History. The Journal of the Historical Association* 105, 2020, č. 365, s. 294.

rukopisu, je pak vhodné, jak název explicitně vyjadřuje, pro rozpoznávání rukopisného zápisu, jelikož nerozpoznává jednotlivé znaky (písmena), ale skupiny znaků.¹²⁸

V posledních letech došlo k rapidnímu zvýšení přesnosti OCR i HTR, na základě užívání umělých neuronových sítí, zvláště Long Short Term Memory (LSTM), což je druh rekurentní neuronové sítě.¹²⁹ Pro použití neuronové sítě je nutné ji nejdříve trénovat, a vytvořit si tak model pro rozpoznávání textu. Pro trénování je nutno neuronové síti poskytnout ground truth, tj. trénovací data sestávající ze sady obrazů s již učiněnou transkripcí. Přesnost daného modelu bývá vyjadřována v Character Error Rate (CER), která u OCR může klesnout i pod 1% CER,¹³⁰ nejlepší HTR modely trénované na rukopisech psaných jedním písařem se pak pohybují okolo 5% CER.¹³¹ Daný model poté užívá tzv. OCR engine k rozpoznání textu na nahraných obrazech. OCR enginů se nabízí mnoho, populární v historických vědách jsou nekomerční open source enginy Tesseract a Kraken.¹³² OCR a HTR užívají několik výstupních formátů. Nejužívanější formáty, založené na značkovacím jazyku XML a formátu JSON, srovnal Boris Lehečka v článku *Standardy pro zachycení výsledků rozpoznání textu*.¹³³

Existují také programy, které asistují s transkripcí například detekováním řádků či funkcemi interaktivního rozpoznávání rukopisu. Příkladem je software CATTI – Computer Assisted Transcription of Handwritten Text Images.¹³⁴ Transkripci v tomto případě provádí člověk, ale software proces urychluje a usnadňuje.¹³⁵

¹²⁸ Z. UHLÍŘ, *Digitální kodikologie a bibliologie: Hromadná digitalizace, virtuální prostředí a knihovna bez katalogu*, s. 62–63

¹²⁹ Brandon W. HAWK — Antonia KARAIŠL — Nick WHITE, *Modelling Medieval Hands: Practical OCR for Caroline Minuscule*, DHQ: Digital Humanities Quarterly 13, 2019, č. 1, odstavec 13, <https://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/13/1/000412/000412.html> (8. 3. 2024).

¹³⁰ Guenter MUEHLBERGER et al., *Transforming scholarship in the archives through handwritten text recognition*, Journal of Documentation, 75, 2019, č. 5, s. 962, <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JD-07-2018-0114/full/html> (8. 3. 2024).

¹³¹ C. Annemieke ROMEIN — Max KEMMAN — Julie M. BIRKHOLZ — James BAKER — Michel DE GRUIJTER — Albert MEROÑO-PENUELA — Thorsten RIES — Ruben ROS — Stefania SCAGLIOLA, *State of the Field: Digital History*, s. 295.

¹³² Joe NOCKELS — Paul GOODING — Sarah AMES — Melissa TERRAS, *Understanding the application of handwritten text recognition technology in heritage contexts: a systematic review of Transkribus in published research*, Archival Science 22, s. 369, <https://link.springer.com/article/10.1007/s10502-022-09397-0> (7. 3. 2024).

¹³³ Boris LEHEČKA, *Standardy pro zachycení výsledků rozpoznání textu*, Informačné technológie a knižnice, 2023, Špeciál 2, s. 63–74, <https://itlib.cvtisr.sk/clanky/standardy-pro-zachyceni-vysledku-rozpoznani-textu/> (7. 3. 2024).

¹³⁴ Catti, GitHub, <https://github.com/PRHLT/CATTI> (1. 4. 2024).

¹³⁵ Alejandro H. TOSELLI — Luis A. LEIVA — Isabel BORDES-CABRERA — Celio HERNÁNDEZ-TORNERO — Vicent BOSCH — Enrique VIDAL, *Transcribing a 17th-century botanical manuscript: Longitudinal evaluation of document layout detection and interactive transcription*, Digital Scholarship in the Humanities 33, 2018, č. 1, s. 173.

Související je také technologie rozpoznávání pojmenovaných entit (Named Entity Recognition), založená na počítačovém zpracování přirozeného jazyka, která v textu dohledá a anotuje pojmenované entity – tzn. jména, lokace, časové údaje. „*Současné nejlepší známé výsledky se obvykle dosahují pomocí statistických modelů, tzn. pomocí (částečně) řízeného strojového učení ((semi)supervised machine learning), kdy se stroj za pomoci vybraných klasifikačních rysů (např. slovní druh, koncovky atd.) učí z trénovacích dat s vyznačenými pojmenovanými entitami. K tomu je ovšem potřeba velké množství ručně anotovaných dat.*“¹³⁶

V současné době je přístupné velké množství otevřeného softwaru pro OCR i HTR, a to nástrojů, OCR enginů, ale i komplexního softwaru, jako je OCR4all, který pokryje celý pracovní proces (workflow) od přípravy obrazů až po manuální opravu rozpoznávaného textu. Pro uživatele bez znalostí programování se jako nejpřívětivější možnost pro provedení OCR a HTR jeví komplexní online platformy a virtuální badatelská prostředí. Existuje několik platforem vytvořených cíleně pro rozpoznávání historických rukopisů a tisků.

1.7.1. Transkribus

Virtuální badatelské prostředí Transkribus¹³⁷ umožňuje trénování vlastních OCR a HTR modelů pro rozpoznávání textu, užití mnoha veřejně dostupných modelů, opravu vygenerovaných transkripcí a v neposlední řadě vytváření čistě manuálních transkripcí v uživatelsky přívětivé aplikaci, a to vše pro kolekce dokumentů všech jazyků, formátů, provenience a doby vzniku. Webová aplikace Transkribus umožňuje spolupráci v týmu či crowdsourcing, jelikož lze jednotlivým editorům či dobrovolníkům přidělit přístup ke konkrétním úkolům v dané kolekci.¹³⁸

Transkribus vznikl roku 2015, původně jako webová aplikace a separátní eXpert client s pokročilými funkcemi, desktopový klient však v srpnu roku 2023 ukončil podporu a veškeré funkcionality se postupně přesouvají na webovou aplikaci.¹³⁹ Transkribus využívá mnoho institucí a projektů, mezi nimi například The Bentham Project, jež

¹³⁶ Heslo *Rozpoznávání pojmenovaných entit*, in: Nový encyklopedický slovník češtiny, https://www.czechency.org/slovník/ROZPOZNÁVÁNÍ_POJMENOVANÝCH_ENTIT (27. 2. 2024).

¹³⁷ *Transkribus*, <https://readcoop.eu/transkribus/> (2. 4. 2024).

¹³⁸ *Collaboration*, Transkribus, <https://www.transkribus.org/collaboration> (2. 4. 2024).

¹³⁹ *Coming Soon: New Transkribus Web App*, READ-COOP, <https://readcoop.eu/coming-soon-new-transkribus-web-app/> (1. 4. 2024).

si vytvořil pro potřeby rozpoznávání rukopisů Jeremyho Benthama vlastní model, jež je pod názvem Transkribus English Handwriting¹⁴⁰ přístupný veřejnosti.¹⁴¹

Transkribus cílí na čtyři skupiny uživatelů: archiváře, humanitní vědce, informatiky a veřejnost. Paměťové instituce, humanitní vědci a veřejnost poskytují digitalizované obrazy a transkripce jako podklady pro trénování HTR modelů, zatímco informatiky poskytují nezbytný výzkum pro rozvoj této technologie. Rostoucí síť uživatelů je klíčová, jelikož s každým dokumentem zpracovaným v platformě se HTR modely stávají přesnějšími.¹⁴²

Pro vytvoření HTR či OCR modelu musí uživatel nejdříve nahrát do aplikace obrazy, které následně rozdělí do segmentů buď po jednotlivých řádcích nebo blocích textu, a to manuálně či automaticky pomocí technologie layout analysis (analýzu rozvržení). Poté uživatel provede přesnou transkripci daných obrazů po jednotlivých řádcích, čímž vytvoří ground truth, tj. trénovací data. Následně lze spustit trénování modelu a jakmile je trénování dokončeno, model je připraven pro rozpoznávání textu.¹⁴³ Pro vytrénování vlastního HTR modelu je třeba sada trénovacích dat ve formě obrazů a jejich transkripcí v rozsahu 15 tisíc slov. U OCR je třeba transkripce 5 tisíc slov.¹⁴⁴ Modely lze v aplikaci označit za soukromé či veřejné, přičemž veřejné modely jsou dostupné i pro ostatní uživatele. V době psaní této diplomové práce je v Transkribus webové aplikaci 183 veřejných modelů.¹⁴⁵

Chybovost automaticky rozpoznávaného textu záleží na kvalitě modelu, digitálních faksimilí apod. I ty nejpřesnější modely však nejsou dokonalé a jejich výstupy, i když například v míře menší než 1 % znaků, chyby obsahují. Transkribus pomáhá obcházet tento problém mimo jiné vyhledávací technologií Keyword Spotting, jež prohledává hodnoty důvěryhodnosti (confidence values) přiřazené znakům v rámci procesu

¹⁴⁰ *Transkribus English Handwriting*, READ-COOP, <https://readcoop.eu/model/english-handwriting-18th-19th-century-2/> (2. 4. 2024).

¹⁴¹ G. MUEHLBERGER et al., *Transforming scholarship in the archives through handwritten text recognition*, s. 964, <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JD-07-2018-0114/full/html> (8. 3. 2024).

¹⁴² G. MUEHLBERGER et al., *Transforming scholarship in the archives through handwritten text recognition*, s. 957, <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JD-07-2018-0114/full/html> (8. 3. 2024).

¹⁴³ G. MUEHLBERGER et al., *Transforming scholarship in the archives through handwritten text recognition*, s. 959, <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JD-07-2018-0114/full/html> (8. 3. 2024).

¹⁴⁴ G. MUEHLBERGER et al., *Transforming scholarship in the archives through handwritten text recognition*, s. 959, <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JD-07-2018-0114/full/html> (8. 3. 2024).

¹⁴⁵ *Transkribus Models Gallery*, <https://app.transkribus.org/training/gallery> (1. 4. 2024).

rozpoznávání textu a ve výsledcích zobrazí krom nejlepších shod také další možné shody pro dané slovo na základě alternativního čtení znaků na dané stránce. To znamená, že technologie Keyword Spotting dokáže najít slova v kolekci, i když tato slova byla technologií HTR přepsána nesprávně.¹⁴⁶

Transkribus si uživatelé mohou vyzkoušet zadarmo až do limitu 100 procesovaných stránek za měsíc, a to v rámci plánu Individual, který nabízí základní funkce rozpoznání textu, trénování modelů apod. Větší úložiště, rychlejší zpracování úloh a dalších výhody nabízí placený plán Scholar. V obou plánech lze navýšit počet procesovaných stran za měsíc za úhradu.¹⁴⁷

Vytvořené transkripce mohou být užity pro tvorbu digitálních edic, pro počítačnické lingvistické či sémantické analýzy nebo zakomponovány do většího systému textů s vyhledáváním, čímž umožní uživatelům dohledat konkrétní slova ve větším korpusu textů.¹⁴⁸ Transkribus nabízí také možnost publikovat kolekce dokumentů s transkripcemi pomocí Transkribus Sites.¹⁴⁹

1.7.2. Pero OCR

Pero OCR je volně přístupná (open access) aplikace pro optické rozpoznávání znaků vyvíjená na Fakultě informačních technologií Vysokého učení technického v Brně. Umožňuje rozpoznávání moderních tištěných dokumentů ve většině evropských jazyků, a to na obrazech v nízké kvalitě. Z historických dokumentů rozpozná české a německé tisky, tištěné frakturou a podobnými písmi. Umožňuje i rozpoznávání rukopisů v češtině.¹⁵⁰

Po registraci a přihlášení uživatel může vytvořit dokumenty, ke kterým lze přidat spolupracovníky, nahrát obrazy, automaticky provést a následně manuálně upravit analýzu rozložení (layout analysis), a provést optické rozpoznání znaků, které lze poté manuálně opravit. PERO-API umožňuje integraci nástrojů do dalších systémů, včetně automatizovaných digitalizačních linek.¹⁵¹

¹⁴⁶ G. MUEHLBERGER et al., *Transforming scholarship in the archives through handwritten text recognition*, s. 962–963, <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JD-07-2018-0114/full/html> (8. 3. 2024).

¹⁴⁷ *Plans & pricing*, Transkribus, <https://www.transkribus.org/plans> (1. 4. 2024).

¹⁴⁸ G. MUEHLBERGER et al., *Transforming scholarship in the archives through handwritten text recognition*, s. 963–964, <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JD-07-2018-0114/full/html> (8. 3. 2024).

¹⁴⁹ *Transkribus Sites*, Transkribus, <https://www.transkribus.org/sites> (2. 4. 2024).

¹⁵⁰ *Pero OCR demonstration application*, Project PERO OCR, <https://pero-ocr.fit.vutbr.cz/index> (7. 3. 2024).

¹⁵¹ Alžběta ZAVŘELOVÁ, *Projekt PERO – OCR pro historické texty*, Duha: Informace o knihách a knihovnách 34, 2020, č. 4, <https://duha.mzk.cz/clanky/projekt-pero-ocr-pro-historicke-texty> (3. 4. 2024).

1.8. Publikace digitálních vědeckých edic

Publikace digitální vědecké edice se v mnoha ohledech liší od publikace edice tištěné. Mění se i role editorů digitálních edic, kteří přebírají povinnosti tradičně zastávané vydavateli, jelikož již při kódování rozhodují, jak bude obsah edice zobrazen. V závislosti na konkrétní edici a konkrétním projektu mohou rozhodovat i o platformě publikace, o tom, pod jakou licencí bude publikována, zda bude přístup placený apod.

Tištěné knihy prochází mnoha rukama a mnoha fázemi kontroly předtím, než jsou vydány, a to nejen aby byl zachován akademický standard, ale také protože je po vydání není možné měnit. Digitální vědecká edice publikovaná na webu může být aktualizována a upravována i po jejím zveřejnění, což umožňuje publikovat nedokončené projekty.¹⁵² Chyby lze tak na základě zpětné vazby opravit dodatečně a postupné publikování jednotlivých částí pomáhá budovat komunitu uživatelů, umožňuje postupný sběr zpětné vazby a kontinuální diskusi probíhající díky internetu v reálném čase.¹⁵³

Digitální media také vyžadují nové formy zajištění kvality digitálních publikací. Pro recenzování digitálních vědeckých edic vznikl například volně přístupný recenzní časopis *RIDE*.¹⁵⁴ Aby byla zpětná vazba smysluplná, ať už ve formě recenze či například komentářů na webových stránkách, je nutné digitální vědeckou edici verzovat a staré verze uchovávat přístupné.¹⁵⁵

Z hlediska dlouhodobé udržitelnosti je vhodné, aby již od počátků tvorby edice měli editoři jasno, jak bude edice uchovávána a dlouhodobě spravována a dle toho rozhodovali o jejím provedení. Je-li o způsobu publikace rozhodnuto již na samém počátku projektu, není třeba edici následně přepracovávat do jiného formátu. Pokud editoři plánují dlouhodobé uchovávání edice například na stránkách univerzity nebo knihovny, a spoléhají se na asistenci daných institucí při dlouhodobé správě jejich obsahu a softwaru, měli by s nimi již od samého počátku navázat spolupráci.¹⁵⁶ Přínosné jsou v tomto směru také *Endings Principles for Digital Longevity*, zásady pro tvorbu dlouhodobě udržitelných projektů digitálních humanitních věd, jež vypracoval tým

¹⁵² E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 128–129.

¹⁵³ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 131.

¹⁵⁴ *RIDE – A review journal for digital editions and resources*, <https://ride.i-d-e.de/> (3. 4. 2024).

¹⁵⁵ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 184–185.

¹⁵⁶ Lisa GODDARD, *What's Left When It's Over: Libraries and Digital Humanities Project Preservation*, *IDEAH* 3, 2021, č. 5, <https://ideah.pubpub.org/pub/mfid9ero/release/1> (18. 3. 2024).

knihovníků z University of Victoria ve spolupráci s digitálními humanitními vědci a programátory.¹⁵⁷

Publikované digitální vědecké edice jsou sdružovány ve dvou katalozích, *Catalogue of Digital Editions* spravovaný Gretou Franzini,¹⁵⁸ a *Catalog of Digital Scholarly Editions* spravovaný Patrickem Sahlem.¹⁵⁹ Právě zahrnutí digitální vědecké edice do jednoho z katalogů výrazně zvyšuje její dohledatelnost (findability), což je jedna z FAIR zásad. V českém prostředí podobný katalog neexistuje a ve dvou uvedených mezinárodních katalozích české projekty nenajdeme. Katalog projektů digitálních humanitních věd, nejen digitálních vědeckých edic, spravuje portál Digital Humanities AV ČR.¹⁶⁰ Projekty v oblasti digitálních humanitních věd probíhající na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity sdružuje *Katalog platform na FF MU*,¹⁶¹ ekvivalentem v rámci Filozofické fakulty Univerzity Karlovy je katalog *Projekty členstva Centra pro Digital Humanities*.¹⁶²

Digitální edice jsou ještě dnes v ojedinělých případech šířeny na datových nosičích CD a DVD, avšak drtivá většina je publikována na webu, případně kombinovaně. Doposud poslední vyšlá publikace Kritické hybridní edice, Máchův *Máj*, svou digitální část v roce 2018 publikovala na DVD přiloženém ke knize, ale zároveň volně online na webových stránkách.¹⁶³ Způsoby, kterými lze digitální vědeckou edici publikovat na webu, představují v následujících podkapitolách.

1.8.1. Digitální knihovny a archivy

Termíny digitální knihovna a digitální archiv bývají v současné literatuře zaměňovány a hranice těchto pojmů není pevná, zařazují je tedy spolu do jedné podkapitoly.

*„What tells digital editions apart from digital archives and digital libraries?
Not much, [...] [i]n fact, it is very clear how both archives and libraries
make arguments (and many of them scholarly arguments too): they are all
interpretative, they offer tools for the manipulation of the texts they contain,*

¹⁵⁷ L. GODDARD, *What's Left When It's Over: Libraries and Digital Humanities Project Preservation*, <https://ideah.pubpub.org/pub/mfid9ero/release/1> (18. 3. 2024).

¹⁵⁸ *Catalogue of Digital Editions*, <https://dig-ed-cat.acdh.oeaw.ac.at/> (5. 4. 2024).

¹⁵⁹ *A Catalog of Digital Scholarly Editions*, <https://v3.digitale-edition.de/> (5. 4. 2024).

¹⁶⁰ *Zdroje*, Digital Humanities. Akademie věd České republiky, <https://digitalhumanities.cz/zdroje/> (5. 4. 2024).

¹⁶¹ *Katalog platform na FF MU*, MUNI ARTS. Digital Humanities, <https://digital-humanities.phil.muni.cz/vyzkum-a-projekty/katalog-platform> (5. 4. 2024).

¹⁶² *Projekty členstva Centra pro Digital Humanities*, Notion, <https://cdh-ff-cuni.notion.site/Projekty-lenstva-Centra-pro-Digital-Humanities-c02691e56a5544b9a7e6b902a5eb4090> (5. 4. 2024).

¹⁶³ J. FLAIŠMAN — M. KOSÁK (eds.), *Máj*, Kritická hybridní edice, <https://khe.ucl.cas.cz/macha/> (22. 3. 2024).

*and they may be closed or open-ended. [...] The digital medium blurs traditional distinctions because all materialities become eventually the same: a stream of bytes variously organised by human beings via software and hardware. [...] The shift between archives, libraries and editions is subtle and happens along a continuous line where minimum and maximum scholarly engagements are distributed.*¹⁶⁴

V České republice krom Manuscriptoria, kterému jsem se již věnovala výše, publikuje digitální edice také *Česká elektronická knihovna* (ČEK). ČEK vznikla mezi lety 1998 a 2008 v Ústavu pro českou literaturu AV a shromažďuje stovky knih česky psané poezie 19. a počátku 20. století v digitalizované plnotextové podobě. Editoři cílili na první vydání sbírek, jež zpřístupňují v diplomatickém znění, „*kteřé zachovává všechny formální znaky původní publikace a akceptuje i porušená místa textu,*“¹⁶⁵ a v upravené ediční verzi se zásahy popsány v ediční poznámce a komentářích.¹⁶⁶ Komentáře také obsahují věcné informace a osvětlují historismy a méně frekventovaná slova. Zahrnuté knihy lze třídit a filtrovat, lze v nich vyhledávat, a uživatel si také může zobrazit různé statistiky u vybraných souborů děl.¹⁶⁷

Digitalizované německojazyčné tisky 17. až 20. století sdružuje *Deutsches Textarchiv*, obsahující full-texty z části automaticky vygenerované pomocí OCR a z části manuálně transliterované.¹⁶⁸ *Medieval Nordic Text Archive* (Menota) zase sdružuje středověké texty ze sítě patnácti archivů, knihoven a výzkumných ústavů, které zpřístupňuje na webových stránkách. Většina dokumentů je obohacena digitálními faksimiliemi přepsanými různými způsoby – část má velmi přesnou diplomatickou transliteraci s lemmatizací, jiné diplomatickou transkripci, další zase normalizovanou transkripci.¹⁶⁹

Poněkud odlišné jsou digitální archivy obsahující edice bez digitálních faksimilií, jež u nás reprezentuje *Vokabulář webový* vytvořený editory z oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV. Ti původně spolupracovali s Manuscriptoriem, v jehož virtuálním badatelském prostředí byly vytvořené edice do roku 2011, publikované spolu s digitálními faksimiliemi. V současnosti jsou bez obrazů publikovány přímo na stránkách *Vokabuláře webového*, ale jsou využívány i v korpusech, elektronických

¹⁶⁴ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 200–201.

¹⁶⁵ B. LEHEČKA, *Digitální edice*, s. 136.

¹⁶⁶ *O projektu*, Česká elektronická knihovna, <https://www.ceska-poezie.cz/cek/?id=1&lang=cz> (4. 4. 2024).

¹⁶⁷ Z. SMOLKA, *Nová edice využívá možnosti počítačů*, s. 747.

¹⁶⁸ *Deutsches Textarchiv (DTA)*, <https://www.deustextarchiv.de/> (4. 4. 2024).

¹⁶⁹ *Medieval Nordic Text Archive (Menota)*, https://menota.org/EN_forside.xhtml (4. 4. 2024).

knihách a audioknihách.¹⁷⁰ Edice jsou vypracované podle edičních zásad popsanych v *Metodice přípravy a zpracování elektronických edic starších českých textů*.¹⁷¹

„OVJ je jazykovědné pracoviště, elektronické edice jsou výsledkem práce jazykovědců a zároveň vytvářejí podklad pro další lingvistický výzkum. [...] Při editaci textů si všímáme zejména jevů, které považujeme za důležité z hlediska lingvistického, a poněkud upozadujeme jevy, které stojí mimo rámec lingvistického výzkumu.“¹⁷²

Kritické edice *Vokabuláře webového* jsou založené na transkripci, která je následně kódována v jazyce XML dle TEI P5 pravidel. Poté je XML soubor transformován XSLT styly do cílového formátu, například PDF a EPUB při generování elektronické knihy.¹⁷³

1.8.2. Vlastní webové stránky edice

Editoři mohou svou edici publikovat na vlastní doméně případně na doméně univerzity, univerzitní knihovny či výzkumného ústavu. Mají tak kontrolu nad celou publikací, ale zároveň je nutné zajistit vytvoření dané webové stránky/aplikace. Zásadní rozdíl mezi tištěnou a digitální publikací je, že tištěná strana vypadá vždy stejně, na rozdíl od webové stránky, jejíž podoba se mění v závislosti na prohlížeči a zařízení, na kterém je zobrazena.¹⁷⁴ Editoři tak musí buď sami získat dovednosti jako je programování a údržba webových stránek a aplikací, či spolupracovat s dalšími odborníky, kde ovšem mohou narazit na limity financování.¹⁷⁵

V českém prostředí má vlastní webovou stránku například edice F. X. Šalda: *Loutky i dělníci boží*.¹⁷⁶ Jako zahraniční příklady lze uvést projekty *Jane Austen's Fiction Manuscripts*,¹⁷⁷ *La Dama Boba – Edición Crítica y Archivo Digital*,¹⁷⁸ a *Hugo von*

¹⁷⁰ Alena M. ČERNÁ, *Elektronické edice starší české literatury*, in: Lenka POŘÍZKOVÁ — Martina NAVRÁTILOVÁ (eds.), *Literární a knižní kultura v digitálním věku*, Olomouc 2016, s. 126

¹⁷¹ Alena M. ČERNÁ — Boris LEHEČKA, *Metodika přípravy a zpracování elektronických edic starších českých textů*, Praha 2015, aktualizace 11. 2. 2016, <https://vokabular.ujc.cas.cz/modules/nastroje/metodika/o-aplikaci> (4. 4. 2024).

¹⁷² A. M. ČERNÁ, *Elektronické edice starší české literatury*, s. 121–122.

¹⁷³ B. LEHEČKA, *Proces poloautomatického generování elektronických knih (na příkladu ediční řady Starší česká literatura)*, s. 132–133.

¹⁷⁴ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 133.

¹⁷⁵ E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, s. 114.

¹⁷⁶ Jiří FLAIŠMAN — Michal KOSÁK (eds.): *F. X. Šalda: Loutky i dělníci boží*, <https://www.ipsl.cz/loutky/> (4. 4. 2024).

¹⁷⁷ *Project Team*, *Jane Austen's Fiction Manuscripts*, <https://janeausten.ac.uk/about/team.html> (4. 4. 2024).

¹⁷⁸ *Créditos*, Lope de Vega – *La Dama Boba – Edición Crítica y Archivo Digital*, <http://damaboba.unibo.it/index.html> (4. 4. 2024).

Montfort: Das poetische Werk,¹⁷⁹ na nichž se podílely týmy humanitních vědců a technických odborníků.

Pro zjednodušení tvorby vlastních stránek slouží rozmanité nástroje a platformy. Open source nástroj Edition Visualization Technology (EVT) slouží k tvorbě webových digitálních edic ze souborů kódovaných v TEI. Stačí nahrát TEI XML soubor, který je pomocí XSLT stylů transformován do webové aplikace. EVT umožňuje široké přizpůsobení aplikace dle potřeb projektu a je uzpůsobeno publikaci kritických edic s kritickým aparátem, kolaci svědků atd.¹⁸⁰

TEI Publisher je open source sada nástrojů umožňující publikaci digitálních vědeckých edic bez znalosti programování pomocí TEI Processing Modelu. Převádí XML TEI soubory do HTML a CSS a umožňuje i tvorbu interaktivních webových aplikací, které fungují napříč zařízeními. Nabízí široké možnosti přizpůsobení vizuální i funkční stránky aplikace.¹⁸¹

1.8.3. Časopis Scholarly Editing

Volně přístupný online časopis *Scholarly Editing: The Annual of the Association for Documentary Editing* publikuje peer-reviewed články, recenze tištěných i digitálních edic a menší digitální vědecké edice marginalizovaných autorů a textů. Tyto edice se mohou pohybovat v rozsahu jednoho až 130 krátkých dokumentů, případně mohou prezentovat dvě varianty téhož textu. Edice obsahují transkripci a poznámkový aparát s historickým kontextem. Část edic obsahuje digitální faksimilie a například v edici povídky *One Way to Get an Education* od Elizabeth Stuart Phelps jsou barevně vyznačená konkrétní témata – lékařství, dětská práce, vzdělání.¹⁸² Časopis v této podobě funguje od roku 2012 s pětiletou přestávkou mezi lety 2017 a 2022 a dohromady vydal osm čísel s dvaceti sedmi edicemi.¹⁸³

1.8.4. Online repozitáře

Online repozitáře umožňují dlouhodobé uchování digitálních vědeckých edic a jejich publikaci buď čistě ve formě XML souborů, jež jde otevřít či stáhnout, nebo jako

¹⁷⁹ *Impressum*, Hugo von Montfort: *Das poetische Werk*, <https://gams.uni-graz.at/archive/objects/collection:me/methods/sdef:Context/get?mode=imprint> (4. 4. 2024).

¹⁸⁰ *Edition Visualization Technology*, <http://evt.labeled.unipi.it/> (5. 4. 2024).

¹⁸¹ *Introduction*, TEI Publisher, <https://teipublisher.com/exist/apps/tei-publisher/documentation> (10. 3. 2024).

¹⁸² Roxanne HARDE, *Marm the Doctor, Mill Children, and the American Dream in „One Way to Get an Education“: A Recovered Short Story by Elizabeth Stuart Phelps*, *Scholarly Editing* 40, 28. dubna 2023, <https://scholarlyediting.org/issues/40/marm-the-doctor-mill-children-and-the-american-dream-in-one-way-to-get-an-education/> (5. 4. 2024).

¹⁸³ *About*, *Scholarly Editing*, <https://scholarlyediting.org/> (5. 4. 2024).

interaktivní webové aplikace či webové rozhraní zobrazující edici s poznámkovým aparátem, digitálními faksimiliemi apod.

TAPAS, *TEI Archiving, Publishing and Access Service*, je repozitář umožňující publikovat a archivovat TEI soubory. Jedná se o open access platformu vhodnou pro malé TEI projekty. Do TAPAS lze nahrát TEI soubory, které jsou zde bezpečně a dlouhodobě uchovávány a jež lze zobrazit prostřednictvím rozhraní, které nabízí stále více možností uzpůsobení pomocí řady transformačních stylů XSLT. Uživatelé mohou také vytvářet složitější projekty s více kolekcemi, včetně digitálních faksimilí, medailonků osob a dalších souvisejících souborů a rovněž přizvat spolupracovníky, aby přispívali do sbírek materiálů. TAPAS je pro všechny uživatele zdarma.¹⁸⁴

TAPAS tak umožňuje snadno publikovat digitální vědecké edice bez nutnosti technických dovedností, a zaručuje dlouhodobou udržitelnost těchto edic.¹⁸⁵ Zajišťování dlouhodobé údržby digitálních projektů je nad rámec možností většiny jedinců. TAPAS toto břímě přebírá na sebe, ovšem uživatel musí dělat ústupky, jelikož pracuje již v předem vyrobené infrastruktuře a nemá neomezené možnosti uzpůsobení rozhraní.

Dalším příkladem online repozitáře je TextGrid, virtuální badatelské prostředí umožňující tvorbu, archivování a publikování digitálních vědeckých edic, původně financovaný německou spolkovou vládou, nyní spravovaný a financovaný německou větví DARIAH (Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities).¹⁸⁶

¹⁸⁴ *What is TAPAS?*, TAPAS Project, <https://tapasproject.org/content/what-tapas> (5. 4. 2024).

¹⁸⁵ Julia FLANDERS — Scott HAMLIN, *TAPAS: Building a TEI Publishing and Repository Service*, *Journal of the Text Encoding Initiative* 5, 2013, s. 1–2, <http://journals.openedition.org/jtei/788> (2. 3. 2024).

¹⁸⁶ *TextGrid: A Project and its History*, TextGrid. Virtuelle Forschungsumgebung für die Geisteswissenschaften, <https://textgrid.de/en/web/guest> (5. 4. 2024).

2. Jiří Ferus Plachý

2.1. Život

Ač je pod dedikací ve *Dvanáctero řádů rytířův Božích* podepsán Jeroným Zigmund Fiala Budínský, Jeho Svatosti papežské alumnus, za autora je již od 17. století¹⁸⁷ považován Jiří Ferus Plachý. Tento plodný autor, editor a překladatel nikdy nepodepsal žádnou knihu svým vlastním jménem. Užíval pseudonymů či spolupracoval se svými žáky, pod jejichž jmény byla následně díla vydávána.

Jiří Plachý se narodil jako syn Šimona Plachého a Anny Plaché (dcery Jana Soběhrda) roku 1586.¹⁸⁸ Jako místo narození bývá v literatuře uváděna Plzeň,¹⁸⁹ ale pravděpodobnější je Horšovský Týn, jelikož otec Šimon Plachý se z Horšovského Týna do Plzně přestěhoval až roku 1587 a následně v ní byl přijat za měšťana.¹⁹⁰ Šimon zastával v Plzni úřad radního písaře a následně od roku 1605 člena městské rady.¹⁹¹ Šimon Plachý byl, stejně jako později jeho syn, literárně činný a zanechal po sobě rukopis *Paměti města Plzně*.¹⁹² Zemřel roku 1609, kdy bylo Jiřímu okolo 24 let. Matka Anna zemřela o 14 let později, roku 1623. Jiří měl tři sestry – Dorotu, Kateřinu a Annu – a bratra Šimona, který se stal dědicem otcova majetku a po jeho smrti se odstěhoval do Budějovic, kde byl radním písařem.¹⁹³ Právě Šimon, bratr Jiřího Plachého, měl syna Jiřího, který se stal také jezuitou a proslavil se obranou Prahy roku 1648.¹⁹⁴

Jiří Plachý navštěvoval nejdříve školu v Plzni a následně pokračoval ve studiích v Praze u jezuitů.¹⁹⁵ Do Tovaryšstva Ježíšova vstoupil mezi rokem 1602 a 1604,¹⁹⁶ kdy

¹⁸⁷ Nathanael SOTHWELL, *Bibliotheca scriptorum Societatis Iesu. Opus inchoatum a R. P. Petro Ribadeneira [...] anno salutis 1602. Continuatum a R. P. Philippo Alegambe [...] ad annum 1642. Recognitum, et productum ad annum Iubilaei M.DC.LXXV. [...]*, Roma 1676, s. 287.

¹⁸⁸ Hartmut TRUNTE, *Jiří Plachý-Ferus und seine „Mappa katolická“ (1630)*, in: Hans-Bernd HARDER — Hans ROTHE (eds.), *Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern, Teil III*, Köln 1972, s. 53.

¹⁸⁹ Bohuslaus BALBINUS, Rafael UNGAR (ed.): *Bohemia Docta, opus posthumum editum notisque illustratum ab Raphaelae Ungar*, Pars II., Praha 1778, s. 394. Georgius CRUGERIUS, *Sacri pulveres Septembris*, Praha 1672, s. 5. *Elogia nostrorum in Provincia Bohemiae defunctorum*, (rukopis Národní knihovny České republiky, XXIII C 112/1), 214 r.

¹⁹⁰ Anna FECHTNEROVÁ, *Jiří Ferus a Jiří Plachý*, in: Pavel R. POKORNÝ (ed.), *Pocta dr. Emmě Urbánkové*, 1979, s. 428.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 428.

¹⁹² Šimon PLACHÝ, Josef STRNAD (ed.), *Paměti Plzeňské M. Šimona Plachého z Třebnice*. Plzeň 1883.

¹⁹³ A. FECHTNEROVÁ, *Jiří Ferus a Jiří Plachý*, 1979, s. 428.

¹⁹⁴ Miloslav VOLF, *Z historie březnické jezuitské koleje*, Vlastivědný sborník Podbrdsko 25, 1987, s. 123.

¹⁹⁵ A. FECHTNEROVÁ, *Jiří Ferus a Jiří Plachý*, 1979, s. 428.

¹⁹⁶ Anna FECHTNEROVÁ, *Klementinští knihovníci od roku 1609 do roku 1773*, Miscelanea oddělení rukopisů a vzácných tisků 2, 1985, s. 89.

také přestal užívat rodového jména Plachý a místo toho je od té doby ve všech dokumentech uváděn jako Georgius Ferus. Dále užívám pro tuto osobu jména Jiří Ferus Plachý, či jen Ferus, a to proto, aby nedocházelo k záměně s jeho výše zmíněným synovcem, Jiřím Plachým.

V *Catalogi personarum* je Ferus k roku 1605 uveden jako novic v brněnském domě první probace,¹⁹⁷ o rok později potom jako novic v chomutovské koleji.¹⁹⁸ Mezi lety 1606 a 1609 studoval na univerzitě ve Štýrském Hradci,¹⁹⁹ od roku 1609 pak vyučoval v krumlovské koleji, a to až do roku 1611.²⁰⁰ Roku 1612 se vrátil do Štýrského Hradce, kde absolvoval čtyři roky studia teologie.²⁰¹ Odtud zamířil do klementinské koleje, kde mezi lety 1616 a 1618 přednášel rétoriku, filosofii, morálku a polemiku.²⁰² Roku 1619 pobýval na Moravě v Brumově u Jana Kavky z Říčan se spolubratrem Janem Drachoviem.²⁰³ Mezi lety 1620 a 1624 byl českým kazatelem u sv. Salvátora v Praze.²⁰⁴ 21. září roku 1621, či 1622, dosáhl nejvyššího stupně řádového svěcení.²⁰⁵

Roku 1623 se stal prvním prefektem klementinské řádové knihovny.²⁰⁶ Jezuité měli svou knihovnu v Praze již od roku 1556, kdy se základem jejich fondu staly knihy ze zrušeného kláštera celestinů v Ojvině.²⁰⁷ Fondy knihovny se po několik desítek let dále rozšiřovaly skrze dary. V červnu 1618 byli jezuité vypovězeni ze země, jezuitská univerzita zanikla, do Klementina se nastěhovali vojáci a „*knihovna přešla do správy mistrů a rektora Karlovy univerzity Jana Jessenia*“.²⁰⁸ Do Klementina se jezuité vrátili v listopadu roku 1620 a následujícího roku jim byla knihovna vrácena. Roku 1622 byla z rozkazu císaře odevzdána Karlova univerzita jezuitům a kolejní knihovny přemístily své fondy do Klementina, kde se postupem času začaly mísit s řádovou knihovnou.²⁰⁹ V klementinské knihovně Jiří Ferus Plachý pročítal, kompiloval a editoval tisky a rukopisy, opatřoval je poznámkovým aparátem a svědomitě pečoval o fondy.²¹⁰

¹⁹⁷ *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S.I.*, II. (1601-1640), Řím 1982, s. 55.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 63.

¹⁹⁹ A. FECHTNEROVÁ, *Klementinští knihovníci od roku 1609 do roku 1773*, s. 89.

²⁰⁰ A. FECHTNEROVÁ, *Jiří Ferus a Jiří Plachý*, s. 429.

²⁰¹ *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S.I.*, II. (1601-1640), s. 177.

²⁰² A. FECHTNEROVÁ, *Klementinští knihovníci od roku 1609 do roku 1773*, s. 89.

²⁰³ *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S.I.*, II. (1601-1640), s. 221.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 262.

²⁰⁵ A. FECHTNEROVÁ, *Klementinští knihovníci od roku 1609 do roku 1773*, s. 89.

²⁰⁶ *Historia provinciae Bohemiae Societatis Iesu ab anno 1555 usque ad annum 1723*, svazek 1 (rukopis Národní knihovny České republiky, XXIII C 104/1), pag. 337.

²⁰⁷ P. VOIT, *Pražské Klementinum*, Praha 1990, s. 28.

²⁰⁸ P. VOIT, *Pražské Klementinum*, s. 62.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 62-63.

²¹⁰ B. BALBINUS — R. UNGAR (ed.): *Bohemia Docta, opus posthumum editum notisque illustratum ab Raphaelo Ungar*, Pars II., s. 394.

Vrátím se nyní k Ferově kazatelské činnosti. Jako kazatel se prý těšil mimořádné oblibě mezi lidem, protože kázání neopakoval, ale zpracovával stále nová témata, která doplňoval příklady z českých dějin.²¹¹ V pramenech stojí, že díky svému otevřenému hlásání pravdy a kritiky dobových mravů byl z Prahy poslán do Prachatic.²¹² Pražané však byli s odchodem oblíbeného kazatele natolik nespokojeni, že si zanedlouho vynutili Ferův návrat.²¹³ O jeho plamenné a nekompromisní povaze svědčí i incident, kdy sňal kalich z Týnského chrámu za pomoci svých studentů.²¹⁴

Roku 1625 se stal superiorem právě zřízené residence v Jihlavě,²¹⁵ odkud byl roku 1626 přeložen do Jičína jako kazatel.²¹⁶ Zde působil jeden rok a následně se vrátil zpátky do Prahy, kde poté pobýval a zastával mnohé funkce po dlouhých dvacet let.²¹⁷ Věnoval se činnosti misionářské, v rámci níž podnikal mnohé cesty, nadále byl prefektem klementinské knihovny (až do roku 1644), a od roku 1632 byl i prefektem jezuitské tiskárny.²¹⁸

Dostal do své péče novou jezuitskou tiskárnu, která vznikla v reakci na tehdejší založení Tiskárny arcibiskupské. Základ tiskárny tvořila Sessiova univerzitní dílna, která byla převedena po saské okupaci do vlastnictví řádu. Tiskárna však byla v žalostném stavu, protože její vybavení bylo již od konce 20. let 17. století rozprodáno a rozkrádáno. Až roku 1635 začal ve skromných podmínkách faktický provoz tiskárny a „*Plachý chybějící či opotřebovaný fundus postupně dokupoval (např. již 1631 z koleje v Nise), do 40. let 17. století se jezuité mohli koncentrovat jen na výrobu typograficky a ilustračně méně náročných českých překladů z němčiny.*“²¹⁹ Roku 1645 získala tiskárna v dražbě další vybavu, včetně dřevořezů, a tímto nákupem se povýšila na nejlépe vybavenou tiskárnu v Čechách. Další nákupy a zakázky následovaly, za působení Jiřího Fera Plachého to byla například objednávka renovace písmového fundusu.²²⁰

O umístění jezuitské tiskárny víme, že „*tiskárna sídlila 1635–1636 „ve Velké koleji“ (Karolinum). Mezi 1636–1639 se přestěhovala a fungovala „ve Staré koleji“*“

²¹¹ Hartmut TRUNTE, *Jiří Plachý-Ferus und seine „Mappa katolická“ (1630)*, s. 53.

²¹² B. BALBINUS — R. UNGAR (ed.): *Bohemia Docta, opus posthumum editum notisque illustratum ab Raphaelo Ungar*, Pars II., s. 394.

²¹³ A. FECHTNEROVÁ, *Jiří Ferus a Jiří Plachý*, s. 430.

²¹⁴ Georgius CRUGERIUS, *Sacri pulveres Septembris*, Praha 1672, s. 5.

²¹⁵ A. FECHTNEROVÁ, *Jiří Ferus a Jiří Plachý*, s. 430.

²¹⁶ A. FECHTNEROVÁ, *Klementinští knihovníci od roku 1609 do roku 1773*, s. 89.

²¹⁷ A. FECHTNEROVÁ, *Jiří Ferus a Jiří Plachý*, s. 430.

²¹⁸ Tamtéž, s. 430–431.

²¹⁹ Heslo *Jezuitská tiskárna – Praha*, in: *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2006, s. 898.

²²⁰ Tamtéž, s. 898–899.

(Klementinum), ale *impresa* 1637–1647 znějí také „v impresi akademické“ (v rozrůstající se latinské produkci 1642–1649 „typis academicis“). Po dobu 1639–1654 byla součástí Svatováclavského semináře v dnešní Husově ulici.²²¹ Od roku 1647 zastával místo Jiřího Fera Plachého funkci prefekta jezuitské tiskárny jeho synovec, Jiří Plachý ml.²²²

Jeho zakladatelská činnost neskončila u residence v Jihlavě. 16. října 1636 se zúčastnil schůze v profesním domě na Malé Straně, kde spolu s Jindřichem Libštejnským z Kolovrat, Adauktem (Přibíkem) Jeniškem z Újezda a P. Albrechtem Chanovským jednal o nedávno založené jezuitské residenci v Klatovech.²²³ Roku 1647 se zasloužil spolu s Přibíkem Jeniškem z Újezda, dalšími šlechtici a v neposlední řadě jezuitskými misionáři, o uvedení jezuitů na Svatou Horu u Příbrami.²²⁴

Mezi zájmy Jiřího Fera Plachého patřila také historie. Z let 1638–1645 se zachovaly dopisy hraběte Viléma Slavaty adresované právě Ferovi.²²⁵ Vyplývá z nich, že mu Slavata posílal rukopisy svých pamětí k přečtení a kontrole, obracel se na něj také s dotazy na historická témata a prosil ho o výpisky z literatury, informoval ho o svých pokrocích při psaní a také mu dával zprávy o tom, co pro svou práci přečetl.²²⁶ Ferus vyzval sekretáře Slavaty, Hrušovského, aby napsal českou kroniku navazující na Hájka, která by podávala dějiny z katolického pohledu.²²⁷

V roce 1648 po téměř dvaceti letech opustil Prahu a přesunul se do residence v Březnici, kde byl jmenován zpovědníkem a kazatelem Přibíka Jeniška z Újezda (zakladatele residence) a zároveň zpovědníkem lidu.²²⁸ V Březnici pak pobýval až do své smrti, s občasnými výjezdy, například na řádová zasedání v Praze.²²⁹ Březnice byla zprvu rezidencí malostranského profesního domu, od roku 1651 pak samostatnou kolejí.²³⁰ V *Historia provinciae Bohemiae Societatis Iesu* je uvedeno, že Jiří Ferus Plachý zemřel

²²¹ Tamtéž, s. 898.

²²² Tamtéž, s. 899.

²²³ *Historia collegii Clattoviensis* (rukopis Knihovny Národního muzea v Praze, VII C 29), pag. 4. Založení jezuitské koleje v Klatovech se připravovalo již od roku 1622. Povolení od císaře Ferdinanda III. Habsburského získali jezuité 12. února 1636 a slavnostní příchod jezuitů do Klatov proběhl 11. března 1636. Karel ČERNÝ, *Klatovská miscellanea – příspěvek ke každodennosti klatovské koleje Tovaryšstva Ježíšova na počátku 18. století*, in: Viktor VIKTORA — Milena HÁLKOVÁ (eds.), *Balbínovská miscellanea. Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 380. výročí narození Bohuslava Balbína, Klatovy 2002*, s. 57.

²²⁴ Josef KOLÁČEK, *Jezuité na Svaté Hoře*, Velehrad 1998, s. 7.

²²⁵ A. FECHTNEROVÁ, *Jiří Ferus a Jiří Plachý*, s. 431.

²²⁶ Vilém SLAVATA — Antonín GINDELÝ (ed.): *Paměti nejvyššího kancléře království českého Viléma hraběte Slavaty od l. 1608 do 1619*, I. Díl, Praha 1866, s. 7–10.

²²⁷ Tamtéž, s. 10.

²²⁸ A. FECHTNEROVÁ, *Jiří Ferus a Jiří Plachý*, s. 432.

²²⁹ Tamtéž, s. 432.

²³⁰ A. FECHTNEROVÁ, *Klementinští knihovníci od roku 1609 do roku 1773*, s. 90.

23. ledna roku 1655 a pod příčinou smrti je uveden pád z vozu.²³¹ Byl pohřben v Březnici v kostele svatého Ignáce a svatého Františka Xaverského, kde v té době již čtyři roky spočívalo tělo jeho přítele Přibíka Jeníška z Újezda.²³²

2.2. Dílo

Doposud nejúplnější publikovanou Ferovu bibliografii, kterou v této práci užíváme, sestavil Jan Linka.²³³ Byla publikována roku 2005 a vychází z nejstarších bibliografií Ferova díla, mezi které patří soupisy Philippa Algambeho²³⁴, Nathanaela Sothwella²³⁵, Bohuslava Balbína²³⁶ či Joanna Millera.²³⁷ Jan Linka zde, krom sestavení rozsáhlého seznamu děl připisovaných Ferovi, identifikoval jednotlivá díla a přiřadil k nim bibliografické záznamy v Knihopisu, který byl v době vydání bibliografie nově přístupný ve formě online databáze.²³⁸ V neposlední řadě Linka také předložil seznam děl, u kterých považuje Ferovo autorství za pravděpodobné a která předchozí bibliografie neobsahují.²³⁹

Jiří Ferus Plachý byl co do počtu vydaných knih nesmírně produktivní. Linkova bibliografie obsahuje 84 děl připisovaných Ferovi, mezi nimi překlady, edice, reedice a kompilace. Tehdejší pojetí autorství se od dnešního zásadně lišilo a, stejně jako ve středověku, bylo za originální dílo považováno i dílo převzaté a zasazené do jiného kontextu.²⁴⁰ Jak bylo uvedeno výše, Ferus byl od roku 1623 prefektem klementinské knihovny, kde mu rukou prošly mnohé tisky a rukopisy,²⁴¹ měl tak z čeho čerpat právě pro své edice, reedice a kompilace. Ferus nepracoval sám, při takovém množství

²³¹ *Historia provinciae Bohemiae Societatis Iesu ab anno 1555 usque ad annum 1723*, svazek 6 (rukopis Národní knihovny České republiky, XXIII C 104/6), pag. 3689.

²³² Hartmut TRUNTE, *Jiří Plachý-Ferus und seine „Mappa katolická“ (1630)*, s. 55.

²³³ Jan LINKA, *Jiří Ferus-Plachý SJ a jeho okruh, aneb Dílo nejzáhadnějšího českého autora 17. století*, *Listy filologické CXXVIII*, 2005, s. 145–180.

²³⁴ Philipp ALGAMBE, *Bibliotheca scriptorum Societatis Iesu post excusum Anno M.DC.VIII. Catalogum R. P. Petri Ribadeneirae Societatis eiusdem theologi nunc hoc novo apparatu librorum ad annum reparatae salutis M.DC.XLII. editorum concinnata et illustrium virorum elogiis adornata [...]*, Antverp 1643.

²³⁵ Nathanael SOTHWELL, *Bibliotheca scriptorum Societatis Iesu. Opus inchoatum a R. P. Petro Ribadeneira [...] anno salutis 1602. Continuatum a R. P. Philippo Alegambe [...] ad annum 1642. Recognitum, et productum ad annum Iubilaei M.DC.LXXV. [...]*, Roma 1676.

²³⁶ B. BALBINUS — R. UNGAR (ed.): *Bohemia Docta, opus posthumum editum notisque illustratum ab Raphaelae Ungar*, Pars II., s. 394–396.

²³⁷ *Historia provinciae Bohemiae Societatis Iesu ab anno 1555 usque ad annum 1723*, svazek 6 (rukopis Národní knihovny České republiky, XXIII C 104/6), pag. 3452–3453.

²³⁸ KPS — *Databáze Knihopis*, Národní knihovna České republiky, www.knihopis.cz (10. 4. 2024).

²³⁹ J. LINKA, *Jiří Ferus-Plachý SJ a jeho okruh, aneb Dílo nejzáhadnějšího českého autora 17. století*, s. 167–170.

²⁴⁰ Eduard PETRŮ, *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*, Olomouc 1996, s. 63.

²⁴¹ A. FECHTNEROVÁ, *Klementinští knihovníci od roku 1609 do roku 1773*, s. 89.

vydaných děl by to ani nebylo možné. Sdružoval texty svých žáků a spolupracovníků, editoval je a vydával je pod pseudonymy, jmény žáků a spolupracovníků, či anonymně.²⁴²

Z bibliografie vyplývá, že velkou část Ferova díla tvoří práce hagiografické, a to životy jednotlivých světců, ale i hagiografické soubory obsahující od několika jednotek až po několik desítek životů. Dále jsou zde hojně zastoupená díla s mariánskou tematikou, modlitební knihy a katechismy.

Úplně nejstarší dílo, které je uvedeno v bibliografii, je tisk z roku 1610 *Rada o víru a náboženství. Vnově od ctihodného kněze Linharta Lessia z Tovarystva jména Ježíšového sepsaná, potom z latiny v češtinu upravená*.²⁴³ Linka podotýká, že lze jen spekulovat, zda se jedná o Ferovu překladatelskou prvotinu, či se podílel až na druhém vydání z roku 1622 jako editor.

Roku 1616 vyšla v jednom tisku²⁴⁴ tři díla, která jsou již Ferovi připisovaná bez větších výhrad či pochybností. Jedná se o překlad života sv. Ignáce z Loyoly od Petra Ribandeiry, soubor životů českých patronů *Svatí české země vlastenci a patronové*, a soubor 164 životů přeložených z breviáře *Životové některých známějších svatých jak se v Římském Breviáři latině čtou česky sepsáni*, pod jehož dedikací je podepsán Tobiáš Mezeřícký (pseudonym Fera).

Další Ferovo dílo, *Život sv. Ignáce*, a spolu s ním i překlad života sv. Františka Xaverského,²⁴⁵ bylo přínosné pro české jezuity, kteří doposud českými životy těchto světců nedisponovali. Pro rekatolizační snahy byly přínosné také Ferovy hagiografické soubory s životy českých patronů, včetně výše zmíněného souboru z roku 1616, který obsahuje překlady/adaptace z *Bohemia pia* Jiřího Pontana z Breitenberka.²⁴⁶ Přepřacované a rozšířené životy českých patronů vydal Ferus roku 1629,²⁴⁷ a o rok později ve *Dvanáctero řádu rytířův Božích*, kterému se věnuji v následující kapitole. Výběr svatých a jejich pořadí se v každém z těchto vydání liší.

²⁴² J. LINKA, *Jiří Ferus-Plachý SJ a jeho okruh, aneb Dílo nezáhadnějšího českého autora 17. století*, s. 177.

²⁴³ Jiří Ferus PLACHÝ, *Rada o víru a náboženství. Vnově od ctihodného kněze Linharta Lessia z Tovarystva jména Ježíšového sepsaná, potom z latiny v češtinu upravená*, Brno 1610, (Knihopis č. 4784).

²⁴⁴ Jiří Ferus PLACHÝ, *Životové některých známějších svatých, jimž se přivrhli svatí české země vlastenci s životem sv. Ignacia, řádu Societatis Iesu zakladatele*, Praha 1616, (Knihopis č. 14837).

²⁴⁵ Pospolu vyšly roku 1629 v tisku Jiří Ferus PLACHÝ, *Kanonizací, to jest [...] vyhlášení a potvrzení svatého a zázračného života dvou Tovaryšstva Ježíšova cherubinův, jmenovitě sv. otce Ignacia Loyoly [...] a sv. Františka Xaveria [...] z jazyka vlaského v český uvedeně*, Praha 1629, (Knihopis č. 3765).

²⁴⁶ Jiří MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013, s. 75.

²⁴⁷ Jiří Ferus PLACHÝ, *Život sv. patronů českých. Svátí české země vlastenci a patronové*, Praha 1629, (Knihopis č. 17060).

Kultu patronů v díle Jiřího Fera Plachého se věnoval Jan Linka ve studii z roku 2003,²⁴⁸ v níž vysledoval stylistické rozdíly mezi vydáním z let 1616 a 1629:

„Nejpatrnější změnou je výše popsané vynechání všech útočných figur, typických pro v předbělohorském období velmi progresivní žánr polemiky. Ferus také roku 1629 mírně tlumí, či lépe řečeno už nepoužije biblických aluzí v situacích, v nichž je využil roku 1616 k doplnění Bartholdova textu života sv. Víta a Václava. Malý je také podíl návodů k určité askezi nebo duchovnímu životu, takže zde můžeme hovořit o dalších oblastech zesvětštění středověké látky. V novější verzi naopak přibývá různých odkazů na jiné světce, kteří souvisejí s daným tématem, např. v životě sv. Vojtěcha je rozšířen portrét sv. Willigise, který Ferus doslovně převzal z Kalendáře historického. Mění se rovněž postavení sloves (případně deverbativ), která roku 1616 stojí takřka bez výjimky v koncovém postavení, zatímco roku 1629 se dostává i na přirozenější místa ve větě. Nepatrné uvolnění příliš hutného textu umožnilo roku 1629 opuštění některých participiálních tvarů a parentezí.“²⁴⁹

V českém prostředí došly soubory životů svatých velkého rozkvětu právě v 17. století, a to v souvislosti s rekatolizačními snahami a vzepětím kultu svatých. Jejich autory/kompilátory byli v této době převážně jezuité.²⁵⁰ Ferus vydával soubory životů českých patronů, ale sestavoval i soubory určené pro přesně definované skupiny obyvatel: „[...] [ř]emeslníkům ve městech adresuje spisek Bohabojní a svatí cechové (1630), ke konverzi snadněji naklonitelným ženám a dívkám Oboru panenskou (1634) a podobně Zahradu panenskou (1630).“²⁵¹

Krom souborů životů publikoval Ferus také jednotlivé legendy (nejen) o českých patronech. Nalezneme mezi nimi legendu o svatém Václavu²⁵² a svaté Ludmile,²⁵³ velkou pozornost však věnoval také dvěma osobnostem z české historie, u kterých se usilovalo o beatifikaci a kanonizaci, a to Anežce České a Janu Nepomuckému. *Fama posthuma*,

²⁴⁸ Jan LINKA, *Kult českých patronů v díle Jiřího Fera-Plachého SJ*, in: Ivana Čornejová (ed.): Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.–5. 6. 2003. Praha 2003, s. 317–331.

²⁴⁹ J. LINKA, *Kult českých patronů v díle Jiřího Fera-Plachého SJ*, s. 325–326.

²⁵⁰ Krom Jiřího Fera-Plachého například Matěj Václav Štajer a jeho *Zrcadlo svaté čili Životové světic milých Božích*, Praha 1678, (Knihopis č. 15950).

²⁵¹ J. LINKA, *Kult českých patronů v díle Jiřího Fera-Plachého SJ*, s. 325.

²⁵² Jiří Ferus PLACHÝ, *Koruna panská, knížecí, svatá, křesťanská, mučedlnická svatého Václava [...] k vejoční slavnosti kostela v Bubovicích blíž města Březnice, od residenci S. I. v témž místě zřízená a na světilo vydaná*, Praha 1642, (Knihopis č. 13891).

²⁵³ Tomáš Ignác PLACALIUS, *Život sv. Lidmily, kněžny české*, Praha 1642, (Knihopis č. 13894).

první pokus o souvislý životopis Jana Nepomuckého,²⁵⁴ na kterém pracoval i s Kašparem Petrem Drauskoviem,²⁵⁵ vydal Ferus roku 1641.²⁵⁶ Tato drobná kniha obsahující latinské, české a německé verše, byla doprovázena ilustracemi vytvořenými podle kreseb Karla Škréty.²⁵⁷ Spolu s *Životem svaté Aněžky*²⁵⁸ zapadá do soudobé snahy o rozšíření počtu kanonizovaných českých patronů. Tyto snahy byly patrné i z Ferova výběru patronů, které zařazoval do svých souborů (např. Hroznatu, Mladu či Zdislavu).

Novinkou pobělohorské doby bylo zavádění kultu sv. Isidora sedláka (také Isidora Madridského), a to z velké části zásluhou Tovaryšstva Ježíšova. Skrze sv. Isidora sedláka se měli přiblížit poddanskému obyvatelstvu na venkově. Právě Jiří Ferus Plachý jako první vydal isidorskou legendu tiskem, roku 1630, a poté v 17. století ještě několikrát.²⁵⁹

Jan Linka upozorňuje na Ferův podíl při vzniku nového typu hagiografických textů, kterými byly na počátku 40. let 17. století „žánrově smíšené monografie jednotlivých světců, [...] jejichž součástí je život daného světce a další doplňky jako modlitby, hodinky, písně, epigramy apod. Zde se [...] přímo zapojil do procesu vzniku nejtýpější podoby české raněnovověké hagiografie, která je nepochybně pragmaticky užitelná – po přečteném životu, který by měl formovat k následování Kristových následovníků, může čtenář přímo oslovit dotyčného světce a modlitbou k němu se podílet na tajuplném Božím plánu spásy člověka.“²⁶⁰ Patří mezi ně výše zmíněná *Koruna panská, knížecí, svatá, křesťanská, mučednická svatého Václava*²⁶¹ či *Svatá panna Barbora, patronka křesťansky skonávajících*.²⁶²

Z Ferovy překladatelské činnosti je za hodno zmínit překlad *Martyrologium Romanum* z roku 1634, nepřekládal však jen texty hagiografické, o čemž svědčí překlady modlitebních knih a náročnějších duchovních a kontemplativních titulů bavorského

²⁵⁴ Vít VLNAS, *Jan Nepomucký, česká legenda*, Praha 1993, s. 79.

²⁵⁵ B. BALBINUS — R. UNGAR (ed.): *Bohemia Docta, opus posthumum editum notisque illustratum ab Raphaelo Ungar*, Pars II., s. 396. Vít VLNAS, *Jan Nepomucký, česká legenda*, s. 79.

²⁵⁶ Jiří Ferus PLACHÝ — Casparus Petrus DRAUSKOVIVS, *Fama posthuma Ioannis Nepomuceni* [...], Praha 1641, (Knihopis č. 13900).

²⁵⁷ V. VLNAS, *Jan Nepomucký, česká legenda*, s. 79-80.

²⁵⁸ Jiří Ferus PLACHÝ, *Život svaté Aněžky* [...]. *Z psaného latinského exempláře na česko přeložený*, Praha 1643, (Knihopis č. 17607).

²⁵⁹ Jiří MIKULEC, *Kult svatého Izidora sedláka v českých zemích*, in: Zdeněk HOJDA (ed.), *Kultura baroka v Čechách a na Moravě*, Praha 1992, s. 69.

²⁶⁰ J. LINKA, *Jiří Ferus-Plachý SJ a jeho okruh, aneb Dílo nejzáhadnějšího českého autora 17. století*, s. 175.

²⁶¹ Jiří Ferus PLACHÝ, *Koruna panská, knížecí, svatá, křesťanská, mučednická svatého Václava* [...] *k vejšroční slavnosti kostela v Bubovicích blíž města Březnice, od residencí S. I. v témž místě zřízená a na světlo vydaná*, Praha 1642, (Knihopis č. 13891).

²⁶² Jiří Ferus PLACHÝ, *Svatá panna Barbora, patronka křesťansky skonávajících. Na žádost* [...] *katolíkův při slavném kostele P. P. Tovaryšstva Ježíšového kuttnohorském* [...] *vydaná*, Praha 1643, (Knihopis č. 953).

jezuity Jeremiáše Drexelia.²⁶³ Dá se předpokládat, že Jiří Ferus Plachý vzhledem k rozsahu jeho překladů nepracoval sám a nejspíše byl obklopen družinou „[...] *bohoslovců překladatelů, která pod jeho řízením a vedením překládala spisy, jím pak slohově upravené a pro tisk připravené a vydané buď s jejich jmény, nebo anonymně a pseudonymně*“.²⁶⁴

Mezi rejstříky v Linkově bibliografii najdeme i „podpisy pod dedikacemi“²⁶⁵, které nám poskytnou přehled Ferových pseudonymů. Nejvíce užívanými pseudonymy jsou Tomáš Ignác Placalius (u 6 děl) a Joachym Alexander Nicolaides (u 4 děl). Pseudonym Jeroným Zigmund Fiala Budínský, který nalzáme ve *Dvanáctero řádů rytířův Božích*, užil Ferus Plachý také u katechismu *Katolická sprostnost neb dětinská moudrost jak otec a matka s dětmi, správcové s mládeží společně, však pobožně a kratochvilně mohou se obveselovati* z roku 1630.²⁶⁶ Ferovy motivace pro užívání pseudonymů nám nejsou známy, ale je možné, že „*tato i další jména, přídomky a společenské zařazení těchto hypotetických osob snad měly naznačit patriotismus a početnost katolických (a zároveň nejjezuitských) autorů – mladých nadějných studentů teologie a teritoriálně po celém království rozmístěných farářů.*“²⁶⁷

Na závěr této kapitoly ještě zmiňme, že stylově je Ferovo dílo vzdálené baroknímu konceptualismu, který u nás začal nabývat na oblibě až počátkem 18. století. Nese se ještě v duchu starší jezuitské literatury zaměřené na prostý lid, zcela v souladu se soudobými rekatolizačními snahami.²⁶⁸

²⁶³ Jan MALURA, *Vojtěch Martinides a Matěj Vierius – jezuitská meditativní próza ve znamení vizualizace a senzualismu*, in: Gertraude Zand — Stefan M. Newerkla (eds.), *Jezuitská kultura v českých zemích*, Brno 2018, s. 234.

²⁶⁴ Antonín ŠKARKA, *Fridrich Bridel nový a neznámý*, Praha 1969, s. 141.

²⁶⁵ J. LINKA, *Jiří Ferus-Plachý SJ a jeho okruh, aneb Dílo nejzáhadnějšího českého autora 17. století*, s. 176.

²⁶⁶ Jiří Ferus PLACHÝ, *Katolická sprostnost neb dětinská moudrost jak otec a matka s dětmi, správcové s mládeží společně, však pobožně a kratochvilně mohou se obveselovati*, Praha 1630, (Knihopis č. 2462).

²⁶⁷ Tamtéž, s. 170–171.

²⁶⁸ Václav ČERNÝ, *Až do předsíně nebes*, Praha 1996, s. 280.

3. Dvanáctero řádu rytířův Božích [...]

*Dvanáctero řádu rytířův Božích obojího pohlaví v rozličných stavích, jmenovitě apoštolským, mučednickým, učitelským, biskupským, kazatelským, královským, knížecím, řeholním, poustevnickým, kajícím, světským, manželským, vdovským etc.*²⁶⁹ stojí na titulním listu tisku z roku 1630, jehož dvanáctou kapitolu, obsahující dvanáct životů svatých vdov, jsem si zvolila pro zhotovení digitální edice, která je praktickým výstupem této diplomové práce. Tisk existuje ve dvou verzích, základní vydání je dnes dochováno v devíti exemplářích a vydání paralelní, lišící se od základního informacemi o nakladateli tištěnými na titulním listě, ve třech exemplářích.²⁷⁰ Jak stojí na titulním listu paralelního vydání, *Dvanáctero řádu rytířův Božích* bylo vytištěno „[v] *Starém Městě Pražském u Pavla Sessia*.“²⁷¹

Pavel Sessius byl pražský tiskař původem z Německa, který přišel do Prahy nejpozději roku 1604, a vedl v Karolinu svou tiskařskou dílnu nepřetržitě mezi lety 1606 a 1631. Zprvu stranil politice českých stavů, vydával nekatolická díla a tiskl pro univerzitu, jejíž rektor mu roku 1618 propůjčil titul *Typographus Academicus*. Od roku 1620 tiskl již výhradně oficiální publikace, roku 1625 byl arcibiskupem Arnoštem Vojtěchem z Harrachu jmenován arcibiskupským tiskařem.²⁷² Máme doloženo 590 tisků z jeho tiskárny, mezi nimi 8 připisovaných Jiřímu Feru-Plachému.²⁷³

Na titulním listu a v dedikaci *Dvanáctero řádu rytířův Božích* stojí, že je kniha věnována Přibíkovi Jeníškovi z Újezda, „*panu patronu mému laskavě a uctivě příznivému*“.²⁷⁴ Jiří Ferus Plachý byl Jeníškovým zpovědníkem a dedikoval mu krom tohoto díla ještě pět dalších. Jedno z nich, *Sláva svatého Ignacia*,²⁷⁵ věnoval krom Přibíka i jeho manželce, Lidmile Kateřině Jeníškové z Talmberka.

²⁶⁹ Jiří Ferus PLACHÝ: *Dvanáctero řádu rytířův Božích obojího pohlaví v rozličných stavích* [...], Praha 1630, (Knihopis č. 2461).

²⁷⁰ Jiří Ferus PLACHÝ: *Dvanáctero řádu rytířův Božích obojího pohlaví v rozličných stavích* [...], Praha 1630, (Knihopis č. 2461a).

²⁷¹ Jiří Ferus PLACHÝ: *Dvanáctero řádu rytířův Božích obojího pohlaví v rozličných stavích* [...], Praha 1630, (Knihopis č. 2461a), (starý tisk Národní knihovny České republiky, sign. 54 C 153), titulní list.

²⁷² Heslo *Pavel Sessius*, in: *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2006, s. 786–788.

²⁷³ J. LINKA, *Jiří Ferus-Plachý SJ a jeho okruh, aneb Dílo nejzáhadnějšího českého autora 17. století*, s. 172.

²⁷⁴ Jiří Ferus PLACHÝ: *Dvanáctero řádu rytířův Božích obojího pohlaví v rozličných stavích* [...], Praha 1630, (Knihopis č. 2461a), (starý tisk Národní knihovny České republiky, sign. 54 C 153), s. I.

²⁷⁵ Jiří Ferus PLACHÝ, *Sláva svatého Ignacia* [...] *Ku památce založení kostela při městě Březnici téhož sv. Ignacia Tovaryšstva pod jménem jeho a jiných svatých*, Praha 1639, (Knihopis č. 4761).

Tisk je jeden z mnoha souborů životů svatých z pera Jiřího Fera Plachého. Je rozdělen do dvanácti celků, tj. dvanácti skupin světců (apoštolové, mučedníci atd.), přičemž každý z těchto celků obsahuje dvanáct životů. Alespoň tak to stojí v obsahu, Ferus však obratně vkládá životy svatých do sebe navzájem, a tak najdeme v životě svatého Hroznaty²⁷⁶ vložený krátký život svaté Svojslavy a svaté Mlady, v životě svaté Zdislavy pak kratičký život Podivenův.²⁷⁷ Stejně tak, aby nebyla narušena kompozice díla, byli někteří čeští patroni zařazeni do jiných skupin, například svatý Norbert mezi zakladatele řádů²⁷⁸ a svatý Ivan mezi poustevníky.²⁷⁹ I uvnitř celků najdeme jasné a promyšlené členění, jak upozorňuje Jan Linka:

„Celek je výrazně členěn na tři části: první zahrnuje tradiční patrony (1.–7.), v jejich uspořádání nacházíme jediný společný znak, a to cizí původ u prvních třech a domácí u zbytku. Každopádně se v čele ocitl – jistě záměrně – [...] život sv. Cyrila a Metoděje. Druhou část (8.–10.) uvádí nový život sv. Vintíře a o této skupince můžeme říci, že zahrnuje favority pro budoucí kanonizaci. Třetí skupina (11.–12.) je od zbytku oddělena výrazným grafickým prvkem, který je jediný svého druhu v celé knize, a zahrnuje světce z tehdejšího hlediska spíše lokální a s nevelkým ohlasem.“²⁸⁰

V dedikaci píše kompilátor o cílech, které měl při psaní *Dvanáctero řádu rytířův Božích* a také o důvodech, proč je jeho kompozice vystavěna na čísle dvanáct. Dvanáctero, píše Ferus, je odvozeno od zodiaku a dvanácti zvířetnickových znamení a od jeho církevního a duchovního ekvivalentu, který spatřuje v pořádku církve rozdělené do dvanácti kůrů. Tento pořádek Ferus popisuje jako pravé potěšení, jako „největší rozkoš zde na zemi“.²⁸¹ Pro křesťana je tento pořádek větší krásou a potěšením než hledět na hvězdy a při pohledu na „rytěřující církve kůry“²⁸² má cítit touhu se dostat mezi řady svatých, „kteří na každý den, měsíc i rok nám svítiti nepřestávají.“²⁸³

²⁷⁶ Jiří Ferus PLACHÝ: *Dvanáctero řádu rytířův Božích obojího pohlaví v rozličných stavích* [...], Praha 1630, (Knihopis č. 2461a), (starý tisk Národní knihovny České republiky, sign. 54 C 153), s. 131–133.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 133–134.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 139–141.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 195–196.

²⁸⁰ J. LINKA, *Kult českých patronů v díle Jiřího Fera-Plachého SJ*, s. 323.

²⁸¹ Jiří Ferus PLACHÝ: *Dvanáctero řádu rytířův Božích obojího pohlaví v rozličných stavích* [...], Praha 1630, (Knihopis č. 2461a), (starý tisk Národní knihovny České republiky, sign. 54 C 153), s. I.

²⁸² Jiří Ferus PLACHÝ: *Dvanáctero řádu rytířův Božích obojího pohlaví v rozličných stavích* [...], Praha 1630, (Knihopis č. 2461a), (starý tisk Národní knihovny České republiky, sign. 54 C 153), s. I.

²⁸³ Tamtéž, s. I.

Na konci dedikace píše o důvodu sepsání. Ferus píše, že Bůh křesťany ráčí „*k svému přístupitelnému světlu přivést a k tomu neustálému běhu blahoslavené věčnosti vždy a vždy dále puditi a probuzovati*.“²⁸⁴ Dodává, že totéž je i jeho přáním pro Přibíka Jeniška z Újezda, kterému dílo věnuje. Jiří Ferus Plachý tak chce skrze sepsané životy svatých podpořit svého patrona na cestě k *blahoslavené věčnosti*. V dedikaci vystává také astronomická terminologie, kterou Ferus užívá při popisu Krista. Užívá metafory jako „*Slunce spravedlnosti, hvězda ranní*“, která „*svými paprsky srdce lidská obráží, světlem svým osvěcuje*“.²⁸⁵

Ke konci tisku, na straně 267, je otištěna anotace knihy: „*Životy dvanácte panen světských, též tolik klášterních, přes to i dvanáct panicův, najdeš v knize Daniele Solnického, téhož roku také vydané a u Pavla Sessia vytištěné*“.²⁸⁶ Jan Linka identifikoval anotovanou knihu jako titul *Zahrada panenská*,²⁸⁷ který vyšel roku 1630 u Pavla Sessia, jako autor je však pod dedikací podepsán Daniel Hussonius Pacovský, a ne Daniel Solnický. Nejspíše šlo o omyl, záměnu s jiným titulem, který téhož roku vydal Daniel Solnický.²⁸⁸

Životy obsažené v souboru jsou často „*zestručněným překladem z tehdejších hagiografických souborů*“.²⁸⁹ Mezi ty patří dobově nejcitovanější a nejpřekládanější soubor *De probatis Sanctorum historiis* sestavený Vavřincem Suriem, který vyšel v šesti svazcích mezi lety 1570 a 1575 v Kolíně nad Rýnem.²⁹⁰ Ferus Plachý také přebíral životy ze starších česky psaných souborů, jak mapuje Jan Linka v článku *Vitae sanctorum 1696*.²⁹¹ Konkrétně 36 životů z *Životové některých známějších svatých, jimž se přivrhlí svatí české země vlastenci s životem sv. Ignacia*²⁹² z roku 1616 a tři životy z *Vitae sanctorum* (vydání z r. 1625).²⁹³

²⁸⁴ Tamtéž, s. II–III.

²⁸⁵ Tamtéž, s. I.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 267.

²⁸⁷ Jiří Ferus PLACHÝ, *Zahrada panenská*, Praha 1630, (Knihopis č. 3268).

²⁸⁸ Daniel SOLNICKÝ, *Compendium, tj. kratičké, však těchto časů užitečné obsažení některých přednějších artiklův pravé víry a náboženství římského [...]*, Praha 1630, (Knihopis č. 15559).

²⁸⁹ J. LINKA, *Kult českých patronů v díle Jiřího Fera-Plachého SJ*, s. 325.

²⁹⁰ Jan LINKA, *Vitae sanctorum 1696*, in: Jan PÁŘEZ (ed.), *Bibliotheca Strahoviensis 4–5*, Praha 2001, s. 191.

²⁹¹ J. LINKA, *Vitae sanctorum 1696*, 2001, s. 191–230.

²⁹² Jiří Ferus PLACHÝ, *Životové některých známějších svatých, jimž se přivrhlí svatí české země vlastenci s životem sv. Ignacia, řádu Societatis Iesu zakladatele [...]*, Praha 1616, (Knihopis č. 14837).

²⁹³ *Vitae sanctorum, tj. životové, skutkové, utrpení a smrt Pána Krista, blahoslavené Panny Marie a nejobzvláštějších svatých [...]*, Praha 1625, (Knihopis č. 4822).

4. Manuscriptorium

Manuscriptorium je digitální knihovna agregující dokumenty vytvořené před rokem 1800 – rukopisy, prvotisky, staré tisky, historické mapy a další vzácné dokumenty. Tyto dokumenty publikuje v rámci svého veřejně přístupného katalogu uživatelům a zároveň je poskytuje dalším agregátorům. Manuscriptorium je mezi digitálními knihovnami unikátní množstvím a heterogenitou obsahu, kvalitou vyhledávacích funkcí a nástroji pro tvorbu osobního obsahu.

Manuscriptorium bylo uvedeno do provozu roku 2003, ačkoliv první kroky směřující k vytvoření digitální knihovny v Národní knihovně České republiky počaly již roku 1992.²⁹⁴ V současné době je v provozu už čtvrtá verze Manuscriptoria.²⁹⁵ Od samého počátku Manuscriptorium spolupracuje se společností AiP Beroun, zaměřující se na digitalizaci a elektronické vydávání dokumentů.

4.1. Agregace digitálních dokumentů

Krom digitalizovaných fondů Národní knihovny České republiky Manuscriptorium agreguje dokumenty z mnoha dalších českých i zahraničních institucí. Dokumenty jsou vždy opatřeny příslušnými popisnými metadaty a část z nich i obrazy se strukturálními metadaty. Dohromady tvoří tzv. komplexní digitální dokument. Momentálně je v digitální knihovně agregováno přes 170 tisíc digitálních dokumentů z více než 240 institucí.²⁹⁶

Metadaty k dokumentům od partnerů Manuscriptorium shromažďuje v XML schématu TEI P5 ENRICH Specification, které vzniklo mezi lety 2007 a 2009 v rámci stejnojmenného evropského projektu, jemuž byla Národní knihovna České republiky vědeckým koordinátorem a v němž rovněž vedla jednu z komponent.²⁹⁷

Většina českých partnerů poskytuje své dokumenty Manuscriptoriu v rámci programu VISK 6 – Memoriae Mundi Series Bohemica, o kterém bude hlouběji pojednáno níže. Podmínkou pro zařazení do programu a obdržení podpory je dodání metadat i obrazových dat ve vhodné kvalitě a formátu. Metadaty ke komplexním digitálním dokumentům musí být dodána ve výše zmíněném formátu TEI P5 ENRICH. V tomto případě je na samotných institucích, aby své záznamy převedly do formátu ENRICH, případně

²⁹⁴ *Historie Manuscriptoria*, Manuscriptorium, <https://new.manuscriptorium.com/historie-manuscriptoria/> (27. 1. 2024).

²⁹⁵ *Manuscriptorium otevírá digitální bránu k písemnému dědictví*, Národní knihovna České republiky, 16. 11. 2023, https://text.nkp.cz/soubory/ostatni/tz_manuscriptorium2023.pdf (25. 1. 2024).

²⁹⁶ Tamtéž.

²⁹⁷ Zdeněk UHLÍŘ, *Evropský projekt ENRICH a jeho význam pro vybudování virtuálního badatelského prostředí*, Knihovna: Knihovnická revue 21, 2010, č. 1, s. 6.

je v tomto formátu nově vytvořily, k čemuž jim poslouží nástroj M-Tool²⁹⁸ vyvinutý Manuscriptoriem v rámci projektu ENRICH. Zároveň jsou přesně stanovené požadavky pro technické parametry archivních i uživatelských obrazových souborů.

Část českých a všichni zahraniční partneři poskytují Manuscriptoriu data mimo program VISK 6, a to v různých datových formátech, jako jsou hojně používané bibliografické datové formáty MARC, METS, MODS, Dublin Core apod. Manuscriptorium zajišťuje online agregaci a konverzi dat skrze komunikační protokol OAI-PMH s příslušným profilem, čímž odjímá finanční i časové náklady z poskytovatelů dat.²⁹⁹ V určitých případech Manuscriptorium zajišťuje i off-line konverzi dat, která je ovšem vhodná jen v případě malého objemu dat.³⁰⁰ Mezi české partnery digitalizující mimo program VISK 6 patří například Státní oblastní archiv v Třeboni, z kterého Manuscriptorium agreguje 13 rukopisů, jejichž metadata byla archivem vytvořena v XML formátu Dublin Core, ze kterého si je Manuscriptorium pomocí konektoru převedlo do XML formátu ENRICH.

Vedle protokolu OAI-PMH se v poslední době stále více rozšiřuje užívání protokolu IIIF, který krom přenosu metadat umožňuje i přenos obrazových dat. IIIF protokol byl vyvinut roku 2011 a je v provozu od roku 2012. Je podporován IIIF konsorciem, sestávajícím z 63 institucí kulturního dědictví, a IIIF komunitou, sítí vývojářů a uživatelů, kteří protokol udržují a vylepšují. V kombinaci se skutečností, že technologie, které užívá, jsou otevřený software (open source), je zajištěna jeho dlouhodobá udržitelnost.³⁰¹

Prostředí čtvrté verze Manuscriptoria je IIIF kompatibilní, má plně integrované rozhraní IIIF Image API a IIIF Presentation API ve své nejnovější verzi 3.x. Čerpá tak obsah ve formě IIIF manifestů například od e-codices,³⁰² aniž by bylo nutné data konvertovat. Stejně tak protokol IIIF umožňuje sdílet obsah přímo s koncovými uživateli, kteří si ho pomocí IIIF manifestů mohou zobrazit ve Čtečce či jiném rozhraní, jako např. Mirador, který je v Manuscriptoriu také zakomponován. Skrze IIIF čerpá Manuscriptorium obsah od některých z partnerů. Krom toho Manuscriptorium vytváří

²⁹⁸ *M-Tool Online*, Manuscriptorium, <https://www.manuscriptorium.com/apps/m-tool/m-tool.php#itemDesc> (1. 2. 2024).

²⁹⁹ Zdeněk UHLÍŘ, *Manuscriptorium a nové trendy v digitálním zpřístupnění písemného a dokumentárního dědictví*, ITRLib: Informačné technológie a knižnic 10, 2010, č. 2, s. 11–16, <https://itlib.cvtisr.sk/clanky/clanek958/> (13. 1. 2024).

³⁰⁰ Tamtéž.

³⁰¹ *MILESTONE 03: Recommendations on the Implementation of IIIF*, ARMA Medieval Reads, 31. 7. 2022, <https://www.medieval-reads.eu/docs> (24. 1. 2024), s. 5–6.

³⁰² *E-codices – Virtual Manuscript Library of Switzerland*, <https://www.e-codices.unifr.ch/> (13. 1. 2024).

IIIF manifesty i pro obsah agregovaný přes jiné protokoly, tzn. obsah partnerů, kteří sami IIIF nevyužívají. V současné době tedy má veškerý obsah v Manuscriptoriu vlastní IIIF manifest. Uživatel má tak možnost zobrazit si obsah v jakémkoliv IIIF čtečce po zadání URL manifestu.³⁰³ Některé čtečky, jako například výše zmíněný Mirador, umožňují dokonce zobrazit dva různé objekty najednou.³⁰⁴

„Ve Čtečce nebo prostřednictvím Miradoru jednoduchým zkopírováním IIIF manifestu v podobě URL adresy načteme komplexní digitální dokument z jiného síťového zdroje. Prostředí Manuscriptoria jej během několika sekund přetvoří v digitální dokument stejné formy jako hlavní obsah Manuscriptoria. To umožňuje pokročilou práci s dokumenty bez nutnosti nesmírně náročné a omezující práce ve vícezdrojovém prostředí, aniž bychom museli věnovat čas složitým stahováním plných obrazů z jiných zdrojů. Pro vývojářský tým Manuscriptoria to rovněž znamená možnost vyhnout se složitým jednáním spjatým s připojováním obsahových partnerů a příležitost soustředit se na správu obsahu a na práci v oblasti analýzy zdrojů a obohacení metadat připojených dokumentů.“³⁰⁵

IIIF přenáší obrazy ve vysoké kvalitě, uživatel si může daný obraz přiblížit a vidět i malé detaily. Standardizování dat pomocí IIIF umožňuje uživatelům porovnávat dokumenty z různých institucí ve vysoké kvalitě. Data i metadata zároveň zůstávají plně na straně primárních poskytovatelů dat, tudíž je uživatelům poskytnut přístup, aniž by data „opustila“ servery instituce, která nad nimi má kontrolu.³⁰⁶

Čtečka Manuscriptoria umožňuje zobrazit si nejen agregovaný obsah, ale také obsah s IIIF manifestem, který v Manuscriptoriu agregovaný není, pomocí URL IIIF manifestu. Po otevření v Čtečce si můžeme i externí obsah uložit do oblíbených položek (o osobním obsahu více níže), stejně tak si uložit pouze jeden obraz nebo výřez. Právě funkce ukládání libovolného IIIF dokumentu či části z něj do oblíbených položek v prostředí Čtečky je unikátní.

³⁰³ Tomáš KLIMEK, *Manuscriptorium – Mezinárodní digitální knihovna pro písemné dědictví a její čtvrtá verze*, in: Marijana HORVAT (ed.), *Hrvatske dopreporodne gramatike u europskome kontekstu: Zbornik radova*, Zagreb 2023, s. 174.

³⁰⁴ MILESTONE 03: *Recommendations on the Implementation of IIIF*, s. 9.

³⁰⁵ T. KLIMEK, *Manuscriptorium – Mezinárodní digitální knihovna pro písemné dědictví a její čtvrtá verze*, s. 174.

³⁰⁶ MILESTONE 03: *Recommendations on the Implementation of IIIF*, ARMA Medieval Reads, 31. 7. 2022., <https://www.medieval-reads.eu/docs> (24. 1. 2024), s. 5.

V neposlední řadě Manuscriptorium zprostředkovává pomocí protokolu IIIF bežešvý přístup k obsahu třetích stran, například obsahu Finské národní knihovny čerpaného skrze Europeanu.³⁰⁷

Poskytovatelům primárních dat Manuscriptorium krom výše zmíněného nástroje *M-Tool* nabízí také databázi Gaiji bank of non-standard character and glyphs, která obsahuje znaky nenacházející se v Unicode a je zvláště užitečná pro práci se středověkými rukopisy.³⁰⁸

Manuscriptorium neagreguje digitální dokumenty jen pro svůj katalog a pro své uživatele, ale též pro další portály na evropské úrovni. Již roku 2008 je obsah integrován do The European Library³⁰⁹ a od roku 2019 je Manuscriptorium doménovým agregátorem pro Europeanu.³¹⁰ Krom agregace poskytuje Manuscriptorium Europeaně poradenství ohledně metadatových formátů a standardů, sdílení a výměny dat, protokolů OAI-PMH a IIIF aj.³¹¹ Metadata, která Manuscriptorium agreguje jsou také harvestována mnoha vyhledávacími rozhraními jako je EBSCO Resource Discovery, ProQuest SUMMON, Ex Libris Primo atd.³¹²

4.2. Uživatelské rozhraní a osobní obsah

Uživatelské rozhraní Manuscriptoria je momentálně dostupné v češtině a angličtině. Rozhraní v dalších jazycích, konkrétně ve francouzštině a němčině, je plánováno, ale spíše v delším časovém horizontu.

V digitální knihovně může uživatel vyhledávat a zobrazovat komplexní digitální dokumenty. Vyhledávací formulář umožňuje vyhledávání v jednom poli dotazu, ale i kombinování několika polí s užitím operátorů. Pole ve vyhledávacím formuláři obsahují našeptávač a jednoduchým kliknutím může uživatel zapnout vyhledávání bez diakritiky. Vyhledané položky si uživatel může následně vyfiltrovat pomocí filtrů jako je Instituce, Jazyk dokumentu, Kolekce, Místo atd.

³⁰⁷ *Europeana*, <https://www.europeana.eu/cs> (26. 1. 2024).

³⁰⁸ *Gaiji bank of non-standart characters and glyphs*, Manuscriptorium – Digital Library of Written Cultural Heritage, <https://www.manuscriptorium.com/cs/gaiji#> (27. 1. 2024).

³⁰⁹ The European Library, dostupné z URL <https://www.theeuropeanlibrary.org/>. Není v provozu od r. 2016, kdy byly její záznamy přesunuty do Europeany.

³¹⁰ *Historie Manuscriptoria*, Manuscriptorium, <https://new.manuscriptorium.com/historie-manuscriptoria/> (27. 1. 2024).

³¹¹ *Manuscriptorium*, Europeana Pro, <https://pro.europeana.eu/organisation/manuscriptorium> (19. 1. 2024).

³¹² *Manuscriptorium: Open Catalogue of Historical Collections and Digital Library of manuscripts and rare old printed books*, Europeana Pro, 16. 2. 2016, <https://pro.europeana.eu/data/manuscriptorium-open-catalogue-of-historical-collections-and-digital-library-of-manuscripts-and-rare-old-printed-books> (25. 1. 2024).

Obecně je Manuscriptorium naprogramováno tak, aby bylo přístupné i méně pokročilým uživatelům se základními požadavky – je uzpůsobeno jednoduchým dotazům s využitím pouze jednoho vyhledávacího pole. Stejně tak ale nabízí funkce pro složité požadavky pokročilých uživatelů, které umožňují heuristickou práci na vysoké úrovni.³¹³

Po zadání dotazu se uživateli zobrazí výsledky, které si může otevírat. U každého záznamu najde záložky Souhrn, Detailní popis a XML. U záznamů s digitálními obrazy je také záložka Digitální kopie, kde si uživatel může prohlédnout miniatury obrazů a následně si je otevřít ve Čtečce či v Miradoru. Přímo v Katalogu si lze po kliknutí na tři tečky zkopírovat URL dokumentu a u jednotlivých miniatur také URL daného obrazu. Každý dokument si může uživatel uložit do oblíbených položek. Jedná se o základní funkci tvorby osobního obsahu.

Po otevření dokumentu ve Čtečce si lze jednotlivé obrazy prohlížet, přibližovat a oddalovat, ukládat do oblíbených položek či stahovat. Je možné vygenerovat si URL jednotlivých obrazů, které pak může uživatel sdílet, aniž by si je musel stahovat. Z jednotlivých obrazů si lze udělat výřezy, které lze rovněž uložit do oblíbených položek, stáhnout či si zkopírovat jejich URL. K jednotlivým oblíbeným položkám (dokumentům, obrazům i výřezům) může uživatel připojit vlastní poznámky díky tzv. anotačnímu modulu. Poznámky lze formátovat, takže se uživatel nemusí spokojit jen s prostým textem. Výřezy i poznámky, které uživatel u daného dokumentu vytvořil, lze sdílet pomocí obohaceného IIF manifestu s osobním obsahem – *Personal Content IIF manifest*, který si může uživatel zkopírovat ve Čtečce ze záložky Metadata. Takto obohacené manifesty mají mnohá využití, například pro pedagogy, kteří mohou dokumenty s vlastními poznámkami sdílet studentům.³¹⁴

Jak jsem již zmínila v předchozí podkapitole, ve Čtečce je rovněž možné otevírat dokumenty třetích stran. Stačí vložit URL IIF manifestu do pole Otevřít IIF Manifest a uživateli se zobrazí digitální dokument s obrazy a metadaty. Tyto dokumenty si lze, stejně jako Manuscriptorem agregované dokumenty, ukládat do oblíbených položek, a to buď celé, nebo jen jednotlivé obrazy či výřezy.

Nástroje tvorby osobního obsahu jsou významnou součástí plánů Manuscriptoria vytvořit propracované virtuální badatelské prostředí. To bude obohaceno i funkcí pracovních skupin pro kooperativní tvorbu obsahu, které budou užitečné například pro

³¹³ T. KLIMEK, *Manuscriptorium – Mezinárodní digitální knihovna pro písemné dědictví a její čtvrtá verze*, s. 168–169.

³¹⁴ Tamtéž, s. 174–175.

výuku na středních i vysokých školách či pro spolupráci týmu badatelů. Zároveň bude v dohledné době možno přidat si do oblíbených položek také externí odkazy či Youtube videa.³¹⁵

Manuscriptorium obsahuje kromě samotné digitální knihovny s Katalogem a Čtečkou také virtuální výstavy, články o vybraných dokumentech a videa. Ve čtvrté verzi Manuscriptoria vznikla jako pilotní projekt virtuální výstava *Knih a závoj. 1100 let od úmrtí kněžny a světice Ludmily*.³¹⁶ V září 2023 dále virtuální výstava *Pražská sbírka univerzitních tezí. Poklad evropské barokní grafiky*.³¹⁷ Tvorba vlastních virtuálních kolekcí a výstav bude v dohledné době umožněna i uživatelům.

4.3. Full-textové edice

Komplexní digitální dokumenty Manuscriptoria mají v budoucnu obohatit napojené full-textové edice. Jednalo by se o třetí jádro digitálních dokumentů, vedle metadatových záznamů a digitálních obrazů. O tvorbě a začlenění edic historických dokumentů do Manuscriptoria psal jeden ze zakladatelů Manuscriptoria, Zdeněk Uhlíř, již v článku z roku 2004:

*„Thus, the digitization team of the National Library of the Czech Republic asks what to do in the near future. There are three fundamental tasks: first of all, transferring all the catalogues, bibliographies, documentations, factual and material studies as well as historical text editions into the virtual, i.e. electronic, digital environment [...]“*³¹⁸

Full-textové edice již byly ve třetí verzi Manuscriptoria přístupné, momentálně se připravuje jejich publikování ve čtvrté verzi. V minulosti byly na Manuscriptoriu přístupné i full-textové edice vytvořené *Vokabulářem webovým*,³¹⁹ ty jsou však od roku 2011 dostupné jen na stránkách *Vokabuláře webového* bez digitálních obrazů.

³¹⁵ *Obohacení IIF manifestů původních digitalizátů anotacemi koncových uživatelů*, Manuscriptorium – Digital Library of Written Cultural Heritage, <https://www.manuscriptorium.com/cs/iif-anotace-dokumentu> (29. 1. 2024).

³¹⁶ *Knih a závoj. 1100 let od úmrtí kněžny a světice Ludmily*, Manuscriptorium, <https://new.manuscriptorium.com/disseminate/index.php?pid=61b0cf94130fc1.39345100/kniha-a-zavoj> (27. 1. 2024).

³¹⁷ *Pražská sbírka univerzitních tezí. Poklad evropské barokní grafiky*, Manuscriptorium, <https://new.manuscriptorium.com/disseminate/index.php?pid=641313fe450d64.87380799/prazska-sbirka-univerzitnich-tezi> (27. 1. 2024).

³¹⁸ Zdeněk UHLÍŘ, *Manuscript Digitization and Electronic Processing of Manuscripts in The Czech National Library*, *International Journal „Information Theories & Applications“* 11, 2004, s. 261.

³¹⁹ *Vokabulář webový – Webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny*, <https://vokabular.ujc.cas.cz/default.aspx> (29. 1. 2024).

Manuscriptorium vytváří pragmatické edice, „*kteřé zpřístupňují jedno dílčí znění vydávaného textu tak, jak je zaznamenáno v konkrétním historickém dokumentu,*“³²⁰ a také zpracovává již existující kritické edice z 19. století, ke kterým v současnosti neexistují autorská práva. Soustředí se primárně na edice středověkých rukopisů, ale v menší míře i na edice raně novověkých tisků, o čemž svědčí praktická část této diplomové práce.

Výhodou digitálních edic je, že je možné jich na jeden digitální dokument napojit několik – edice kritické, edice pragmatické či překlady. Odpadá tedy tlak, který leží na tradičních tištěných edicích, vytvořit jeden jediný autoritativní text. Uživatel získává možnost si vybrat edici nejvhodnější pro své účely.³²¹ Nabízí se také vyhlídka umožnit uživatelům uzpůsobovat si v rozhraní výstup, který se jim u dané edice zobrazí. Jednalo by se pak o tzv. paradigmatickou edici, jak ji definuje Elena Pierazzo,³²² a které se věnují v samostatné podkapitole *Ediční přístupy*. Manuscriptorium krom napojení textu na dokument napojuje i konkrétní obrazy k pasážím textu na nich napsaným. Uživatel tedy bude moci v dokumentu vyhledávat s tím, že ve výsledcích najde přesný obraz, na kterém se dané slovo či fráze vyskytuje. Digitální edice propojené s digitálními obrazy umožňují si obojí zobrazit najednou, porovnávat tedy konkrétní dokument a jeho edici ve dvou oknech na jedné obrazovce.

Momentálně edice vytvářejí redaktoři a stážisté, výhledově by měly být edice, stejně jako obrazy a metadata, agregovány z vědeckých institucí. Zvažuje se také využití crowdsourcingu. Edicemi by tak mohli přispívat ověření uživatelé – badatelé, studenti apod.

4.4. Memoriae Mundi Series Bohemica – VISK 6

Memoria Mundi Series Bohemia (VISK 6) je program založený roku 1995 Národní knihovnou ve spolupráci s firmou AiP Beroun s.r.o. Jeho cílem je „*zajistit metodou digitalizace a bezpečného uchování vzniklých dat ochranu a široké zpřístupnění vzácných dokumentů knihoven a dalších sbírek, tvořících součást národního kulturního dědictví.*“³²³ Každoročně jsou ve veřejné soutěži vybírány digitalizační projekty tuzemských institucí vlastnících vzácné fondy, a to na základě míry ohrožení

³²⁰ T. KLIMEK, *Manuscriptorium – Mezinárodní digitální knihovna pro písemné dědictví a její čtvrtá verze* s. 176.

³²¹ Tamtéž, s. 176–177.

³²² E. PIERAZZO, *Digital Scholarly Editing*, Milton and New York 2015, s. 25–29.

³²³ *VISK 6 Národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů Memoriae Mundi Series Bohemica*, 16. 8. 2022, <https://visk.nkp.cz/visk-6#cil> (19. 1. 2024).

a požadavků na jejich širší využití.³²⁴ Podmínkou pro vybrání je uložení dokumentů v České republice, může se ale jednat o dokumenty, které na našem území nevznikly. Financování zajišťuje Ministerstvo kultury, které se na nákladech podílí v maximální výši 70 %.³²⁵

Krom samotné digitalizace mohou instituce zažádat také o prostředky na podpůrné práce pro digitalizaci. Podpůrné práce mohou zahrnovat odborný restaurátorský průzkum, při kterém se zjistí stav a rozsah poškození a vypracují se návrhy na restaurátorské a konzervační zásahy, poté samotné restaurování, dezinfekci dokumentu, ad. Musí se jednat o práce na dokumentech určených k digitalizaci, či dokumentech jež byly v programu VISK 6 již digitalizované.³²⁶

Data z programu jsou publikována v Manuscriptoriu, o jejich agregaci jsem psala výše (Agregace digitálních dokumentů). Žadatelé se musí řídit standardem *Definice digitálního dokumentu pro potřeby zpřístupnění a trvalého uložení v podprogramu VISK 6*.³²⁷

V roce 2023 bylo v programu VISK 6 digitalizováno 83 dokumentů s 26386 obrazy z šestnácti institucí, mezi nimiž byla například Národní technická knihovna, Vojenský historický ústav, Muzeum Brněnska či cisterciácká knihovna v Oseku.³²⁸

4.5. Projekt ARMA – The Art of Reading in the Middle Ages

Během více než dvaceti let své existence se Manuscriptorium zapojilo do mnoha evropských projektů. Nejmladším z nich je projekt ARMA – The Art of Reading in the Middle Ages organizovaný v letech 2020–2022 Europeanou. Jedním z cílů projektu bylo budování kapacit pro digitální transformaci institucí spravujících kulturní dědictví a velká pozornost byla v projektu věnovaná výše zmíněnému protokolu IIIF.³²⁹

³²⁴ Tamtéž.

³²⁵ Nařízení č. 288/2002 Sb., kterým se stanoví pravidla poskytování dotací na podporu knihoven, Systém ASPI Wolters Kluwer, <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/53609/1/2> (30. 1. 2024).

³²⁶ VISK 6 Národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů *Memoriae Mundi Series Bohemica*, 16. 8. 2022, <https://visk.nkp.cz/visk-6#cil> (19. 1. 2024).

³²⁷ *Definice digitálního dokumentu pro potřeby zpřístupnění a trvalého uložení v podprogramu VISK6*, Manuscriptorium – Digital Library of Written Cultural Heritage, https://www.manuscriptorium.com/sites/default/files/docs/manuscriptorium_vis6_definice.pdf (30. 1. 2024).

³²⁸ *Visk 6 – výsledky 2023*, <https://visk.nkp.cz/dokumenty/visk6/2023/VISK-6-vysledky-2023.pdf/view> (1. 2. 2024).

³²⁹ *About the ARMA Project*, ARMA Medieval Reads, 18. 12. 2021, <https://www.medieval-reads.eu/about> (1. 2. 2024).

Manuscriptorium se v rámci tohoto projektu podílelo na tvorbě standardů EDM ARMA Specification³³⁰ a IIF ARMA Specification. Vyvinulo ARMA Sandbox, který slouží k validaci EDM záznamů. Zároveň byl vyvinut Manuscriptorium Sandbox, který „umožňuje validovat předkládané TEI P5 záznamy proti ENRICH Schema a zároveň kontrolovat, zda obsah a struktura záznamu TEI odpovídá předepsaným specifikacím dle doporučení Europeana a projektu ARMA.“³³¹ V rámci projektu ARMA byly do Manuscriptoria agregovány kolekce Public Library Bruges a Narodna in univerzitetna knjižnica.³³²

4.6. Cíle Manuscriptoria

Manuscriptorium dlouhodobě směřuje k tomu být víc než „jen“ digitální knihovnou. Buduje virtuální badatelské prostředí sloužící k heuristice a studiu, vyvíjí nástroje sloužící k digitálnímu síťovému publikování, „*kteřé by splňovalo veškeré nároky na transparentnost (vzhledem k odkazování na zdrojové dokumenty), formální kvalitu i autorskou a recenzní odpovědnost, na jaké jsme zvyklí u tištěných odborných publikací, ale zároveň rozvíjelo možnosti poskytované digitálním prostředím, to je podle mého názoru jedna z hlavních výzev vývoje digitálních knihoven v příštích letech.*“³³³

V dohledné době bude vypnuta třetí verze Manuscriptoria a proběhne úplný přechod na čtvrtou verzi. Uživatelům bude nabídnuta možnost převést si svůj osobní obsah vytvořený ve třetí verzi do čtvrté. Čtvrtá verze, ač již nyní plně funkční, se bude dále zlepšovat a rozvíjet, budou přibývat nové funkcionality. Velké kroky mohou uživatelé očekávat v oblasti tvorby osobního obsahu, kam budou přidány nové funkce sloužící kooperativní tvorbě obsahu.

Manuscriptorium kontinuálně publikuje články a videa, která představují uživatelům vybrané dokumenty a celky z nepřehledného množství digitálních dokumentů, a virtuální výstavy. Plánuje také integrovat platformu Manuscriptorium pro školy, což je edukativní

³³⁰ EDM (Europeana Data Model) je datový rámec užívaný Europeanou, který dokáže pojmout komunitní standardy, jako je METS2, LIDO atd.

³³¹ *Manuscriptorium Sandbox*, Manuscriptorium. Digital Library of Written Cultural Heritage, <https://www.manuscriptorium.com/cs/sandbox> (24. 1. 2024).

³³² *MILESTONE 03: Recommendations on the Implementation of IIF*, ARMA Medieval Reads, 31. 7. 2022., <https://www.medieval-reads.eu/docs> (24. 1. 2024), s. 18–20.

³³³ T. KLIMEK, *Manuscriptorium – Mezinárodní digitální knihovna pro písemné dědictví a její čtvrtá verze*, s. 171.

nástroj pro studenty a pedagogy na středních a vysokých školách.³³⁴ V neposlední řadě se již delší dobu pracuje na publikování full-textových edic.

³³⁴ Michael LUŽNÝ, *Nástroj pro tvorbu virtuálních výstav v digitální knihovně aneb co je nového ve světě Manuscriptoria*, přednáška pronesená 1. 12. 2021 na konferenci Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě, <https://www.youtube.com/watch?v=6i8tASR8EOM&t=19483s> (1. 2. 2024).

5. Digitální edice životů dvanácti vdov

Jádro této diplomové práce tvoří digitální edice kapitoly *Dvanácte vdov* z hagiografického souboru *Dvanáctero řádu rytířův Božích [...]*.³³⁵ Daná kapitola sestává z životů dvanácti vdov, z nichž devět je dnes považováno za svaté, tzn. je uvedeno v *Martyrologium Romanum*.³³⁶ Jedná se o digitální dokumentární edici,³³⁷ založenou na tisku uloženém pod signaturou 54 C 153 v Národní knihovně ČR.³³⁸ Poškozená či nečitelná místa jsou doplněna dle tisku 54 B 101 taktéž z Národní knihovny ČR.³³⁹

Text tisku byl transkribován dle zásad sepsaných Milošem Sládkem v ediční poznámce knižní edice *Milá Choť nebeského Miláčka blahoslavená Anežka panna*.³⁴⁰ Nad to se zároveň řídím následujícími zásadami. Neupravuji tvar slovesa být v přítomném čase, tj. například zachovávám tvar „sem“, stejně tak zachovávám tvar přechodníků slovesa být, tj. „souce“. V osobních jménech upravuji y na i dle dnešní praxe (*Toxocyus* na *Toxocius*, *Eustochyum* na *Eustochium* atd.), místní jména ponechávám neupravená.

Transkripce je doplněna rozsáhlým poznámkovým aparátem obsahujícím kulturně-historický kontext. U každé vdovy uvádím, zda jsou její svátek či památka uvedeny v *Martyrologium Romanum* a u kterého data, dále zda jsou svátek či památka zahrnuty v *Obecném liturgickém kalendáři* a *Českém liturgickém kalendáři*. U osob uvádím v poznámkách krátké medailonky obsahující zastávané funkce a vztahy k ostatním zmíněným osobám. U osob zastávajících funkci církevní či panovnickou uvádím roky ve funkci, u ostatních osob roky narození a smrti.

U míst pak v poznámkách uvádím v současnosti užívané názvy, pokud se od uvedených liší, a přibližuji jejich geografickou polohu. Osvětluji archaismy, historismy a méně frekventovaná slova. U událostí doplňuji dataci, případně další kontext. Ke všem informacím uvádím jejich zdroje. Zahrnuty jsou i marginálie, které jsou

³³⁵ Jiří Ferus PLACHÝ: *Dvanáctero řádu rytířův Božích obojího pohlaví v rozličných stavích [...]*, Praha 1630, (Knihopis č. 2461), s. 131–133.

³³⁶ *Martyrologium Romanum*, Civitas Vaticana 2004.

³³⁷ Řídím se definicí Eleny Pierazzo. Elena PIERAZZO, A rationale of digital documentary editions, *Literary and Linguistic Computing* 26, 2011, č. 4, s. 475.

³³⁸ Jiří Ferus PLACHÝ: *Dvanáctero řádu rytířův Božích obojího pohlaví v rozličných stavích [...]*, Praha 1630, (Knihopis č. 2461a), (starý tisk Národní knihovny České republiky, sign. 54 C 153).

³³⁹ Jiří Ferus PLACHÝ: *Dvanáctero řádu rytířův Božích obojího pohlaví v rozličných stavích [...]*, Praha 1630, (Knihopis č. 2461), (starý tisk Národní knihovny České republiky, sign. 54 B 101).

³⁴⁰ Miloš SLÁDEK, *Ediční poznámka*, in: Jan František Beckovský, *Milá Choť nebeského Miláčka blahoslavená Anežka panna*, Praha 2011, s. 326–333.

v textu edice zastoupené ikonou šipky orientované podle umístění marginálie, u které se po rozkliknutí zobrazí okno s textem marginálie.

Digitální edice vznikla v úzké spolupráci s digitální knihovnou Manuscriptorium, v níž také od samého počátku měla být publikována. Při vypracování jsem čerpala z předchozích zkušeností s kódováním edic a dále je rozvíjela. Manuscriptorium doposud připravovalo edice rukopisů a zpracování edice starého tisku přineslo nové výzvy a otázky.

Příložená edice není pro Manuscriptorium průkopnická jen zpracovaným materiálem (tj. tiskem namísto rukopisu), ale i dobou publikování. Původní vize byla, že v době odevzdání diplomové práce budou full-textové edice součástí jádra Manuscriptoria a budou v plném provozu. Edice by tak byla součástí většího „balíku“ zpřístupněných digitálních full-textových edic. Ukázalo se však, že z technických a organizačních důvodů se uvedení edičního jádra do provozu časově odloží, odevzdání diplomové práce však odloženo být nemohlo. Z toho důvodu je edice zveřejněna před uvedením full-textového prostředí do plného provozu a slouží jako experimentální představení možností digitálních edic. V momentě, kdy bude spuštěno full-textové prostředí, přelodžená edice se stane jeho součástí spolu s dalšími edicemi, které Manuscriptorium připravilo a v současnosti dále připravuje.

Digitální edice byla zakódována v XML formátu dle TEI P5 Guidelines,³⁴¹ v editoru jEdit. Krom struktury dokumentu a již zmíněných poznámek jsem zakódovala i veškeré emendace a normalizace, osobní a místní jména a bibliografické údaje uvedené v textu.

Edice je přístupná pomocí persistentního URL. Lze ji zobrazit zrcadlově, kdy se na jedné straně zobrazí text a na straně druhé digitální faksimilie, zároveň si však může uživatel zobrazit jen samotný text. U textu je možné zvolit, zda se zobrazí poznámkový aparát ve formě rozklikávacích ikon, či nikoliv. Obrazy lze otevřít v plovoucím okně, uložit do oblíbených položek, prohlížet je ve Čtečce či v Miradoru a zkopírovat jejich URL. V textu jsou zakódovány počátky stran, tudíž je jejich zobrazení vždy zarovnané a na obou stranách je vidět ten samý obsah formou textu a formou obrazu. Poznámky se zobrazují v oknech po kliknutí na ikonky přímo v textu. U edice jsou uvedena popisná metadata a obsah, pomocí kterého lze jednoduše navigovat v edici a přeskakovat z jedné legendy na druhou.

³⁴¹ *P5 Guidelines*, Text Encoding Initiative, <https://tei-c.org/guidelines/P5> (3. 5. 2024).

Prostředí, ve kterém je edice publikována, je vyvíjeno a spravováno Manuscriptoriem spolu s firmou AIP Beroun s.r.o. Jedná se o experimentální poloprovoz, z čehož vyplývají technické nedostatky. Podoba rozhraní se může v budoucnosti měnit.

Závěr

Teoretická část diplomové práce popsala současný stav v oboru digitálních humanitních věd, konkrétně v oblasti digitálních vědeckých edic. Představila jsem v současnosti široce přijímanou definici pojmu digitální vědecká edice, výhody digitálního média oproti mediu tištěnému, ale i výzvy, kterým čelí a které doposud nemají uspokojivé komplexní řešení, či se na implementaci daného řešení teprve čeká. Jako významná výzva se ukázala skutečnost, že velká část editorů stále preferuje tištěné medium pro své edice. V souvislosti s tím jsem věnovala prostor problémům, jako jsou atribuce edic, verzování a nestabilita odkazů.

Představila jsem nejrozšířenější ediční přístupy spolu s jejich specifiky a konkrétními tuzemskými i zahraničními projekty, které je zastupují. V části věnované TEI jsem popsala přínosy, ale i problémy standardu a potenciální alternativy. Následující pasáž byla věnována softwaru, konkrétně XML editorům, a poté nástrojům, z kterých jsem pozornost zaměřila zvláště na kolační nástroje a nástroje sloužící digitální stemmatologii. Samostatná podkapitola představila rychle se rozvíjející technologie optického rozpoznávání znaků a rozpoznávání rukopisů, jež se ukazují jako zvláště užitečné pro velké digitální archivy zpracovávající široké korpusy materiálu. Zvláštní pozornost jsem věnovala platformě Transkribus, která nabízí efektivní a uživatelsky přívětivý způsob jak využít technologie OCR a HTR. Obecný úvod jsem uzavřela podkapitolou o publikování digitálních vědeckých edic, ve které jsem se věnovala publikování na webu, konkrétně v digitálních knihovnách a archivech, na vlastních webových stránkách, v rámci online publikací a v rámci online repozitářů. U těchto způsobů jsem uvedla výhody i nevýhody a konkrétní příklady takto publikovaných digitálních edic.

V dalších kapitolách jsem se věnovala tématům souvisejícím s digitální edicí, jež je součástí této diplomové práce, tj. digitální edicí kapitoly *Dvanácte vdov z hagiografického souboru Dvanáctero řádu rytířův Božích [...]*. Nejprve jsem pojednala o díle a životě editora a kompilátora Jiřího Fera Plachého, následně o *Dvanáctero řádu rytířův Božích [...]*, konkrétně o okolnostech vydání, o životech obsažených v tomto souboru a o dedikaci, v níž Fera Plachý uvedl důvody sepsání a cíle. V kapitole *Manuscriptorium* jsem představila stejnojmennou digitální knihovnu, její současnou podobu, ale i funkcionality, které jsou momentálně ve vývoji a mají být teprve implementovány, včetně full-textového rozhraní, ve kterém bude přístupná i mnou vytvořená edice.

V poslední kapitole jsem pojednala o samotné digitální edici, popsala její vznik, ediční přístup, jenž jsem zvolila, a její publikaci. Ta je v době odevzdání diplomové práce již volně přístupná přes persistentní URL.

Diplomová práce poukázala na oblasti, ve kterých české digitální humanitní vědy zaostávají v porovnání se zahraničím, například malá reflexe otázek souvisejících s FAIR zásadami, tzn. přístupností, interoperabilitou, dohledatelností a opakovanou použitelností, v odborné literatuře. V těchto otázkách jsem se musela opírat zcela o zahraniční odbornou literaturu.

Témat, která jsou otevírána v zahraniční odborné literatuře, ale u nás se jim nedostalo doposud reflexe, je mnoho a zdaleka ne všem jsem se v diplomové práci kvůli jejímu rozsahu věnovala. Jedná se například o crowdsourcing a s ním související sociální edice, jež narušují dosavadní tradiční vymezení edic jako projektů, na kterých se podílí malá vymezená skupina editorů-akademiků. Dalším tématem je dlouhodobá udržitelnost a dlouhodobé zachování projektů digitálních humanitních věd, včetně digitálních vědeckých edic. Stranou zůstaly i otázky licencování digitálního obsahu, univerzálního designu, gamifikace nebo otázka přístupnosti digitálních edic napříč kontinenty a sociálními třídami, kterou se pokouší řešit přístup *minimal computing*.

Seznam použitých zkratk

Seznam literatury

Primární literatura

- Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S.I.*, II. (1601–1640), Řím 1982.
- Historia provinciae Bohemiae Societatis Iesu ab anno 1555 usque ad annum 1723*, svazek 1 (rukopis Národní knihovny České republiky, XXIII C 104/1).
- Historia provinciae Bohemiae Societatis Iesu ab anno 1555 usque ad annum 1723*, svazek 6 (rukopis Národní knihovny České republiky, XXIII C 104/6).
- Historia collegii Clattoviensis* (rukopis Knihovny Národního muzea v Praze, VII C 29).
- Vitae sanctorum, tj. životové, skutkové, utrpení a smrt Pána Krista, blahoslavené Panny Marie a nejobzvláštnějších svatých [...]*, Praha 1625, (Knihopis č. 4822).
- ALGAMBE Philipp, *Bibliotheca scriptorum Societatis Iesu post excusum Anno M.DC.VIII. Catalogum R. P. Petri Ribadeneirae Societatis eiusdem theologi nunc hoc novo apparatu librorum ad annum reparatae salutis M.DC.XLII. editorum concinnata et illustrium virorum elogiis adornata [...]*, Antverp 1643.
- BALBINUS Bohuslaus— Rafael UNGAR (ed.): *Bohemia Docta, opus posthumum editum notisque illustratum ab Raphaelae Ungar, Pars II.*, Praha 1778, s. 394. Georgius CRUGERIUS, *Sacri pulveres Septembris*, Praha 1672, s. 5. *Elogia nostrorum in Provincia Bohemiae defunctorum*, (rukopis Národní knihovny České republiky, XXIII C 112/1).
- CRUGERIUS Georgius, *Sacri pulveres Septembris*, Praha 1672.
- PLACHÝ Šimon, Josef STRNAD (ed.), *Paměti Plzeňské M. Šimona Plachého z Třebnice*. Plzeň 1883.
- PLACALIUS Tomáš Ignác, *Život sv. Lidmily, kněžny české*, Praha 1642, (Knihopis č. 13894).
- PLACHÝ Jiří Ferus, *Rada o víru a náboženství. Vnově od ctihodného kněze Linharta Lessia z Tovarystva jména Ježíšového sepsaná, potom z latiny v češtinu upravená*, Brno 1610, (Knihopis č. 4784).
- PLACHÝ Jiří Ferus, *Životové některých známějších svatých, jimž se přivrhli svatí české země vlastenci s životem sv. Ignacia, řádu Societatis Iesu zakladatele*, Praha 1616, (Knihopis č. 14837).
- PLACHÝ Jiří Ferus, *Kanonizací, to jest [...] vyhlášení a potvrzení svatého a zázračného života dvou Tovaryštva Ježíšova cherubínův, jmenovitě sv. otce Ignacia Loyoly [...]*

a sv. Františka Xaveria [...] z jazyka vlaského v český uvedené, Praha 1629, (Knihopis č. 3765).

PLACHÝ Jiří Ferus, *Život sv. patronů českých. Svátí české země vlastenci a patronové*, Praha 1629, (Knihopis č. 17060).

PLACHÝ Jiří Ferus, *Katolická sprostnost neb dětinská moudrost jak otec a matka s dětmi, správcové s mládeží společně, však pobožně a kratochvílně mohou se obveselovati*, Praha 1630, (Knihopis č. 2462).

PLACHÝ Jiří Ferus: *Dvanáctero řádu rytířův Božích obojího pohlaví v rozličných stavích [...]*, Praha 1630, (Knihopis č. 2461), (starý tisk Národní knihovny České republiky, sign. 54 C 153).

PLACHÝ Jiří Ferus: *Dvanáctero řádu rytířův Božích obojího pohlaví v rozličných stavích [...]*, Praha 1630, (Knihopis č. 2461), (starý tisk Národní knihovny České republiky, sign. 54 B 101).

PLACHÝ Jiří Ferus, *Zahrada panenská*, Praha 1630, (Knihopis č. 3268).

PLACHÝ Jiří Ferus, *Sláva svatého Ignacia [...] Ku památce založení kostela při městě Březnici téhož sv. Ignacia Tovaryšstva pod jménem jeho a jiných svatých*, Praha 1639, (Knihopis č. 4761).

PLACHÝ Jiří Ferus — Casparus Petrus DRAUSKOVIVS, *Fama posthuma Ioannis Nepomuceni [...]*, Praha 1641, (Knihopis č. 13900).

Jiří Ferus PLACHÝ, *Koruna panská, knížecí, svatá, křesťanská, mučednická svatého Václava [...] k vejroční slavnosti kostela v Bubovicích blíž města Březnice, od residencí S. I. v témž místě zřízená a na světlo vydaná*, Praha 1642, (Knihopis č. 13891).

PLACHÝ Jiří Ferus, *Svatá panna Barbora, patronky křesťansky skonávajících. Na žádost [...] katolíkův při slavném kostele P. P. Tovaryšstva Ježíšového kuttnohorském [...]* vydaná, Praha 1643, (Knihopis č. 953).

SLAVATA Vilém — Antonín GINDELY (ed.): *Paměti nejvyššího kancléře království českého Viléma hraběte Slavaty od l. 1608 do 1619*, I. Díl, Praha 1866.

SOLNICKÝ Daniel, *Compendium, tj. kratičké, však těchto časů užitečné obsažení některých přednějších artiklův pravé víry a náboženství římského [...]*, Praha 1630, (Knihopis č. 15559).

SOTHWELL Nathanael, *Bibliotheca scriptorum Societatis Iesu. Opus inchoatum a R. P. Petro Ribadeneira [...] anno salutis 1602. Continuum a R. P. Philippo*

Alegambe [...] ad annum 1642. Recognitum, et productum ad annum Iubilaei M.DC.LXXV. [...], Roma 1676.

ŠTAJER Matěj Václav, *Zrcadlo svaté čili Životové světic milých Božích*, Praha 1678, (Knihopis č. 15950).

Sekundární literatura

Heslo *Jezuitská tiskárna – Praha*, in: *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2006, s. 898.

Heslo *Pavel Sessius*, in: *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2006, s. 786–788.

Martyrologium Romanum, Civitas Vaticana 2004.

AFFERNI Raffaella — BORGNA Alice — LANA Maurizio — MONELLA Paolo — TAMBASSI Timothy, ‘... but what should I put in a digital apparatus?’ *A not-so-obvious choice*, in: BOOT Peter — CAPPELLOTTO Anna — DILLEN Wout — FISCHER Franz — KELLY Aodhán — MERTGENS Andreas — SICHANI Anna-Maria — SPADINI Elena — VAN HULLE Dirk, *Advances in Digital Scholarly Editing*, Leiden 2017, s. 141–143.

AIGNER Thomas, *Archives in the Digital Stone Age – Challenges and Perspectives*, in: MODRÁKOVÁ Renata — KLIMEK Tomáš, *Cesta k rozmanitosti*, Praha 2016, s. 49–54.

ANDREWS Tara L., *What we talk about when we talk about collation*, in: BOOT Peter — CAPPELLOTTO Anna — DILLEN Wout — FISCHER Franz — KELLY Aodhán — MERTGENS Andreas — SICHANI Anna-Maria — SPADINI Elena — VAN HULLE Dirk, *Advances in Digital Scholarly Editing*, Leiden 2017, s. 231–234.

BARABUCCI Gioele — SPADINI Elena, *Data vs. presentation*, in: BOOT Peter — CAPPELLOTTO Anna — DILLEN Wout — FISCHER Franz — KELLY Aodhán — MERTGENS Andreas — SICHANI Anna-Maria — SPADINI Elena — VAN HULLE Dirk, *Advances in Digital Scholarly Editing*, Leiden 2017, s. 37–46.

BORDALEJO Barbara, *Well-Behaved Variants Seldom Make the Apparatus: Stemmata and Apparatus in Digital Research*, *Digital Medievalist* 14, 2021, č. 7, s. 1–36.

BOOT Peter — FISCHER Franz — VAN HULLE Dirk, *Introduction*, in: BOOT Peter — CAPPELLOTTO Anna — DILLEN Wout — FISCHER Franz — KELLY Aodhán — MERTGENS Andreas — SICHANI Anna-Maria — SPADINI Elena — VAN HULLE Dirk, *Advances in Digital Scholarly Editing*, Leiden 2017, s. 15–22.

- BOOT Peter — VAN ZUNDERT Joris, *The Digital Edition 2.0 and The Digital Library: Services, not Resources*, in: FRITZE Christiane — FISCHER Franz — SAHLE Patrick — REHBEIN Malte (eds.), *Digitale Edition und Forschungsbibliothek. Beiträge der Fachtagung im Philosophicum der Universität Mainz am 13. und 14. Januar 2011*, Wiesbaden 2011, s. 141–152
- BÜDENBENDER Stefan, *Inventorying, transcribing, collating. Basic components of a virtual platform for scholarly editing, developer for the Historical-Critical Schnitzler Edition*, in: BOOT Peter — CAPPELLOTTO Anna — DILLEN Wout — FISCHER Franz — KELLY Aodhán — MERTGENS Andreas — SICHANI Anna-Maria — SPADINI Elena — VAN HULLE Dirk, *Advances in Digital Scholarly Editing*, Leiden 2017, s. 255–259.
- ČERNÁ Alena M., *Elektronické edice starší české literatury*, in: POŘÍZKOVÁ Lenka — NAVRÁTILOVÁ Martina (eds.), *Literární a knižní kultura v digitálním věku*, Olomouc 2016, s. 121–128.
- ČERNÝ Karel, *Klatovská miscellanea – příspěvek ke každodennosti klatovské koleje Tovaryšstva Ježíšova na počátku 18. století*, in: VIKTORA Viktor — HÁLKOVÁ Milena (eds.), *Balbínovská miscellanea. Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 380. výročí narození Bohuslava Balbína*, Klatovy 2002, s. 57–62.
- ČERNÝ Václav, *Až do předsíně nebes*, Praha 1996.
- DEKKER Ronald Haentjens — VAN HULLE Dirk — MIDDELL Gregor — NEYT Vincent — VAN ZUNDERT Joris, *Computer-supported collation of modern manuscripts: CollateX and the Beckett Digital Manuscript Project*, *Digital Scholarship in the Humanities* 30, 2015, č. 3, s. 452–470.
- DRISCOLL Matthew James — PIERAZZO Elena, *1. Introduction: Old Wine in New Bottles?*, in: DRISCOLL Matthew James — PIERAZZO Elena (eds.), *Digital Scholarly Editing. Theories and Practices*, Cambridge 2016, s. 1–15.
- ESTILL Laura, *Legacy Technologies and Digital Humanities*, in: CROMPTON Constance — LANE Richard J. — SIEMENS Ray (eds.), *Doing More Digital Humanities. Open Approaches to Creation, Growth, and Development*, Abingdon and New York 2020, s. 7–24.
- FECHTNEROVÁ Anna, *Jiří Ferus a Jiří Plachý*, in: Pavel R. POKORNÝ (ed.), *Pocta dr. Emmě Urbánkové*, 1979, s. 427–457.
- FECHTNEROVÁ Anna, *Klementinští knihovníci od roku 1609 do roku 1773*, *Miscelanea oddělení rukopisů a vzácných tisků* 2, 1985, s. 77–153.

- FLANDERS Julia — HAMLIN Scott, *TAPAS: Building a TEI Publishing and Repository Service*, Journal of the Text Encoding Initiative 5, 2013, <http://journals.openedition.org/jtei/788> (2. 3. 2024).
- HARDE Roxanne, *Marm the Doctor, Mill Children, and the American Dream in „One Way to Get an Education“: A Recovered Short Story by Elizabeth Stuart Phelps*, Scholarly Editing 40, 28. dubna 2023, <https://scholarlyediting.org/issues/40/marm-the-doctor-mill-children-and-the-american-dream-in-one-way-to-get-an-education/> (5. 4. 2024).
- KLIMEK Tomáš, *Manuscriptorium – Mezinárodní digitální knihovna pro písemné dědictví a její čtvrtá verze*, in: HORVAT Marijana (ed.), *Hrvatske dopreporodne gramatike u europskome kontekstu: Zbornik radova*, Zagreb 2023, s. 167–180.
- KOLÁČEK Josef, *Jezuité na Svaté Hoře*, Velehrad 1998.
- KOSÁK Michal — FLAIŠMAN Jiří, *Možnosti elektronické edice*, in: POŘÍZKOVÁ Lenka — NAVRÁTILOVÁ Martina (eds.), *Literární a knižní kultura v digitálním věku*, Olomouc 2016, s. 117–119.
- KOSÁK Michal — FLAIŠMAN Jiří, *Textová genetika a Kritická hybridní edice*, Česká literatura 68, 2020, č. 6, s. 697–704.
- LEHEČKA Boris, *Proces poloautomatického generování elektronických knih (na příkladu ediční řady Starší česká literatura)*, in: POŘÍZKOVÁ Lenka — NAVRÁTILOVÁ Martina (eds.), *Literární a knižní kultura v digitálním věku*, Olomouc 2016, s. 129–136.
- LEHEČKA Boris, *Digitální edice*, in: Michal KOSÁK — Jiří FLAIŠMAN a kol., *Editologie (Od náčrtu ke knize)*, Praha 2018, s. 122–146.
- LI Charles, *Critical diplomatic editing. Applying text-critical principles as algorithms*, in: BOOT Peter — CAPPELLOTTO Anna — DILLEN Wout — FISCHER Franz — KELLY Aodhán — MERTGENS Andreas — SICHANI Anna-Maria — SPADINI Elena — VAN HULLE Dirk, *Advances in Digital Scholarly Editing*, Leiden 2017, s. 305–310.
- LINKA Jan, *Vitae sanctorum 1696*, in: Jan PAŘEZ (ed.), *Bibliotheca Strahoviensis 4–5*, Praha 2001, s. 191–230.
- LINKA Jan, *Kult českých patronů v díle Jiřího Fera-Plachého SJ*, in: ČORNEJOVÁ Ivana (ed.): *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.–5. 6. 2003*. Praha 2003, s. 317–331.

- LINKA Jan, *Jiří Ferus-Plachý SJ a jeho okruh, aneb Dilo nejzáhadnějšího českého autora 17. století*, Listy filologické CXXVIII, 2005, s. 145–180.
- MACÉ Carolina, *Critical editions and the digital medium*, in: BOOT Peter — CAPPELLOTTO Anna — DILLEN Wout — FISCHER Franz — KELLY Aodhán — MERTGENS Andreas — SICHANI Anna-Maria — SPADINI Elena — VAN HULLE Dirk, *Advances in Digital Scholarly Editing*, Leiden 2017, s. 145–147.
- MALURA Jan, *Vojtěch Martinides a Matěj Vierijs – jezuitská meditativní próza ve znamení vizualizace a senzualismu*, in: ZAND Gertraude — NEWERKLA Stefan M. (eds.), *Jezuitská kultura v českých zemích*, Brno 2018, s. 233–250.
- MIKULEC Jiří, *Kult svatého Izidora sedláka v českých zemích*, in: Zdeněk HOJDA (ed.), *Kultura baroka v Čechách a na Moravě*, Praha 1992, s. 65–84.
- MIKULEC Jiří, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013.
- PETRŮ Eduard, *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*, Olomouc 1996.
- PIERAZZO Elena, *A rationale of digital documentary editions*, *Literary and Linguistic Computing* 26, 2011, č. 4, s. 463–477.
- PIERAZZO Elena, *Digital Scholarly Editing*, Milton and New York 2015.
- PIERAZZO Elena, *Textual Scholarship and Text Encoding*, in: SCHREIBMAN Susan — SIEMENS Ray — UNSWORTH John, *A New Companion to Digital Humanities*, 2016, s. 307–321.
- PIERAZZO Elena, *What future for digital scholarly editions? From Haute Couture to Prêt-à-Porter*, *International Journal of Digital Humanities* 1, 2019, s. 209–220.
- PLECHÁČ Petr, *Atribuce textu z pohledu současné stylometrie*, in: KOSÁK Michal — FLAIŠMAN Jiří a kol., *Editologie (Od náčrtu ke knize)*, Praha 2018, s. 147–178.
- ROMEIN C. Annemieke — KEMMAN Max — BIRKHOLZ Julie M. — BAKER James — DE GRUIJTER Michel — MEROÑO-PEÑUELA Albert — RIES Thorsten — ROS Ruben — SCAGLIOLA Stefania, *State of the Field: Digital History*, *History. The Journal of the Historical Association* 105, 2020, č. 365, s. 291–312.
- ROBINSON Peter M. W., *Project-based digital humanities and social, digital, and scholarly editions*, *Digital Scholarship in the Humanities* 31, 2016, č. 4, s. 875–889.
- SAHLE Patrick, *What is a Scholarly Digital Edition*, in: DRISCOLL Matthew James — PIERAZZO Elena (eds.), *Digital Scholarly Editing. Theories and Practices*, Cambridge 2016, s. 19–39.
- SLÁDEK Miloš, *Ediční poznámka*, in: Jan František Beckovský, *Milá Choť nebeského Miláčka blahoslavená Anežka panna*, Praha 2011, s. 326–333.

- SMOLKA Zdeněk, *Nová edice využívá možnosti počítačů*, Česká literatura 64, 2016, č. 5, s. 747–754.
- SPADINI Elena, *The role of the base manuscript in the collation of medieval texts*, in: BOOT Peter — CAPPELLOTTO Anna — DILLEN Wout — FISCHER Franz — KELLY Aodhán — MERTGENS Andreas — SICHANI Anna-Maria — SPADINI Elena — VAN HULLE Dirk, *Advances in Digital Scholarly Editing*, Leiden 2017, s. 345–349.
- ŠKARKA Antonín, *Fridrich Bridel nový a neznámý*, Praha 1969.
- TANSELLE G. Thomas, *The Editing of Historical Documents*, *Studies in Bibliography* 31, 1978, s. 1–56.
- TOSELLI Alejandro H. — LEIVA Luis A. — BORDES-CABRERA Isabel — HERNÁNDEZ-TORNERO Celio — BOSCH Vicent — VIDAL Enrique, *Transcribing a 17th-century botanical manuscript: Longitudinal evaluation of document layout detection and interactive transcription*, *Digital Scholarship in the Humanities* 33, 2018, č. 1, s. 173–202.
- TRUNTE Hartmut, *Jiří Plachý-Ferus und seine „Mappa katolická“ (1630)*, in: HARDER Hans-Bernd — ROTHE Hans (eds.), *Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern*, Teil III, Köln 1972, s. 51–88.
- UHLÍŘ Zdeněk, *Manuscript Digitization and Electronic Processing of Manuscripts in The Czech National Library*, *International Journal „Information Theories & Applications“* 11, 2004, s. 257–262.
- UHLÍŘ Zdeněk, *Evropský projekt ENRICH a jeho význam pro vybudování virtuálního badatelského prostředí*, *Knihovna: Knihovnická revue* 21, 2010, č. 1, s. 5–14.
- UHLÍŘ Zdeněk, *Digitální kodikologie a bibliologie: Hromadná digitalizace, virtuální prostředí a knihovna bez katalogu*, *Knihovna: Knihovnická revue* 24, 2013, č. 1, s. 45–78.
- VAN HULLE Dirk, *Modelling a Digital Scholarly Edition for Genetic Criticism: A Rapprochment*, *Variants. The Journal of the European Society for Textual Scholarship* 12–13, 2016, s. 34–56.
- VLNAS Vít, *Jan Nepomucký, česká legenda*, s. 79.
- VOGELER George, *The ‚assertive edition‘*, *International Journal of Digital Humanities* 1, 2019, s. 309–322.
- VOLF Miloslav, *Z historie březnické jezuitské koleje*, *Vlastivědný sborník Podbrdská* 25, 1987, s. 121–143.

VOIT Petr, *Pražské Klementinum*, Praha 1990.

Elektronické zdroje

Heslo *Rozpoznávání pojmenovaných entit*, in: Nový encyklopedický slovník češtiny, [https://www.czechency.org/slovník/ROZPOZNÁVÁNÍ POJMENOVANÝCH ENTIT](https://www.czechency.org/slovník/ROZPOZNÁVÁNÍ_POJMENOVANÝCH_ENTIT) (27. 2. 2024).

Heslo *Computer-assisted stemmatology*, in: Parvum Lexicon Stemmatologicum, https://www.sglp.uzh.ch/static/MLS/stemmatology/Computer-assisted-stemmatology_229150001.html (10. 3. 2024).

A Catalog of Digital Scholarly Editions, <https://v3.digitale-edition.de/> (5. 4. 2024).

About the ARMA Project, ARMA Medieval Reads, 18. 12. 2021, <https://www.medieval-reads.eu/about> (1. 2. 2024).

About, Scholarly Editing, <https://scholarlyediting.org/> (5. 4. 2024).

About, Stemmaweb – a collection of tools for stemmatic analysis of texts, <https://stemmaweb.net/stemmaweb/about> (31. 3. 2024).

Beckett Digital Library, Samuel Beckett Sigital Manuscript Project, <https://www.beckettarchive.org/library/home/welcome> (24. 3. 2024).

Catalogue of Digital Editions, <https://dig-ed-cat.acdh.oeaw.ac.at/> (5. 4. 2024).

Catti, Github, <https://github.com/PRHLT/CATTI> (1. 4. 2024).

Collaboration, Transkribus, <https://www.transkribus.org/collaboration> (2. 4. 2024).

Coming Soon: New Transkribus Web App, READ-COOP, <https://readcoop.eu/coming-soon-new-transkribus-web-app/> (1. 4. 2024).

Content Review and Change Tracking, oXygen, https://www.oxygenxml.com/xml_editor/tei_review_change_tracking.html (10. 3. 2024).

Créditos, Lope de Vega – La Dama Boba – Edición Crítica y Archivo Digital, <http://damaboba.unibo.it/index.html> (4. 4. 2024).

Definice digitálního dokumentu pro potřeby zpřístupněné a trvalého uložení v podprogramu VISK 6, Manuscriptorium – Digital Library of Written Cultural Heritage, https://www.manuscriptorium.com/sites/default/files/docs/manuscriptorium_visk6_definice.pdf (30. 1. 2024).

Deutsches Textarchiv (DTA), <https://www.deutschestextarchiv.de/> (4. 4. 2024).

Die „Spectators“ im internationalen Kontext, <https://gams.uni-graz.at/archive/objects/context:mws/methods/sdef:Context/get?locale=de> (20. 3. 2024).

Documentation, CollateX — Software for Collating Textual Sources, <https://collatex.net/doc/> (10. 3. 2024).

E-codices – Virtual Manuscript Library of Switzerland, <https://www.e-codices.unifr.ch/> (13. 1. 2024).

Edition Visualization Technology, <http://evt.labcd.unipi.it/> (5. 4. 2024).

Editorial Policies, Journal of the Text Encoding Initiative, <https://journals.openedition.org/jtei/274> (4. 3. 2024).

Editorial Principles, The William Blake Archive, <https://www.blakearchive.org/staticpage/archiveataglance?p=editorialprinciples> (23. 3. 2024).

Europeana, <https://www.europeana.eu/cs> (26. 1. 2024).

Gaiji bank of non-standart characters and glyphs, Manuscriptorium – Digital Library of Written Cultural Heritage, <https://www.manuscriptorium.com/cs/gaiji#> (27. 1. 2024).

Historie Manuscriptoria, Manuscriptorium, <https://new.manuscriptorium.com/historie-manuscriptoria/> (27. 1. 2024).

Impressum, Hugo von Montfort: Das poetische Werk, <https://gams.uni-graz.at/archive/objects/collection:me/methods/sdef:Context/get?mode=imprint> (4. 4. 2024).

Introduction, TEI Publisher, <https://teipublisher.com/exist/apps/teipublisher/documentation> (10. 3. 2024).

JEdit, TEI wiki, <https://wiki.tei-c.org/index.php?title=JEdit> (10. 3. 2024).

Katalog platforem na FF MU, MUNI ARTS. Digital Humanities, <https://digital-humanities.phil.muni.cz/vyzkum-a-projekty/katalog-platforem> (5. 4. 2024).

Knih a závoj. 1100 let od úmrtí kněžny a svěřice Ludmily, Manuscriptorium, <https://new.manuscriptorium.com/disseminate/index.php?pid=61b0cf94130fc1.39345100/kniha-a-zavoj> (27. 1. 2024).

KPS – Databáze Knihopis, Národní knihovna České republiky, www.knihopis.cz (10. 4. 2024).

Manuscriptorium otevírá digitální bránu k písemnému dědictví, Národní knihovna České republiky, 16. 11. 2023, https://text.nkp.cz/soubory/ostatni/tz_manuscriptorium2023.pdf (25. 1. 2024).

Manuscriptorium Sandbox, Manuscriptorium. Digital Library of Written Cultural Heritage, <https://www.manuscriptorium.com/cs/sandbox> (24. 1. 2024).

Manuscriptorium, Europeana Pro, <https://pro.europeana.eu/organisation/manuscriptorium> (19. 1. 2024).

Manuscriptorium: Open Catalogue of Historical Collections and Digital Library of manuscripts and rare old printed books, Europeana Pro, 16. 2. 2016, <https://pro.europeana.eu/data/manuscriptorium-open-catalogue-of-historical-collections-and-digital-library-of-manuscripts-and-rare-old-printed-books> (25. 1. 2024).

Medieval Nordic Text Archive (Menota), https://menota.org/EN_forside.xhtml (4. 4. 2024).

MILESTONE 03: Recommendations on the Implementation of IIF, ARMA Medieval Reads, 31. 7. 2022, <https://www.medieval-reads.eu/docs> (24. 1. 2024).

M-Tool Online, Manuscriptorium, <https://www.manuscriptorium.com/apps/m-tool/m-tool.php#itemDesc> (1. 2. 2024).

Nariadení č. 288/2002 Sb., kterým se stanoví pravidla poskytování dotací na podporu knihoven, Systém ASPI Wolters Kluwer, <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/53609/1/2> (30. 1. 2024).

New Licenses, oXygen, https://www.oxygenxml.com/xml_editor/buy_oxygen_xml_editor.html (28. 3. 2024).

O projektu, Česká elektronická knihovna, <https://www.ceska-poezie.cz/cek/?id=1&lang=cz> (4. 4. 2024).

Obohacení IIF manifestů původních digitalizátů anotacemi koncových uživatelů, Manuscriptorium – Digital Library of Written Cultural Heritage, <https://www.manuscriptorium.com/cs/iif-anotace-dokumentu> (29. 1. 2024).

Omeka, <https://omeka.org/> (11. 4. 2024).

P5 Guidelines, Text Encoding Initiative, <https://tei-c.org/guidelines/P5> (3. 5. 2024).

P5 version 2.0 release notes, Text Encoding Initiative, <https://www.tei-c.org/Vault/P5/current/doc/tei-p5-doc/readme-2.0.html> (24. 3. 2024).

Pero OCR demonstration application, Project PERO OCR, <https://pero-ocr.fit.vutbr.cz/index> (7. 3. 2024).

Plans & pricing, Transkribus, <https://www.transkribus.org/plans> (1. 4. 2024).

Pražská sbírka univerzitních tezí. Poklad evropské barokní grafiky, Manuscriptorium, <https://new.manuscriptorium.com/disseminate/index.php?pid=641313fe450d64.87380799/prazska-sbirka-univerzitnich-tezi> (27. 1. 2024).

Project Team, Jane Austen's Fiction Manuscripts, <https://janeausten.ac.uk/about/team.html> (4. 4. 2024).

Projekty členstva Centra pro Digital Humanities, Notion, <https://cdh-ff-cuni.notion.site/Projekty-lenstva-Centra-pro-Digital-Humanities-c02691e56a5544b9a7e6b902a5eb4090> (5. 4. 2024).

PyCoviz: Visualizing Collation Results, <https://github.com/enury/collation-viz> (29. 3. 2024).

RIDE – A review journal for digital editions and resources, <https://ride.i-d-e.de/> (3. 4. 2024).

SplitsTree, Eberhard Karls Universität Tübingen, <https://uni-tuebingen.de/fakultaeten/mathematisch-naturwissenschaftliche-fakultaet/fachbereiche/informatik/lehrstuehle/algorithms-in-bioinformatics/software/splitstree/> (31. 3. 2024).

Stemweb, GitHub, <https://github.com/Stemweb/Stemweb> (21. 4. 2024).

TEI Editing, oXygen, https://www.oxygenxml.com/xml_editor/tei_editor_structured_editing.html (10. 3. 2024).

TEIGarage, Text Encoding Initiative, <https://teigarage.tei-c.org/#> (26. 3. 2024).

TextGrid: A Project and its History, TextGrid. Virtuelle Forschungsumgebung für die Geisteswissenschaften, <https://textgrid.de/en/web/guest> (5. 4. 2024).

The Proceedings of the Old Bailey, <https://www.oldbaileyonline.org/> (20. 3. 2024).

The project, Toposext, <https://topostext.org/> (21. 4. 2024).

Transkribus English Handwriting, READ-COOP, <https://readcoop.eu/model/english-handwriting-18th-19th-century-2/> (2. 4. 2024).

Transkribus Sites, Transkribus, <https://www.transkribus.org/sites> (2. 4. 2024).

Transkribus, <https://readcoop.eu/transkribus/> (2. 4. 2024).

Visk 6 – výsledky 2023, <https://visk.nkp.cz/dokumenty/visk6/2023/VISK-6-vysledky-2023.pdf/view> (1. 2. 2024).

VISK 6 Národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů Memoriae Mundi Series Bohemica, 16. 8. 2022, <https://visk.nkp.cz/visk-6#cil> (19. 1. 2024).

- VISK 6 Národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů Memoriae Mundi Series Bohemica*, 16. 8. 2022, <https://visk.nkp.cz/visk-6#cil> (19. 1. 2024).
- Vokabulář webový – Webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny*, <https://vokabular.ujc.cas.cz/default.aspx> (29. 1. 2024).
- Vokabulář webový*, <https://vokabular.ujc.cas.cz/> (28. 3. 2024).
- What is TAPAS?*, TAPAS Project, <https://tapasproject.org/content/what-tapas> (5. 4. 2024).
- Zdroje*, Digital Humanities. Akademie věd České republiky, <https://digitalhumanities.cz/zdroje/> (5. 4. 2024).
- ARNEIL Stewart, *Planning for Sustainability: A Reality Check from the Development Team*, IDEAH 3, 2021, č. 5, <https://ideah.pubpub.org/pub/4jr4csbv/release/1?readingCollection=8e33d64c> (18. 3. 2024).
- BLEIER Roman, *How to cite this digital edition?*, DHQ: Digital Humanities Quarterly 15, 2021, č. 3, <https://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/15/3/000561/000561.html> (2. 3. 2024).
- BRADLEY John, *Digital tools in the humanities: Some fundamental provocations?*, Digital Scholarship in the Humanities 34, 2019, č. 1, s. 13–20, <https://academic.oup.com/dsh/article-abstract/34/1/13/5063425?redirectedFrom=fulltext> (9. 3. 2024).
- BROYLES Paul A. , *Digital Editions and Version Numbering*, DHQ: Digital Humanities Quarterly 14, 2020, č. 2, <https://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/14/2/000455/000455.html> (2. 3. 2024).
- BURNARD Lou — MUELLER Martin — RAHTZ Sebastian — CUMMINGS James — TURSKA Magdalena, *An Introduction to TEI simplePrint*, January 2017, https://teic.org/release/doc/tei-p5-exemplars/html/tei_simplePrint.doc.html (12. 2. 2024).
- BURNARD Lou, *The Evolution of the Text Encoding Initiative: From Research Project to Research Infrastructure*, Journal of the Text Encoding Initiative 5, 2013, <http://journals.openedition.org/jtei/811> (4. 3. 2024).
- BURNARD Lou, *What is the Text Encoding Initiative? How to add intelligent markup to digital resources*, OpenEdition Books, 11. 4. 2014, <https://books.openedition.org/oep/426> (4. 3. 2024).
- BURGHART Marjorie et al., *TEI Critical Apparatus Toolbox*, <http://teicat.humanum.fr/index.php> (30. 3. 2024).

- CUMMINGS James, *A world of difference: Myths and misconceptions about the TEI*, *Digital Scholarship in the Humanities*, 2019, č. 34, s. i58–i79, https://academic.oup.com/dsh/article/34/Supplement_1/i58/5248221 (4. 3. 2024).
- ČERNÁ Alena M. — LEHEČKA Boris, *Metodika přípravy a zpracování elektronických edic starších českých textů*, Praha 2015, aktualizace 11. 2. 2016, <https://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/nastroje/metodika/o-aplikaci> (4. 4. 2024).
- DEKKER Ronald Haentjens, *Collate X*, prezentace pronesená 19. 9. 2014 na DiXiT Camp 2, https://dixit.uni-koeln.de/wp-content/uploads/2015/04/Camp2-Ronald_H._Dekker_-_CollateX.pdf (11. 2. 2024).
- DUTTA Abhishek — CHUNG Jonn Son — ZISSERMAN Andrew, *Traherne Digital Collator*, Visual Geometry Group, <https://www.robots.ox.ac.uk/~vgg/software/traherne/> (3. 3. 2024).
- FLAIŠMAN Jiří — KOSÁK Michal (eds.), *Slezské písně*, Kritická hybridní edice, <https://khe.ucl.cas.cz/bezruc/> (22. 3. 2024).
- FLAIŠMAN Jiří — KOSÁK Michal (eds.), *Máj*, Kritická hybridní edice, <https://khe.ucl.cas.cz/macha/> (22. 3. 2024).
- FLAIŠMAN Jiří — KOSÁK Michal (eds.): *F. X. Šalda: Loutky i dělníci boží*, <https://www.ipsl.cz/loutky/> (4. 4. 2024).
- GENGNAGEL Tessa — NEUBER Frederika — SCHULZ Daniela, *Criteria for reviewing the application of FAIR principles in digital scholarly editions. Version 1.1*, *RIDE – A review journal for digital editions and resources*, 4/2022, <https://ride.i-de.de/fair-criteria-editions/> (15. 2. 2024).
- GODDARD Lisa, *What's Left When It's Over: Libraries and Digital Humanities Project Preservation*, *IDEAH* 3, 2021, č. 5, <https://ideah.pubpub.org/pub/mfid9ero/release/1> (18. 3. 2024).
- HAWK Brandon W. — KARAIŠL Antonia — WHITE Nick, *Modelling Medieval Hands: Practical OCR for Caroline Minuscule*, *DHQ: Digital Humanities Quarterly* 13, 2019, č. 1, <https://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/13/1/000412/000412.html> (8. 3. 2024).
- HEDGES Mark — NEUROTH Heike — SMITH Kathleen M. — BLANKE Tobias — ROMARY Laurent — KÜSTER Marc — ILLINGWORTH Malcolm, *TextGrid, TEXTvire, and DARIAH: Sustainability of Infrastructures for Textual Scholarship*, *Journal of the Text Encoding Initiative* 5, 2013, <http://journals.openedition.org/jtei/774> (17. 3. 2024).

- LEHEČKA Boris, *Standardy pro zachycení výsledků rozpoznání textu*, Informačné technológie a knižnice, 2023, Špeciál 2, s. 63–74, <https://itlib.cvtisr.sk/clanky/standardy-pro-zachyceni-vysledku-rozpoznani-textu/> (7. 3. 2024).
- LUŽNÝ Michael, *Nástroj pro tvorbu virtuálních výstav v digitální knihovně aneb co je nového ve světě Manuscriptoria*, přednáška pronesená 1. 12. 2021 na konferenci Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě, <https://www.youtube.com/watch?v=6i8tASR8EOM&t=19483s> (1. 2. 2024).
- MODRÁKOVÁ Renáta, *TEI 2019: What is text, really? TEI and beyond*, Knihovna plus, 1. 9. 2020, <https://knihovnavue.nkp.cz/kplus-web/archiv/2020-1/informace-a-konference/tei-2019-what-is-text-really-tei-and-beyond> (4. 3. 2024).
- MUEHLBERGER Guenter et al., *Transforming scholarship in the archives through handwritten text recognition*, Journal of Documentation, 75, 2019, č. 5, s. 954–976, <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JD-07-2018-0114/full/html> (8. 3. 2024).
- NOCKELS Joe — GOODING Paul — AMES Sarah — TERRAS Melissa, *Understanding the application of handwritten text recognition technology in heritage contexts: a systematic review of Transkribus in published research*, Archival Science 22, s. 367–293, <https://link.springer.com/article/10.1007/s10502-022-09397-0> (7. 3. 2024).
- OGRIN Matija — ERJAVEC Tomaž (eds.), *Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva*, <https://nl.ijs.si/e-zrc/index-sl.html> (23. 3. 2024).
- PHILLIPS Harriet, *New tech for old books: collating Thomas Browne*, Royal College of Physicians, 20. 9. 2019, <https://history.rcplondon.ac.uk/blog/new-tech-old-books-collating-thomas-browne> (3. 3. 2024).
- SICHANI Anna-Maria, *Literary drafts, genetic criticism and computational technology. The Beckett Digital Manuscript Project*, RIDE. A review journal for digital editions and resources 5, 2017, <https://ride.i-d-e.de/issues/issue-5/beckettarchive/> (1. 3. 2024).
- STÄCKER Thomas, *„A digital edition is not visible“ – some thoughts on the nature and persistence of digital editions*, Zeitschrift für digitale Geisteswissenschaften, 2020, č. 5, https://zfdg.de/2020_005 (4. 3. 2024).
- UHLÍŘ Zdeněk, *Manuscriptorium a nové trendy v digitálním zpřístupnění písemného a dokumentárního dědictví*, IITLib: Informačné technológie a knižnic 10, 2010, č. 2, s. 11–16, <https://itlib.cvtisr.sk/clanky/clanek958/> (13. 1. 2024).

ZAVŘELOVÁ Alžběta, *Projekt PERO – OCR pro historické texty*, Duha: Informace o knihách a knihovnách 34, 2020, č. 4, <https://duha.mzk.cz/clanky/projekt-pero-ocr-pro-historicke-texty> (3. 4. 2024).

Přílohy

Příloha 1: *Dvanácte vdov*, digitální edice kapitoly obsahující životy dvanácti svatých vdov z díla Jiřího Fera Plachého *Dvanáctero řádu rytířův Božích obojího pohlaví v rozličných stavích jmenovitě: apoštolským, mučedlnickým, biskupským, kazatelským, královským, knížecím, řeholním, poustevnickým, kajícím, světským, manželským, vdovským [...]*. Publikovaná v digitální knihovně Manuscriptorium, přístupná skrze <https://new.manuscriptorium.com/plne-texty-beta/jiri-ferus-plachy-dvanactero-radu-rytiruv-bozich-12-cast-dvanacte-vdov/>.

Příloha 2: XML v. 1 soubor „NKP_54_C_153_Jeronym_Zikmund_Fiala_Dvanactero_radu_rytiruv_bozich“, obsahující plný kód digitální edice.